

T.C.

Hitit Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İktisat Anabilim Dalı

**ULUSLARARASI TİCARET, EKONOMİK BÜYÜME VE TEKNOLOJİK
GELİŞME İLİŞKİLERİ**

İnci ÇOBAN

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Abdulkadir ŞATIROĞLU

Çorum 2015

**ULUSLARARASI TİCARET, EKONOMİK BÜYÜME VE TEKNOLOJİK
GELİŞME İLİŞKİLERİ**

İnci ÇOBAN

Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

İktisat Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Abdulkadir ŞATIROĞLU

Çorum 2015

KABUL VE ONAY

İnci ÇOBAN tarafından hazırlanan” Uluslararası Ticaret, Ekonomik Büyüme ve Teknolojik Gelişme İlişkileri ” başlıklı bu çalışma, 10/09/2015 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak yüksek lisans/ doktora/ sanatta yeterlilik tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

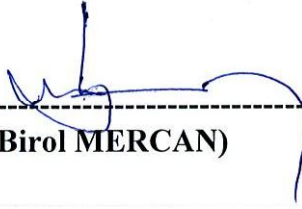
(Prof.Dr.Abdulkadir ŞATIROĞLU) (Başkan) (Danışman)

İmza

(Prof.Dr.İsmail SEYREK - Başkan)

İmza

(Doç.Dr.Birol MERCAN)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

İmza

(Prof.Dr.Mehmet EVKURAN)

Sosyal Bilimleri Enstitü Müdürü

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(...../...../2015...)

İnci ÇOBAN

İmza

ÖZET

ÇOBAN İnci. Uluslararası Ticaret, Ekonomik Büyüme ve Teknolojik Gelişme, Yüksek Lisans Tezi, Çorum,2015

Dünyadaki tüm kaynakların insanların refahları için daha etkin bir şekilde kullanılması amacına hizmet eden uluslararası ticaretin, küresel dönüşümün bir sonucu olarak, ekonomilerin büyümesinde gittikçe artan bir katkısı bulunmaktadır.

Tezimiz bu anlayış ve düşünme çerçevesinde hazırlanmış olup içerik olarak teknolojik gelişme, sanayileşme, uluslararası ticaret ve ekonomik büyüme konularına yoğunlaşarak, aralarındaki bağlantılar çok yönlü olarak ele alınmış, gerçek ilişkilerin ortaya çıkarılabilmesinin çok boyutlu/çok yönlü yaklaşımla mümkün olabileceği gösterilmek istenmiştir.

Bu çerçevede, çalışmanın ilk bölümünde, küreselleşmenin etkisiyle dünya ticaretinin tarihsel süreç içerisindeki seyri, klasik ve neo-klasik ticaret modelleri hakkında özet bilgiler sunulmaktadır. İkinci kısmında ise çağdaş ticaret modelleri açıklanmış ve devamında gelecekteki dünya ekonomilerinin büyüme ve ticaretin gelişmesi üzerine çalışılmıştır. Son bölümde ise sanayileşmenin temel dinamikleri araştırılmış ve Çok Uluslu Şirketlerin üretim ve ticaretteki ağırlıklı ve etkin rolleri üzerinde durulmuş ve Türkiye ekonomisi üzerine etkileri tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Ticaret, Dış Teorileri, Ekonomik Büyüme, Ar-Ge, Çok Uluslu Şirketler

ABSTRACT

ÇOBAN İnci. International Trade, Economic Growth and Technological Development, Master's Thesis at the Hitit University, Institute of Social Sciences, Çorum, 2015.

International trade provides discussions, explanations and interpretations, predictions on the efficient use of all resources in the world in regard to production trade and welfare on the nations. This is the consequence of globalisation and contributes to economic growth.

This study then concentrates on technological development, industrialisation, multinational corporations to better analyze the role of foreign trade on economic growth. Since there are certain linkages and interactions among the subjects discussed in the text. The analysis had therefore to be relatively multidimensional.

In the first part, international trade is viewed from the historical perspective. Then classical and neoclassical trade models are presented. In the second part, contemporary trade models are explained which was followed by the growth prospects of world economies in the future. In the last part, essential elements of industrialisation and international markets are examined within which effects of multinational cooperation on production, international trade and economic growth are also discussed.

Key Words: International Trade, Foreign Trade Theory, Economic Growth, Research and Development, Technological Development, Multinational Cooperation

TEŐEKKÖR

Çalışmama yaptığı katkıların ve gösterdiği sabrın yanı sıra konulara ve olaylara yaklaşımım açısından çalışmamı kolaylaştıran danışman hocam Prof. Dr. Abdölkadir ŞATIROĞLU' na ve diğer hocalarıma teőekkör ederim.

Çalışma sürecimde gerekli her türlü yardım, destek ve fedakarlıkları için; verdikleri yaşama sevinci için Canım Annem Ayşeli ÇOBAN'a, Babacığım Ali ÇOBAN'a, ve her zaman beni neşelendiren kardeşlerime sonsuz teőekkürler.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
TEŞEKKÜR	iii
ŞEKİLLER LİSTESİ	vii
TABLOLAR LİSTESİ	viii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞ TİCARETİN DEĞİŞEN YÖNÜ, DIŞ TİCARET VE BÜYÜME ÜZERİNE KLASİK VE NEO KLASİK YAKLAŞIMLAR	5
1.1. DIŞ TİCARETİN ÖNEMİ	5
1.2. DIŞ TİCARETTEKİ DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜM	6
1.3. DIŞ TİCARET TEORİSİNİN EVRİMİ	7
1.3.1. Klasik Dönem Öncesi Dış Ticaret	7
1.3.1.1. Merkantilizmin Üretim ve Ticaret Felsefesi	7
1.3.1.2. Fیزیokrasi ve Dış Ticaret	9
1.3.2. KLASİK DIŞ TİCARET TEORİLERİ YAKLAŞIMI	10
1.3.2.1. Mutlak Üstünlükler Teorisi (Adam SMİTH)	10
1.3.2.2. David Ricardo'nun Mukayeseli (Karşılaştırmalı) Üstünlükler Teorisi	11
1.4. NEO-KLASİK DIŞ TİCARET TEORİLERİ	12
1.4.1. Üretim ve Ticarete Fırsat Maliyetleri ve Faktör Donanımları Teorisi	13

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI DIŞ TİCARET, SANAYİLEŞME, TEKNOLOJİK GELİŞME VE EKONOMİK BÜYÜME'NİN TEORİK OLARAK İNCELENMESİ	15
2.1. STATİK YAKLAŞIMDA ÜRETİM İMKÂNLARI SINIRI ULUSLARARASI DIŞ TİCARET VE BÜYÜME	15
2.1.1. STATİK YAKLAŞIMDA ÜRETİM İMKÂNLARI SINIRI	15
2.1.2. MODELİN VARSAYIMLARI	15
2.2. DİNAMİK YAKLAŞIM ÇERÇEVESİNDE ÜRETİM, ÜRETİM İMKÂNLARI SINIRI, TİCARET VE BÜYÜME	17
2.2.1.2. Dış Ticarete Açılma Durumu (Açık Ekonomi Statüsü)	20
2.2.2. Dış Ticaretin Açıklanmasında Dinamik Yaklaşım	21
2.3. BÜYÜMEDE ETKİLİ OLAN SANAYİLEŞME STRATEJİLERİ	23
2.3.1. Dış Ticaret Politikası Açısından Sanayileşme Stratejileri	23
2.3.1.1. İthal İkamesine Dayalı Sanayileşme	23
2.3.1.2. İhracata Dönük Sanayileşme Modeli ve İthal İkamesi Stratejisi ile İlişkisi	28

2.3.1.3.Bütünleşik (Karma) Sanayileşme Stratejisi	32
2.4.TEKNOLOJİK GELİŞME, SANAYİLEŞME ve EKONOMİK BÜYÜME	37
2.4.1. Sanayileşme	38
2.4.1.1. Sanayileşmenin Önemi ve Ülke Ekonomisine Katkıları	38
2.4.1.2. Sanayileşmenin Dinamikleri ve Uluslararası Piyasalar	39
2.5.SANAYİLEŞME VE BÜYÜME.....	40
2.5.2. Sanayileşmenin Dış Ticaret Politikalarına Etkisi.....	45
2.5.2.1. Dış Ticaret Yapısında Sanayiye Yönelik Dönüşüm: Faktör ve Ürün Seçimi, Verimlilik ve Büyümeye Yansıması.....	45
2.6. Sanayileşmede Dış Ticaret ve Büyüme Arasındaki İlişkilerinin Grafik Gösterimi	47
2.6.1. Triangular Model	47
2.6.2. Rektangular Model.....	48
2.6.3. Pentagonal Model.....	49
2.7. MODERN/ ÇAĞDAŞ DIŞ TİCARETİ AÇIKLAYAN MODELLER.....	52
2.7.1. Araştırma- Geliştirme, Teknolojik Malların İcadı, Gelişmesi ve Sanayi Mallarında Vernon'un Hayat Devreleri Modeli (Product-Life-Cycle Hypothesis).....	52
2.7.2. Linder Modeli (Örtüşen Talepler).....	55
2.7.2.1. Benzer Tercihler.....	57
2.7.2.2. Temsili Talep	58
2.7.3. Dış Ticaretin Açıklanmasında Yeni Bir Yaklaşım:.....	60
Rekabetçi Üstünlükler Teorisi	60
2.7.3.1 Porter'ın Dış Ticaret Teorilerine Getirdiği Eleştiriler	60
2.7.3.2.Rekabetçi Üstünlükler Teorisinin Oluşumu.....	63
2.7.3.3. Rekabetçi Üstünlükler Modeli'nin Bulgusu: "Elmas Modeli".....	64
2.7.4. Uluslararası Ticareti Açıklayan Gravitasyon Modeli.....	68
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
TEKNOLOJİ VE BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ.....	74
3.TEKNOLOJİ VE EKONOMİK BÜYÜMENİN EN TEMEL KAYNAĞI: ARAŞTIRMA-GELİŞTİRME	74
Rekabet ve Teknoloji	74
3.1 AR – GE (Research and Development- R&D).....	76
3.1.1 Ar-Ge'nin Tanımı:	76
Ar- Ge' nin Önemi.....	76
3.1.2 Ar- Ge Türleri.....	77
3.2 Teknoloji	78
3.2.1. Değişik Ekonomik Perspektiflerden Teknoloji.....	79
3.2.2 Gelişme İktisadında Teknoloji.....	80

3.2.3 Uluslararası Rekabet Açısından Teknoloji	81
3.4 KÜRESELLEŞME KAPSAMINDA AR-GE FAALİYETLERİNDE BAŞARILI VE TEKNOLOJİK GELİŞMELERİNİ TAMAMLAYAN ÇOK ULUSLU ŞİRKETLER.....	84
3.4.1 Küreselleşme Süreci ve Çok Uluslu Şirketlerin Küreselleşme Sürecine Etkisi	84
3.4.1.1 Küreselleşme.....	85
3.4.1.2 Küreselleşme ve Neoliberal Politikalar (Neo-liberalizm).....	86
3.4.1.3 Küreselleşmenin Avantajları ve Dezavantajları.....	87
3.5.1 Çok Uluslu Şirketlerin Tanımı.....	90
3.5.2 Çok Uluslu Şirketlerin Genel Özellikleri	93
3.6 ÇUŞ'LARIN DIŞ ÜRETİME AÇILMALARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER	95
3.6.1. Dış Üretim –Lisans ve İhracat Karşılaştırması	95
3.6.1.1 Dış Üretimin Lisanslaşmaya Üstünlükleri	95
3.6.1.2. Dış Üretim İhracata Üstünlüğü	95
3.7 Çok Uluslulaşmada İtici ve Çekici Güçler	96
3.7.1 Çok Uluslu Şirketlerin Faaliyet ve Uluslararası Organizasyon Yapıları.....	97
3.8 Çok Uluslu Şirketlerin Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Etkileri	98
3.8.1 ÇUŞ' lerin GOÜ'lere Siyasi, Sosyal ve İktisadi Etkileri.....	99
3.9 ÇUŞ' ların Türkiye Üzerine Etkileri	100
3.9.1 Dış Ödemeler Bilançosuna Etkisi	102
3.9.2 İstihdam Açısından ÇUŞ' ların Etkileri.....	103
3.9.3 Teknoloji Açısından ÇUŞ' lerin Etkileri	103
SONUÇ	105

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Üretim İmkanları Eğrisi.....	16
Şekil 2: Üretim İmkanlarında Sınırlarda Kaymalar	18
Şekil 3: Kapalı Ekonomi Statüsü	19
Şekil 4: Açık Ekonomi Statüsü	20
Şekil 5: Teknolojik Gelişme Sonrası Dış Ticarete Açılma Durumu.....	22
Şekil 6:Triangular Model.....	47
Şekil 7: Rektangular Model	49
Şekil 8: Pentagonal Model.....	50
Şekil 9:Sanayi Mallarında Vernon’ un Hayat Devreleri Modeli	53
Şekil 10: Linder’in Örtüşen Talepler Modeli	59
Şekil 11: Ulusal Rekabetçiliğin Belirleyicileri (Elmas Modeli), (Porter,1998: s.72).....	66
Şekil 12:Yıllara Göre Ülkelerin Ar-Ge Harcamaları	77
Şekil 13:Türkiye’ nin Yıllara Göre Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (2000-2014)	101
Şekil 14: Yıllara Göre Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları İle Türkiye’ nin Büyüme Oranları (%)	102

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo:1 Gelişmekte Olan Ülkelerin İzledikleri Sanayileşme Stratejileri.....	36
Tablo:2. Ekonomik Büyümenin (Kalkınmanın) Aşamaları Arasındaki Farklar.....	43
Tablo:3 Analiz Sonuçları.....	83
Tablo:4 ÇUŞ' ların Faaliyet ve Uluslararası Organizasyon Yapıları.....	98

KISALTMALAR

ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
ÇUŞ	:	Çok Uluslu Şirketler
DPT	:	Devlet Planlama Teşkilatı
DYS	:	Doğrudan Yabancı Sermaye
GOÜ	:	Gelişmekte Olan Ülkeler
GSMH	:	Gayri Safi Milli Hasıla
H-O-S	:	Hekcscher- Ohlin- Samuelson
IMF	:	International Monetary Found (Uluslararası Para Fonu)
MRS	:	Marjinal İkame Haddi (Marginal Rate of Substitution)
MRT	:	Marjinal Dönüşüm Haddi (Marginal Rate of Transformation)
OECD	:	Organisation for Economic Cooperation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)
PPF	:	Üretim İmkanları Sınırı (Production Possibility Frontier)
TÜİK	:	Türkiye İstatistik Kurumu
TCMB	:	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TMMOB	:	Türkiye Makine Mühendisleri Odası Başkanlığı
TOBB	:	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
U.N	:	United Nations (Birleşmiş Milletler)
UNIDO	:	United Nations Industrial Development Organization (Birleşmiş Milletler Endüstriyel Gelişme Örgütü)

GİRİŞ

Ekonomik büyüme, bir toplumun üretim kabiliyet ve kapasitesinin ve daha da ötesi üretim potansiyelinin yıldan yıla ve reel anlamda artması demektir ki en geniş anlamda bu tanıma üretim faktörlerinin mevcudiyeti, miktarındaki artışlar, birim başına verimlilik artışları, yeni kaynakların bulunup üretime sokulması da dâhildir. Ayrıca teknoloji de emek, sermaye ve tabiat gibi faktörlerin yanında ve belki de yönetim, organizasyon ve kontrol mekanizmalarıyla birlikte bu faktörler arasında en önemlisidir. Sanayileşme ve ticaretin temelinde de zaten bu vardır. Yani hangi şekilde olursa olsun teknoloji gelişmedikçe sanayileşme ve ticarete de ilerleme ihtimali yoktur ya da zayıftır.

O yüzdendir ki tezimizin başlığı dahi bu varlık ve ilişkiyi yansıtacak, belirtecek şekilde formüle edilmiştir. Ekonomik büyüme böylesi bir yaklaşımda sadece fert başına milli gelirdeki reel yüzde artışlar olarak düşünülmemiş, her türden ve her yoldan tüm üretim faktörlerinde görülen relatif artışlar olarak algılanmış ve buna fiziki faktörlerin artışları ile birlikte, üretimin kalitesi, çeşitliliği ve faktörlerin verimliliği de dahil edilmiştir ki burada da sermaye, insan kaynağı gibi faktörler en belirgin faktörler olarak ortaya çıkıyor.

Ayrıca üretim ve ticarete (ki bunlar hiçbir zaman birbirinden ayrı kavramlar değildir) zaman süreci içerisinde hem miktar hem de içerik olarak değişime uğramışlardır. Burada da yine en önemli etken teknolojik gelişme ve sanayileşmenin boyutlarıdır. Demek oluyor ki teknolojik değişimler üretimi, üretimdeki artışlar ticareti hızlandırmakta ve arttırmakta, geri tepme mekanizmasıyla değişim ve gelişme daha ileri düzeylere doğru seyretmektedir.

Bunun sonucu olarak, Araştırma-Geliştirme faaliyetleri, yeni teknolojilerin geliştirilmesi ve üretime sokulmasıyla yeni ve daha değişik malların ortaya çıkmasına ve üretimin artmasına dolayısıyla uluslararası ticaretin gelişmesi ve hızlanmasına, yeni piyasaların oluşmasına yani değişik toplumlarda yeni taleplerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Her yeni talep ve ihtiyaçlarda tekrar yeni teknolojik değişmelere yol açmakta ve böylece teknoloji üretim ve talep zinciri sürekli birbirine geri tepmeler (feedbacks) yaparak simbiyotik bir gelişme zinciri sergilemektedirler. Böylece, teknik değişme ve gelişmelerle üretim süreci uluslararası ticaret birbirlerine

daha bağımlı (interdependent), daha karmaşık (complex) ve daha ileri düzeyde iletişim ve etkileşim (interaction) sürecinde bütünleşmiş oluyorlar. İşte bu tez bu olayı açıklamaya yöneliktir.

O halde, eğer ticaret büyümenin motoru ise, teknolojik ilerlemeler ve teknolojinin üretime uygulanması sanayileşmede büyümenin iki yapısal unsurları (structural foundations) yani güçleri olarak ortaya çıkar ki bunlar olmadan insanlık tarihinde hiçbir ilerleme (kalkınma ve refah) kaydedilemezdi.

Hangi sahada olursa olsun teknolojik ilerleme ve sanayileşme temel olarak hem başlangıçta hem de değişim ve gelişim sürecinde bir ulusun temel iç dinamiklerine ve kaynaklarına bağlıdır. Yani ilk ivme ya da momentum iç kaynaklardan, dinamiklerden gelmelidir. Keza kalkınmanın sürekliliği de yine iç dinamiklerin varlığı, sürekliliği ve etkinliğine bağlı olmak zorundadır. Çünkü hiçbir zaman yabancı sermayenin bir başka toplumu ya da az gelişmiş bir ülkeyi sanayileştirdiği ve kalkındırdığı görülmemiştir. Zira yabancı sermayenin amacı bu değildir. Bu konuda da en önemli kaynak olarak yaratıcı ve üretken olan insan faktörü ön plana çıkar. Çünkü fiziki ve fiziki olmayan tüm üretim faktörlerinin bulunup ortaya çıkarılması, kullanımı, organizasyon ve kontrol edilmesi insan faktörünün bilgi, kapasite, kabiliyet ve tecrübesine dayanır. İşte bu kaynak iç dinamikler tarafından yaratılmaz ise o toplum sürekli dışa bağımlı kalmak zorundadır. İnsanlığa bu özellikleri kazandıran faktörde tabi ki eğitim olmaktadır, özellikle de teknik eğitim. Fert ve toplumların maddi ve manevi anlamda refahlarının artması ve (ulus) devletlerin güçlü olması ancak insan kaynağı ile olur ve diğer kaynaklar da onunla elde edilir, kullanılır, yönetilir ve kontrol edilir.

Ulusların gelişme sürecinde bu son hususun önemli bir etken olduğu, bu olmadan gelişme denkleminin ya da amaç fonksiyonunun gerçekleştirilemeyeceği hem teorik hem de pratikte ispatlanmıştır. O yüzden ki uluslar milli gelirlerinin önemli bir oranını bu amaçla kullanmakta, araştırmalar yapmakta ve yeni teknolojiler geliştirmekte, üretimi arttırırken ticareti de hem çeşit ve kalitesini, hem de yön ve hacmini baş döndürücü bir rekabet ortamında hızlandırmaktadır.

Görülüyor ki teknolojik değişme, sanayileşme, uluslararası üretim ve ticaret ulusal plandaki gelişmelerin bir bileşkesi olarak ortaya çıkar ki bu da sosyo – ekonomik, kültürel ve siyasi açıdan dominant faktörlerin etkisi altındadır. Ancak bu ulusal bileşke dış faktörlerin iletişim ve etkileşiminden yoksun olduğu anlamına gelmez. Tam aksine uluslararası ticaret ancak bu iletişim, etkileşim (interaction) ve birbirine bağımlılık (interdependent) ortamında olur.

Tezimiz, bu anlayış ve düşünce çerçevesinde hazırlanmış olup içerik olarak teknolojik gelişme, sanayileşme, uluslararası ticaret ve ekonomik büyüme konularına yoğunlaşmış, aralarındaki bağlantılar çok yönlü olarak ele alınmış, gerçek ilişkilerin ortaya çıkarılabilmemesinin ancak eklektik/çok yönlü ve çok boyutlu bir yaklaşımla mümkün olabileceği gösterilmek istenmiştir. Yine de kendi iç dinamikleri oluşturamayan ve/veya kullanamayan ulusların uluslararası arenada başarılı olacağı kanaatinde değiliz.

Bu çerçevede ilk bölümler klasik ve neo-klasik ticaret modelleri hakkında özet bilgiler sunmakta, sonraki bölümde ise çağdaş ticaret modelleri üzerinde durulmuş olup devamında büyüme de karşılaşılan konjonktürel dalgalanma, krizler ve gelecekteki dünya ekonomilerinin büyüme ve ticaretin gelişmesi üzerinde çalışılmış, son bölümde ise sanayileşmenin temel dinamikleri, uluslararası piyasalar ve çok uluslu şirketlerin üretim ve ticaretteki ağırlıklı rolleri üzerinde durulmaktadır.

Sanayileşmenin ekonomik açıdan temel amacı ülkelerdeki mal ve hizmet üretimini arttırmak ve çeşitlendirmek suretiyle halkın hayat standardının ve refahının yükseltilmesidir. Üretimde uzmanlaşmanın amacı belirli malların üretimlerini sadece iç talebi karşılamak için arttırmak değildir. Artan üretim fazlasının (artık değer) başka ülkelere satılarak (ihracat-export) karşılığında ülkede hiç üretilmeyen ya da yeterince üretilmeyen mal ve hizmetleri satın almak uluslararası ticarete ve dolayısıyla ticaretten kazanca yol açar. Çünkü ülkeler malın ve hizmetlerin üretiminde farklı maliyet şartları altında çalışırlar ve bu açıdan her birim malın üretim maliyeti dolayısıyla fiyatı farklı olur. Zaten ticarete de temel sebep budur (Mukayeseli Avantajlar Tezi). Ancak ne var ki mal ve hizmet üretimlerinde potansiyel bir mukayeseli maliyet ve fiyat üstünlüğüne sahip olmak uluslararası ticaret ve ticaretten kazanca karine teşkil etmez. Olması gereken asıl unsurlardan bir diğeri de üretim ve ticarete rekabette üstünlüğün

sağlanabilmesi ve bunun için gerekli alt yapının oluşturulmasıdır. Bu alt yapıdan mahrum olan bir ülkenin ne kadar yer altı ve yer üstü potansiyeli olsa da bir altyapı önceden ya da paralel bir şekilde oluşturulmadan bir ülke uluslararası üretim ve ticarete önemli bir varlık gösteremez. Mevcut ve gelecekteki potansiyelini başka ulusların devlet ve firmalarına devreden bir ülke ise daha işin başında kaybetmiş demektir.

Demek ki üretim ve ticaret alanında mukayeseli üstünlük ve rekabetçi üstünlükler birbirini tamamlayan yapılardır. Piyasaların küreselleşmesi, pazarların büyüme ve gelişmesi, yeni pazarların oluşması ve dolayısıyla hayat standartlarının yükselmesi, refahın artması kendiliğinden ortaya çıkan bir sonuç değildir. Bu bir gayret, bir azim ve bir stratejik planlama ister. O halde mal ve hizmet üretiminde gerekli AR-GE' yi ve gerekli destek endüstrileri ve teknolojik altyapıyı oluşturan, maliyetlerini diğer ülkelere göre minimumlaştıran ve bunun organize edip yönetebilen ülkeler mukayeseli ve rekabetçi bir üstünlüğe sahip olabilirler.

Malların tanıtım, pazarlama ve dağıtımında rekabetçi bir üstünlüğe sahip olmak ticaretin ve ticaretten kazancın artmasına yol açar. Her ülkenin bu tür davranışları malların üretim ve maliyetlerinin düşmesine, kalite ve çeşitliliğin artmasına ve serbest bir dünya ticaret ortamında tüketicilerin daha ucuz, daha kaliteli ve daha çeşitli mal /hizmet tüketmeleri hayat standartlarının yükselmesiyle sonuçlanmaktadır. Bunun anlamı ulusal ve uluslararası düzeyde talebin arttırması demektir. Talep artışları ve sonuçta kâr marjlarının yükselmesi ve tekrar yeni teknolojilerin gelişmesine ve inovasyona sebep olmakta ve farklı alanlarda yeni ve daha sofistike malların ortaya çıkmasıyla yeni bir devir (cycle) başlamış olmaktadır. Bu husus özellikle teknolojik/sanayi mallarının üretim, ticaret ve yayılmasında önem arz etmektedir. Bu bakımdan, mesela 50 yıl önceki manyetolu telefonlardan günümüzdeki cep telefonlarına kadar geçen evrimleşme süreci ya da elektronik sanayideki gelişmeler bunu gösteriyor. Bundan sonraki üç, dört bölümde yukarıda bahsedilen konular sistematik bir analizle açıklanacak, aralarındaki bağlantılar gösterilmeye çalışılacak, teknik değişimlerin/gelişmelerin ve sanayileşmenin, üretim ve uluslararası ticaretin birbirinden bağımsız fenomenler olmadığı vurgulanacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞ TİCARETİN DEĞİŞEN YÖNÜ, DIŞ TİCARET VE BÜYÜME

ÜZERİNE KLASİK VE NEO KLASİK YAKLAŞIMLAR

Küreselleşme dünyadaki tüm ülkeleri birbirlerine bağımlı kılma etkisiyle (interdependent) ekonomi ve ticarete ülkelerin ekonomik sınırlarını ortadan kaldırmış, ulus-devletlerin etki ve denetimlerini uluslararası piyasalarda/pazarlarda azaltarak, Çok Uluslu Şirketlerin (multinational corporations- MNC) belirleyici oldukları ve yön verdikleri bir dünya pazarı ortaya çıkmıştır. İnsanların, mal ve hizmetlerin ve daha önemlisi teknoloji, yönetim ve finansal sermayenin transferlerine konulmuş olan engellerin ortadan kalktığı, ulaşımın ve iletişimin hızla geliştiği, teknolojinin dünyanın her yerinde üretim ve pazarlamaya imkân verdiği bir düzen oluşmuştur.

Bu çerçevede bu bölümde küreselleşmenin etkisinde dünya ticaretinin tarihsel süreç içerisindeki seyrini, dış ticaretin gelişiminin ve dönüşümünün hangi sebeplere dayandırılabileceği ve dış ticaretin teorik olarak gelişimi ve evrimi üzerinde durulmuştur.

1.1.DIŞ TİCARETİN ÖNEMİ

İktisat biliminin çıkışından bu yana iktisatçılar iş bölümü (division of labor) ve uzmanlaşmanın (specialisation) faydaları ve bunun ülkelerin dönüşümü, gelişimi üzerindeki olumlu etkileri üzerinde durmuşlardır. Dış ticaretin önemini belirten görüşler tarihsel bir açıdan incelendiğinde bu konu üzerindeki görüşlerin merkantilist dönemi kapsayan 300-400 yıl öncesine kadar dayandığı; fakat bugünkü iktisat teorisinin temellerinin Adam Smith tarafından oluşturulduğu bilinmektedir. Her ülke belli bir potansiyel doğal kaynağa, günün şartlarına göre oluşmuş teknik bilgiye ve üretim faktörlerine sahiptir.

Özellikle dünyadaki bölgeler düzeyinde bütünleşme, entegrasyon ve küreselleşme faaliyetleri son yıllarda oldukça etkisini arttırmıştır. Artan iletişim ve etkileşim sonucu birbirinden çok uzakta olan bölgelerde üretici ve tüketiciler ticari ve ticari olmayan faaliyetler aracılığıyla ilişki kurmaktadır. İlişkileri artan ve birbirlerine yakınlaşan toplumlarda/ülkelerde bağımlılık ve benzeşmenin olması kaçınılmazdır. Buna paralel olarak talep kalıpları ve gelir düzeyleri benzeşen ülkeler arasında üretim ve

dış ticaret faaliyetlerinin artması beklenir. Bu durumda birbirleriyle ticari faaliyette bulunan ülkeleri kendi içerisinde bir takım dönüşüme zorlamaktadır. Dış ticaret faaliyetlerinde başarılı olanların ulusal geliri ve refahının da arttığı gözlenirken bazı ülkelerin (genellikle az gelişmiş olanların) bu ilişkilerden pek fazla yararlar sağlayamadıkları gözlemlenmiştir.

Çağdaş iktisat teorisi uluslararası ticaretin taraflara nasıl fayda sağlayacağını, açıklamaktadır. Bunun için teori ülkelere belirli mal ve hizmetlerin üretiminde uzmanlaşmayı öğrenmeyi, yeni buluşlar yapmayı, verimliliği arttırmayı maliyet ve fiyatları düşürmeyi, kaliteyi arttırmayı, serbest ticaret ortamında rekabeti önermektedir. Böylesi bir önerme ancak bu yapıya uygun bir organizasyon, yönetim ve denetim mekanizmasıyla mümkündür. Ne var ki klasik teori böylesi bir ortam ya da düzenin mevcut olduğunu varsaymıştır (meşhur ceteris paribus kuralı) (Taylor, 2002:s.27).

Dış ticaret, küresel piyasalarda alıcı ve satıcıların en mükemmeli aramalarına da olanak tanımaktadır. (Özgen ve Yenipazarlı, 2002:4) İşte bu en iyiyi arama mal ve hizmet üretiminde araştırma/geliştirmeyi, yeni teknolojilerin yaratılmasını, yeni malların ortaya çıkarılmasını, bunun için kaynakların optimal dağılımını sağlayacak ve firmalara kâr marjlarını, pazar paylarını arttıracak hacmi ve çeşidi artan malların üretimlerini, pazarlama dağıtımını en iyi şekilde yapabilecek organizasyon, yönetim ve denetim modellerinin geliştirilmesini de ön plana çıkarmıştır. Yani toplumların evrim ve dönüşümüyle firmaların faaliyetleriyle ilgili olarak geçirdikleri dönüşüm birbirine paralel gitmektedir. Tutarlı olması için de bu şekilde olması gerekiyor.

1.2.DIŞ TİCARETTEKİ DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜM

Sermaye hareketlerinin dışlandığı tam rekabet koşullarının olduğu, iki mallı ve iki faktörlü ve hatta iki ekonomili bir dünya varsayımına dayalı, uluslararası ödeme sisteminin bulunmadığı, malın mal ile takas edildiği klasik dış ticaret teorisi üzerine kurulan uluslararası iktisat, küreselleşme karşısında yeni bir oluşum sürecine girmiştir. Bu kabuk değiştirme ancak içeride var olan (endodynamism) güçlerin dış faktörlerden kaynaklanan güçlerle (exodynamism) birlikte hareket etmeleri sonucu ortaya çıkar. (Dulupçu,2001:55).

1.3.DIŞ TİCARET TEORİSİNİN EVRİMİ

Çalışmanın bu kısmında klasik dönem öncesi tarıma dayalı, geleneksel görüşlere (Merkantilizm, Fizyokrazi) yer verilecek; daha sonra klasik ve neo klasik yaklaşımlar özetlenecektir.

1.3.1.Klasik Dönem Öncesi Dış Ticaret

Coğrafi keşiflerle birlikte, kıymetli madenlerin okyanus ötesi ülkelerden getirilmesiyle İngiltere ve feodal Avrupa ülkeleri zenginleşmiştir. Bu zenginlik Avrupa'da yeni bir ekonomik, sosyal ve siyasal düzenin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu yüzden klasik dönem öncesi olarak Merkantilizm ve Fizyokrazi bu bölümlerde incelenecektir.

1.3.1.1.Merkantilizmin Üretim ve Ticaret Felsefesi

Merkantilizm, XV. ve XVIII. yy (1450-1750)'larda Avrupa' da feodalitenin çöküp yerini ulus devletlerin dönemine bıraktığı ve sanayi kapitalizmine öncülük eden feodalist sistemle kapitalist sistem arasında yer alan (proto-capitalism) ticari kapitalizmin başladığı döneme verilen addır. XV. ve XVIII. yy'larda etkili olmuş bir iktisadi düşünce akımı olan merkantilizm, Avrupa'da yine bu yüzyıllar arasında ortaya çıkan siyasal, kültürel ve ticari bir devrimin ürünüdür (Ünsal, 2005 : 49).

Merkantilist felsefeye göre;

Dönemin zenginlik anlayışı ülkenin sahip olduğu gümüş, altın vb. madenlere bağlıdır. Yani tarım ve sanayi faaliyetleri ülkenin zenginliğini arttıran iş kolları değildir. Merkantilist felsefeye göre değerli maden stoklarının artması temel dış ticaret politikasıdır.

Merkantilizm akımına göre ticaret yapılmasının altındaki temel neden krala bağlı hazinenin altın stokunu arttırmaktır. Bunun için de ülkenin ödemeler dengesinde fazlalık oluşturulması yani ihracatın ithalattan fazla olması gerektiğini savunur. Sisteme göre hazinenin altın stoku aynı zamanda ekonomik ve siyasal gücün temelini oluşturmaktadır (Appleyard ve Field, 1992 : 20).

Merkantilist felsefede bir diğerk önemli nokta; bir ülkenin zenginleşmesi için olayların gelişmesi icabı diğerk ülkenin fakirleşmesi gerekir. Bir ülke ancak bir diğerk ülkenin aleyhine olacak dış ticaretini(ihracatını) arttırsa ancak o zaman kaynak ya da dış ticaret fazlası (artık değer) sağlayabilir. Tüm bunlar uluslararası ticarete uyum değil aksine çatışmayı beraberinde getirir ki nitekim tüm sömürgecilik yılları bu çatışmalarla doludur.

Bir ülkenin diğerkine oranla daha fazla mal satarak ticaret dengesi fazlası elde etmesi diğerk ülkelerin o ülkeye daha az mal satması ve ticaret dengesi açığı vermesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla merkantilizme göre dış ticaret aslında sıfır toplamı bir faaliyettir (zero-sum game) (Appleyard ve Field, 1992 : 20).

Dış ticaret, maliyetin üzerinde bir artı değerle yapılmalıdır. Bu nedenle de koloni ticaretleri koloniyal/sömürgeci devletin koruması altında yapılmalıdır. Bu sayede ticaret güvence altına alınmış olur. Nitekim tüm sömürgecilik yıllarında ticaret filolarına sömürgeci ülkelerin deniz kuvvetleri (donanma) refakat etmiştir.

Dış ticaret politikası olarak merkantilizm ihracata teşvik ithalata ise kısıtlamayı ve böylece ülkeye (kralın hazinesine) ticaret fazlası verilmesini, hazineden kıymetli maden çıkışını engellemeyi savunmaktadır. Oysa iki mal- iki ülkeyi ele alan ticaret modelinde bir ülkenin sürekli ticaret fazlası (trade surplus) vermesi diğerk ülkenin ticaret açığı vermesini gerektirir. İşte çatışmanın kaynağı da burasıdır. Ayrıca Merkantilizm ülkelerde nüfus artışını (patlamasını) desteklemiştir. Çünkü altın ve gümüş için maden ocaklarında çalışabilecek işgücüne ihtiyaç vardır.

Merkantilist felsefe ve politika günümüze göre yorumlanırsa;

1450-1750 yıllarında etkisi olan merkantilist felsefede altın ve gümüş gibi değerli madenlere sahip olunması ülkenin zenginlik kaynağı olarak görülmekteydi. Bunun için de o dönemde sömürgecilik faaliyetleri gelişmiş ve sömürgelerin zenginlik kaynağı batıya aktarılmıştır. Günümüzde Merkantilizm doktrini ve uygulaması Neo-Merkantilizm olarak etkisini sürdürmektedir diyebiliriz. Nitekim günümüz de altın ve gümüş gibi madenlerle birlikte doğalgaz, petrol, su gibi doğal kaynaklar ya da bu kaynakların en azından denetim ve yönetimini elinde tutan sanayileşmiş batılı ülkeler

teknolojik üstünlüklerini de kullanarak hem bu kaynaklara sahip olan hem de bu kaynakları kullanan ülkelere yön vermektedir. Böylece ekonomik üstünlük, siyasal ve askeri üstünlükle birleşmekte ve böylece sanayileşmiş ülkelerin daha üstün bir güce ulaşmalarına ve diğer ülkeler üzerinde hakimiyet kurmak gibi bir sonuca götürmektedir. Aralarında etkin bir etkileşim- iletişim ağı kurulmuştur. Bugün de sanayileşmiş ülkelerin devlet/hükümetleriyle bu ülkelerden doğan Çok Uluslu Şirketler arasında var olan menfaat bağıllığı (symbiotic relations) da yine bu bağlamda değerlendirilmelidir. Görülüyor ki Merkantilizmin özünde korumacılık hakimdir. Merkantilizmle ilgili bir başka nokta da bu felsefenin dünya kaynakları ve zenginliğini sabit kabul etmesidir. Böylece Merkantilizmin özü dünya kaynaklarını bölüşülmesi ve “arslan payının” batının (sanayileşmiş) ülkelerine transferi meselesidir. Bunu günümüzde batılı ülkeler Çok Uluslu Şirketleri vasıtasıyla etkinlik ve yaygınlıkları arttırarak gerçekleştirmektedirler.

1.3.1.2. Fizyokrasi ve Dış Ticaret

Fizyokratik görüş Merkantilizme karşı Fransa’ da ortaya çıkmıştır. Ticareti “üretilen malların el değiştirmesi” olarak gördükleri için produktif/verimli ya da değer yaratan bir faaliyet alanı kabul etmemişlerdir. Fizyokratlara göre; “Ticaret fazlası yaratma” amacı tarımsal ürünlere olan talebi azalttığı için ülkenin zenginliğini olumsuz etkileyecektir.

Ticaret paranın bir “örtü” olarak kullanıldığı varsayımı ile mala karşılık mal verilerek (barter or countertrade) yapılan bir faaliyet olduğuna göre değer yaratması söz konusu olamaz (Yılmaz, 1992: 13). Ancak tarımın yararına olduğu sürece ekonomik bakımdan fayda yarattığı kabul edilmektedir (Turanlı, 2000: 55). Bu sebeple de Merkantilizm de geçerli olan dış ticarete korumayı gerekli görmemektedirler. Doğal düzen anlayışlarının paralelinde dış ticaretin serbest olması gerektiğini savunmuşlardır (Yılmaz, 1992: 13). Çünkü Fizyokrat düşünce zenginliğin sadece topraktan yani tarımdan elde edeceğini savunur. Bu yüzden Fransa’ da tahıl ihracatının yasaklanıp, ithalatın serbest olmasına karşı çıkmışlardır. Zira ihracatın kısıtlanması tüketici lehine üretici aleyhinedir. Tahıl ihracatının kısıtlanması tarım kesiminin gelirini azaltır, fiyatların düşmesine yol açar. Bu da tarıma büyük ölçüde zarar verecektir (İyibozkurt, 1989: 22).

1.3.2.KLASİK DIŞ TİCARET TEORİLERİ YAKLAŞIMI

Sanayi devrimiyle birlikte ve onu takip eden süreçte ülkeler üretimde makineleşmeye gitmiş böylece üretim ülke içi talebin de üzerinde yapılmaya başlanmıştır. Ülkeler daha önceki süreçte sadece kendi iç talepleri için üretimi sağlamaya çalışıyordu Sanayi devriminden sonra bu durum değişti. Ülke içi talep fazlası (artık değer) mallar üretildi. Şimdi ise yeni mesele “bir ülkede üretilen artık değer’in satılabilmesi için diğer ülkelerin kapılarını yabancı malların ithaline açması gerekmektedir”(Seyidoğlu, 2012: 15).Fakat o dönemde hakim olan Merkantilist felsefe aşırı korumacı politikaları yüzünden devam edemedi. Yerini liberal görüşe bıraktı.

Liberal politikaların temelini ise Adam Smith’in ortaya attığı Mutlak Üstünlükler teorisine dayanan Milletlerin Zenginliği oluşturmaktadır. Mutlak Üstünlükler tezine (Absolute Advantages) göre belirli bir malın üretiminde uzmanlaşan ve ticarete girişen ülkeler kazançlı çıkacak ve refahları, zenginlikleri artacaktır. Adam Smith bu tezi ile özellikle İngiltere’de ortaya çıkan ürün fazlasına pazar bulma gayretlerinin teorik temellerini araştırmakta ve bu temeli uluslararası ticaretin serbestleşmesinde görmektedir.

1.3.2.1. Mutlak Üstünlükler Teorisi (Adam SMİTH)

Mutlak Avantajlar tezinden önceki dönemde geçerli olan Merkantilist felsefede, dünya kaynakları miktarı sabittir, dış ticaret yoluyla arttırılmaz ve ticaret yapan ülkelere birinin kazancı, diğer ülkenin kaybını oluşturur. Oysa Mutlak Üstünlükler teorisi ve bunun kaynağı olan serbest ticaret ve uluslararası iş bölümü ile her iki ülkenin de dış ticaretten yarar sağlayacağı, dünya kaynaklarının böylece en optimal ve etkin şekilde kullanılmış olacağı ortaya konulmuştur. Burada etkinliği sağlayan ticaretin serbestliği, devletin üretimi ve ticarete müdahale etmemesidir. Bu da bize Serbest Dış Ticaret doktrinini gösterir. Böylece ülkelerin refahları da artmış olacaktır (Smith, 2002: 21).

Bu teorinin özü her ülke diğerlerinden daha ucuz maliyetle yani minimum maliyetle üretebileceği mallarda uzmanlaşma ve üretimi arttırmasıdır. Yaratılan fazla üretim ihracatla başka ülkelere satılabilecek ve karşılığında etkin olunmayan ve dezavantajlı malların karşı ülkelere ithal edilmesi sağlanabilecektir.

Bunun anlamı iki ülke - iki mal ticaret modelinde; A ülkesi tekstil üretimini minimum maliyetle üretirken, B ülkesi makineyi daha düşük maliyetle üretiyorsa bu iki ülke mutlak anlamda en düşük maliyetle ürettikleri mallar da uzmanlaşmalı ve pahalı üretecek oldukları malların üretimlerinden vazgeçmeli ve birbirinden ithalini yapmalıdırlar. Başka bir ifadeyle A ülkesi tekstil üretiminde mutlak bir maliyet avantajına makine üretiminde ise mutlak bir maliyet ve dolayısıyla fiyat dezavantajına sahiptir. Tabii ki B ülkesi için de A ülkesinin tersi bir durum söz konusudur. Başka bir ifadeyle A ülkesi X malında mutlak avantaja sahipse Y malında mutlak bir dezavantaja sahiptir. B ülkesi için bu durumun tersi söz konusudur. Bu ülkeler mutlak avantajlı olduğu malların üretiminde uzmanlaşıp üretimlerini arttırsalarsa ve dış ticarete başlasa ise fazla üretimlerini birbirleriyle karşılıklı değiş tokuş yaparak refahlarını yükseltebilirler. İşte ticaretin temelinde de bu yatar denilmektedir. Ancak ne var ki mutlak avantajlar tezi pek çok gerçek dışı varsayımlar üzerine kurulmuş olup gerçek üretim ve uluslararası ticaretin oluşumunu açıklamaktan uzaktır.

1.3.2.2. David Ricardo'nun Mukayeseli (Karşılaştırmalı) Üstünlükler Teorisi

İngiliz bir iktisatçı olan David Ricardo, iktisadın babası olarak gösterilen Adam Smith' in Mutlak Avantajlar tezine karşılık Mukayeseli Üstünlükler tezini (Comparative Advantages Thesis) ortaya atmıştır. Ricardo; Politik İktisadın ve Vergilendirmenin Prensipleri (Principles of Political Economy and Taxation, 1817) adlı eserinde Adam Smith'in görüşüne karşı çıkmıştır. Çünkü Smith'in tezine göre bir ülke her iki malın üretiminde mutlak üstünlüğe sahip ise uluslararası iş bölümü, uzmanlaşma ve dış ticaret olmaz. Oysa gerçek hayatta bir ülke her iki malın üretiminde mutlak avantaja sahip olsa bile yine de tek bir malda uzmanlaşması ve diğerinin üretimini karşı tarafa bırakması mukayeseli anlamda mümkündür. Böylece uzmanlaşma ve dış ticarete açılarak refahlarını arttırabilirler. Yani Smith' in teorisi durumu değerlendirmiş ve eksik görmüştür. Ricardo bu eksikliği Mukayeseli Avantajlar tezinde düzeltmiş oluyorDavid Ricardo; Mukayeseli Avantajlar tezinde,

“Bir ülke bütün mallarda diğerine göre daha üstün olsa da karşılaştırmalı olarak en fazla üstünlüğe sahip olduğu mallarda uzmanlaşıp daha az üstün olduğu malları ithal ederek daha fazla refaha ulaşabilir” (Ricardo, 1996: s.95).

	Makine	Tekstil
A ülkesi	5	15
B ülkesi	2	10

Tablo incelendiğinde iki mal- iki ülke modelinde A ülkesi her iki malda da mutlak üstünlüğe sahiptir. Fakat birim başına incelendiğinde A ülkesi 1 birim makine üretebilmek için 3 birim tekstilden vazgeçerken, B ülkesi 1 birim makine üretebilmek için 5 birim tekstilden vazgeçmektedir.

Sonuç itibariyle Ricardo şunu savunmaktadır;

“Bir ülke miktar olarak üretimde her iki malda da mutlak üstün olabilir. Fakat malların üretiminde nisbi olarak üstün olduğu malı üretmelidir”. Bundan dolayı A ülkesi yalnızca ticaret ortağı yani B ülkesi ile karşılaştırıldığında üstün olduğu malı üretmelidir. Bundan dolayı “A ülkesi yalnızca makine üretmeli, B ülkesi de yalnızca tekstil üretmelidir” görüşünü savunur. Çünkü bir A ülkesi Mukayeseli olarak X malı üretiminde (ticarete ortağı B ile karşılaştırıldığında) avantaja sahip ise Y malı üretiminde de dezavantaja sahip demektir. B ülkesi açısından ise tam tersi bir durum söz konusudur. Böylelikle ülkeler en ucuz maliyetle üretebilecekleri malların üretimlerini de uzmanlaşarak dış ticarete açılabilirler ve bu durum her iki ülkenin de kazançlı çıkmasını sağlar.

1.4. NEO-KLASİK DIŞ TİCARET TEORİLERİ

Neo-klasik iktisat ve ticaret teorisinde baz alınan üretim faktörü emektir. Diğer üretim faktörlerinin dikkate alınmaması, emek faktörü üzerine yoğunlaşması aslında bu doktrinin temel varsayımı olup diğer varsayımlarla birlikte tez kökten yanlış ve gereği yansıtılmamaktadır. Yani sadece emek üretken olup diğer faktörlerin üretkenliği yok varsayılmıştır (Emek- Değer Teorisi). Mutlak ve Mukayeseli Üstünlükler tezi de bu çerçevede analitik yaklaşımda uzmanlaşma ve ticaret diğer tüm üretim faktörlerinin rol ve etkenlerini yok varsaymış ve onların katkılarını da emeğe mâl etmiştir. Daha açıkçası üretim ve ticaret faaliyetleri bir bütünlük içinde analiz edilmemiş bu faaliyetlere katkıda bulunan değer yaratan başka faktörleri dışlamıştır. Daha sonra ortaya atılan Fırsat

Maliyetleri tezi ve Faktör Donanımları (Heckscher- Ohlin) tezi olaya farklı boyutlardan bakmış ve diğer faktörlerin de üretimde rol oynadıklarını ve değer yarattıklarını analiz etmişlerdir ve böylece klasik doktrindeki aksilikleri kısmen gidermişlerdir. Kısmen diyoruz çünkü modern dış ticaret teorileri üretim ve ticaretin teknoloji sonrası gelişme aşamalarını da ele almış, buna katkıda bulunan katma değer yaratan başka faktörleri de analize dahil etmişler etkilerini ve boyutlarını incelemişlerdir.

1.4.1.Üretim ve Ticarete Fırsat Maliyetleri ve Faktör Donanımları Teorisi

Fırsat Maliyeti (opportunity cost); Herhangi bir malın üretimini bir birim daha arttırırken başka bir malın üretiminden vazgeçilmesi yani feragatta bulunulması gereken mal ve/veya kazanç miktarıdır. Başka bir deyişle iktisadi bir seçim yapılırken vazgeçilmek zorunda kalınan ikinci en iyi alternatifin miktarı ya da değeridir.

Bir malın üretiminde uzmanlaşma ve dış ticarete açılma fırsat maliyetleri tezine göre söz konusu malın üretimine yönelindiğinde aynı kaynaklarla bir başka malın üretiminden vazgeçiliyor demektir. Bu vazgeçilen ya da kaybedilmiş malın değeri ya da üretilen malın vazgeçme maliyetini oluşturur. O halde bir ülke belirli bir malın üretiminde uzmanlaşmak ve ticaret yapmak istiyorsa diğer alternatif bir malın üretiminden kaynakları çekmektedir. Bu görüşe göre vazgeçilen malın değerinin en düşük olması gerekir. Bir ülke herhangi bir X malında bu mantıkla uzmanlaşırken bir başka ülke (ticaret ortağı) de başka bir malın üretiminde uzmanlaşacak ve yarattıkları fazlaları (artık değer) değiş-tokuş edebileceklerdir. İşte bu düşünce üzerinde tüm üretim faktörlerini hesaba katarak İsveçli iki iktisatçı Eli Heckscher ve Bertil Ohlin, Faktör Donanımı teorisini geliştirmişlerdir.

Esasında Heckscher-Ohlin (H-O) modeli de Mukayeseli Üstünlükler tezini ve varsayımlarını kabul eder. Aradaki fark H-O modelinin her ülkenin diğer ülkelere oranla nispeten bol, ucuz olan üretim faktörünün yoğun olarak kullanıldığı malların üretiminde uzmanlaşmasını, ihraç etmesini ve çok kıt kaynakla ülke içinde üretilen diğer bir malı ithal etmesini önerir. Başka bir ifade ile H-O modeli mukayeseli üstünlükler tezini kabul etmesinin ötesinde bunun kaynağını araştırmaya yönelmesi, bu üstünlüğünün nereden ve nelerden ileri geldiğini araştırması onu önemli kılar. Faktör Donanımı Teorisi'ni B. Ohlin 1933 yılında yayınlanan eserinde ticaretin ilk koşulu bazı malların bir bölgede diğerinden daha ucuza üretilmesidir. Her bölgedeki ucuz mallar o

bölgede diğer bölgeye kıyasla daha ucuz olan faktörleri daha fazla miktarda bulundurlar. Bu ucuz mallar ihracatı oluştururken başka bölgelerde daha ucuza üretilen başka mallar ithal edebilirler. Dolayısıyla bir bölgede ihracat, üretimlerde ucuz faktörlerin fazla miktarlarda kullanıldığı mallardan oluşur. Kısaca büyük oranda pahalı faktör içeren mallar ithal edilirken, büyük oranda ucuz faktör içeren mallar ihraç edilir (Alıntıl原因, Ünsal, Ohlin, 1933: 29).

Bu görüşe göre Talep kalıpları zevk ve tercihler aynı dahi olsa, bir ülke üretim faktörü bakımından hangisinde zengin ise o kaynağı yani üretim faktörünü yoğun olarak kullanan malın üretiminde bulunmalıdır, uzmanlaşmalıdır. Bir diğer ifadeyle, bir ülke hangi üretim faktöründe nisbi olarak zengin ise diğer üretim faktörleri ve diğer ülkelerle karşılaştırıldığında o faktörü yoğun olarak kullanan malın üretimini yapmalıdır. Bu suretle üreteceği malları daha ucuza üretebileceği için o malda uzmanlaşmalı ve ticaretini yapmalıdır. Böylece diğer ülkelere karşı karşılaştırmalı üstünlük elde eder. Demek ki karşılaştırmalı üstünlüğün temelinde sahip olunan kaynakların nisbi zenginliği (factor endowment) ve bu zenginliğin mal üretimi seçiminde oynadığı rol yatmaktadır.

Üretim ve ticarete faktör zenginliği açısından bakıldığında ülkelerin farklı yapılarda olduğu görülür. Mallar üretimlerinde kullanılan faktör yoğunlukları bakımından farklıdır. Bu modelin geçerli olabilmesi için ülkelerin talep kalıplarının birbirlerinden farklı olması gerekmez. Yani talep kalıpları aynı olsa dahi faktör donanımları farklı iken ülke uzmanlaşmış ticaret yapabilir. Teknolojinin sabit olduğu varsayılmış ve ticarete de hiçbir zaman sınırlama konulmamıştır. Tüm bu değişkenler ve varsayımlar çerçevesinde Faktör Donanımları tezi şunu savunmaktadır;

Sermaye zengini olan bir ülke sermayeyi yoğun olarak kullanan sanayi mallarında uzmanlaşmış üretimi arttırır ve o malların ihracatını yapar. Diğer ülke (ticaret ortağı da) bunun tersi bir uzmanlaşma ve ticaret politikası geliştirir. Yani emek zengini ise emeği yoğun olarak kullanan (labor intensive) mesela tekstil üretiminde uzmanlaşır. Çünkü ilk ülke emek dezavantajına sahiptir. Tüm bunlarla birlikte şunu söyleyebiliriz ki uzmanlaşma ve ticaretin temelinde üretim faktörlerinin ülkeler arasındaki nisbi dağılımı yatar. Yani mukayeseli avantaj yaratıp, kazançlı çıkmak ve refah düzeyini arttırabilmek için ülkeler bu çerçevede gelişme stratejilerini oluşturmaları gerekir, denilebilir

İKİNCİ BÖLÜM
ULUSLARARASI DIŞ TİCARET, SANAYİLEŞME, TEKNOLOJİK
GELİŞME VE EKONOMİK BÜYÜME’NİN TEORİK OLARAK
İNCELENMESİ

2.1. STATİK YAKLAŞIMDA ÜRETİM İMKÂN LARI SINIRI
ULUSLARARASI DIŞ TİCARET VE BÜYÜME

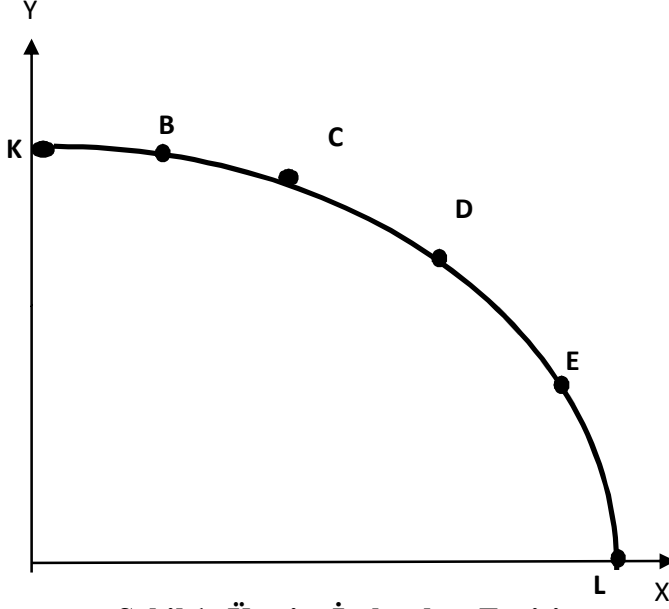
2.1.1. STATİK YAKLAŞIMDA ÜRETİM İMKÂN LARI SINIRI

Mevcut teknoloji ve kaynaklar ile potansiyel olarak üretilebilecek maksimum mal bileşimlerinin geometrik yerine Üretim İmkânları Sınırı (Production Possibility Frontier – PPF curve) denir (Seyidoğlu, 2009; s.37). Başka bir deyimle mevcut teknoloji ve kaynaklar ile üretilebilecek mal bileşimlerini üretilemeyecek olan mal bileşimlerinden ayıran sınır olarak da tanımlanabilir.

2.1.2. MODELİN VARSAYIMLARI

Üretim imkânları eğrisi tam istihdam şartları altında,

- Malların olabildiğince en düşük maliyetle üretilmesi, yani bir malın üretimi yapılırken diğer malların üretimini azaltmadan arttırmanın mümkün olmaması yani üretimde etkinliğin var olduğu ,
- Üretilen malların toplumun üretilmesini istediği mallar olması yani dağılımda ve tüketim (talep) etkinliği sağladığının varsayımına dayanır.

Şekil 1: Üretim İmkanları Eğrisi

Şekilde de görüleceği gibi tam istihdam kaynakları etkin dağılımı şekildeki B,C,D ve E ve diğer tüm noktalarda aynıdır. Tek fark mal bileşimlerindeki farklılıklarıdır. K ve L eğrisinin altında kalan bölgede üretim yapılabilir, ancak etkinlik sağlanamamış üretim/tüketim dengesi kurulamamıştır. Bununla birlikte KL' nin üst tarafında üretim imkansızdır.

Üretim imkânları eğrisi üzerindeki noktalarda tanım gereği mallar en düşük maliyetle üretilmiş kısaca **üretimde etkinlik** sağlanmıştır; yani bir malın üretimini diğer malın üretimini azaltmadan arttırmak mümkün değildir, bir maldan daha fazla üretmenin diğer maldan daha az üretmek anlamında bir fırsat maliyeti vardır.

Üretim imkânları eğrisi üzerinde eğer bir nokta aynı zamanda toplumun üretilmesini istediği mal bileşimine tekabül ediyorsa o noktada **üretimde etkinlik** ile birlikte kaynakların **dağılımında** ve talebin karşılanmasında da **etkinlik** sağlanmış olur.

Bununla birlikte bir toplumda üretim imkânları eğrisinin altında bir noktada faaliyette bulunuyorsa bunun iki nedeni olabilir;

- Kaynakların tam kullanılmaması (düşük istihdam)
- Kaynakların en düşük maliyetle üretimini sağlayan biçimde doğru alanlarda kullanılmaması (kaynak dağılımında etkinsizlik)

Sonuç olarak kapalı bir ekonomide üretim imkânları eğrisi ile saptanmak ve anlatılmak istenen nokta bu eğri üretimde etkinlik ve dağılımda etkinlik sağlandığı takdirde bir ekonomide toplumun istediği malın en düşük maliyetle üretilir. Bu şartlar altında ülke avantajlı olduğu malın üretiminde uzmanlaşmaya gidebilir, üretimini arttırıp dış ticarete açılabilir ve böylece açık ekonomi haline gelir. Böylece ticaretten beklenen ve arzulanan kazanç sağlanmış olur. Yukarıdaki şekilde incelenen üretim imkânları sınırının statik yaklaşımı altındaki durumudur.

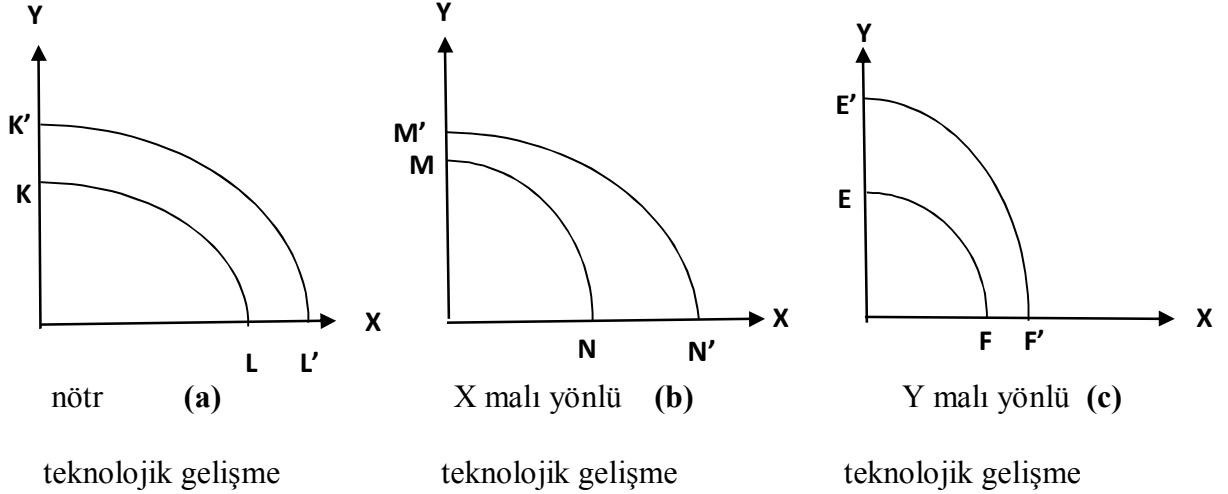
Şekilden de görüldüğü üzere söz konusu ülke kapalı ekonomi durumunda iken denge C noktasında oluşmuştur. Bu noktada üretim/tüketim dengesi kurulmuş olup marjinal dönüşüm haddi ile marjinal ikame haddi birbirine eşit olmuşlardır (MRT=MRS).

2.2.DİNAMİK YAKLAŞIM ÇERÇEVESİNDE ÜRETİM, ÜRETİM İMKÂN LARI SINIRI, TİCARET VE BÜYÜME

Üretim imkânları eğrisi hangi maliyet şartları altında olursa olsun sabit bir eğri değildir, zaman içerisinde dışarıya ya da içeriye doğru kayabilir. Toplumun sahip olduğu potansiyel kaynakların miktarının zamanla artması ve üretim sürecine sokulması, teknolojik gelişmenin meydana gelmesi üretim imkânları eğrisinin hareketlenmesine ve eğrinin dışa doğru kaymasına yol açar. Yine herhangi bir sebeple mesela savaşların yıkıcı etkileri sonucu PPF içeriye doğru kayar ve ekonominin üretim potansiyeli düşebilir. İktisat bu hareketlilik yani üretim düzeyinde meydana gelen yıllık net artışların **iktisadi büyüme** olarak nitelendirilmesi hesaba katılırsa üretim imkânları eğrisinin dışa doğru kayması iktisadi büyümeyi temsil edecektir. Yani iktisadi büyüme, bugün erişilebilir olmayanın uzun dönemde erişilebilir olması olayıdır ki bu hareketlilik ekonominin aslında dinamik olduğu anlamına gelir. Bu hareketlilik ülkeden ülkeye

farklılıklar gösterebilir. O halde PPF kısa dönemde erişilebilir olmayı uzun dönemde erişilebilir kılan bir iktisadi olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2.1. Üretim İmkânları Sınında Kaymalar

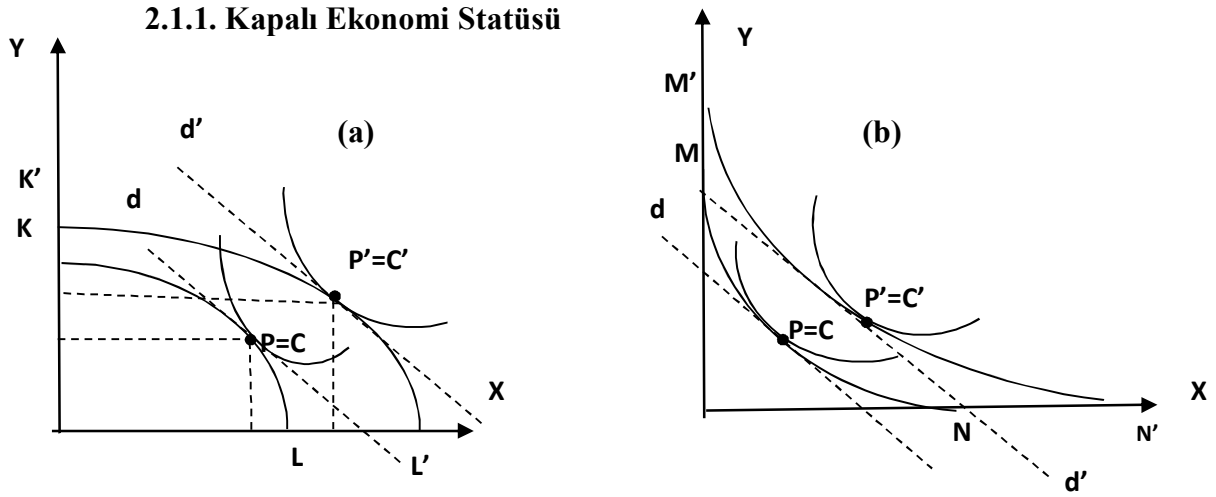

Şekil 2: Üretim İmkânlarında Sınında Kaymalar

Yukarıdaki grafiklerde görüldüğü gibi bir ülkenin X ve Y gibi iki mal üretiminde bulunduğunu varsayalım. Bir ülkenin üretim imkânları sınırının KL eğrisinin olduğunu düşünelim. Yeni kaynakların bulunup üretime sokulması ya da yeni teknolojilerin geliştirilmesiyle eğer her iki malın üretiminde aynı oranda üretim potansiyeli yapabiliyorsa PPF eğrisi Şekil (a)' da görüldüğü gibi paralel bir kayma gösterir. Oysa mesela ülkenin yeni bulunan kaynakları ya da geliştirilen teknolojisi X malı üretiminin oransal olarak daha çok arttırabiliyorsa (X yönlü teknolojik gelişme) MN eğrisi M'N' pozisyonunu alabilir (Şekil (b)).

Üretim imkânları eğrisinin zaman içerisinde dışa doğru kayması başlangıçta sınırlı kaynak miktarında artışın olması, potansiyel üretim faktörlerinin bulunup üretim sürecine girilmesi, teknolojik gelişme ve sermaye stokunun zaman içerisinde artması gibi temel değişkenlere bağlıdır. Sermaye ve üretimin artması ekonomik büyümenin motor gücü olduğuna göre temelinde ülkenin tasarruf eğiliminin derecesi önem arz eder. Tasarruf ise yıldan yıla bir kısım üretimin tüketimden alıkonulması, sonuçta sermaye birikimine (makine, teçhizat, bilgi birikimi, yeni teknolojilerin geliştirilmesi gibi) dönüştürülmesi demektir.

O halde, tasarruf eğilimi yüksek olan bir toplumda sermaye birikiminin de yüksek olması beklenir, ceteris paribus. Demek oluyor ki tasarruf oranı sermaye birikimi ve ekonomik büyüme birbirleriyle etkileşim içerisinde olup bir zincirin halkaları gibidir. Nihai analizde büyümenin olduğu bir ekonomide tasarrufların da arttığı ve tekrar sermayeye dönüştüğü bunun da yeni üretim artışı ve büyüme yarattığı görülür.

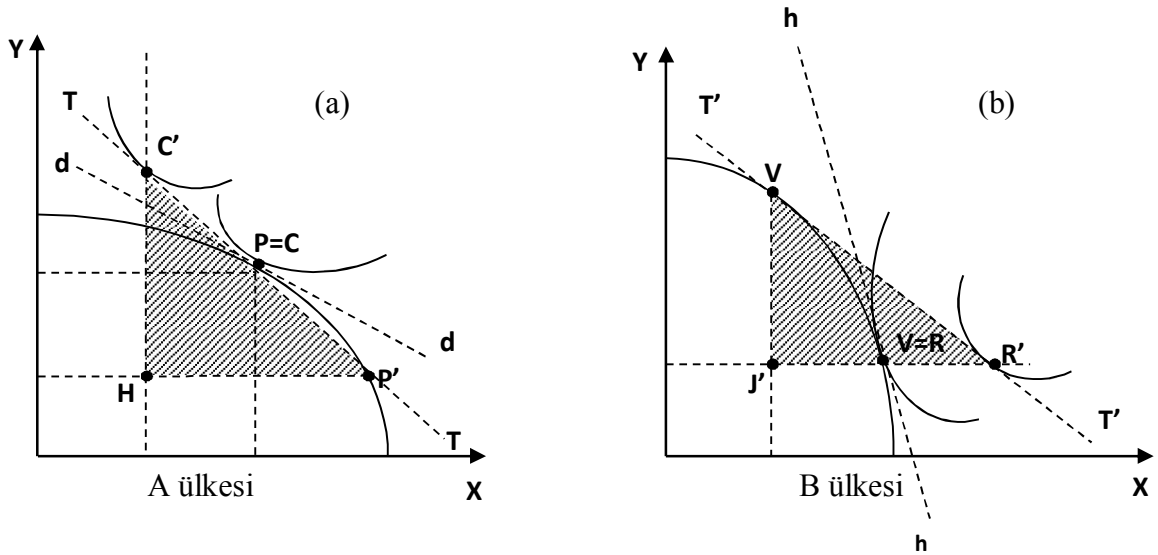
Şekil 3: Kapalı Ekonomi Statüsü

Kapalı ekonomi durumunda bir ülkede X ve Y mallarında ekonominin genel denge statüsüne ulaşması yukarıdaki şekilde görüldüğü gibi PPF eğrisi ile toplumun kayıtsızlık eğrisinin teğet olduğu noktada mümkün olmaktadır. Yani bu teğet noktasında oluşan X ve Y malı üretim kombinasyonu (mal bileşimi) en optimal olanıdır. Mevcut şartlar altında ve tüketim kalıplarında herhangi bir değişiklik yok ise teknolojik gelişme sonucu üretim ve tüketim Şekil (a)'da $p=c$ noktasından $p' = c'$ ye kaymış ve her iki malın üretiminde artış olmuştur. Ayrıca Şekil (a)'da artan maliyet şartları altında PPF daha ziyade X yönlü bir teknolojik gelişmenin sonucudur. Çünkü ülkedeki X malı üretim; Y malı üretimine nazaran daha fazla artma potansiyeline sahip olmuştur. Buna rağmen iç ticaret haddinde herhangi bir değişme olmamıştır. Şekil (b) ise X yönlü teknolojik bir gelişmenin azalan maliyet şartları altında gerçekleşmesi durumundaki ekonomideki üretim ve tüketim denge düzeyini resmetmektedir. Yine X malı üretim potansiyeli Y malı cinsinden fiyatının (nisbi fiyatlar) düştüğünü gösterir. Yani burada iç ticaret haddinde bir değişme vardır. Son noktayı d' teğetinin daha yatık olmasından anlıyoruz. Bu sebeple $P=C$ (üretim=tüketim) yazılabilir. Ayrıca bu noktada çizilen teğetin eğimi hem üretimdeki marjinal dönüşüm haddini (marginal rate of transformation- MRT) hem de marjinal ikame haddini (marginal rate of substitution-

MRS) vermektedir ki bu aynı zamanda bu ülkedeki iç ticaret haddini (domestic terms of trade) verir (dd doğrusunun eğimi). Ekonominin genel dengesi bu iki malda $P=C$ noktasında oluşur. İlk grafikte KL ve K'L' dönüşüm eğrilerine çizilen ve $P=C$ noktasından geçen teğetlerin eğimleri birbirine eşittir. Bunun anlamı nispi fiyatlarının sabit kalmasıdır.

Şimdi önce statik şartlar altında yani mal üretiminde uzmanlaşan ve ticarete giren A ve B gibi iki ülke arasındaki üretim ve ticaret ilişkilerini açıklamaya çalışalım. Bu durumda iki ülkede de herhangi bir yeni kaynak artışı ya da teknolojik yeni bir gelişmenin olmadığı varsayılmaktadır.

2.2.1.2. Dış Ticarete Açılma Durumu (Açık Ekonomi Statüsü)

Şekil 4: Açık Ekonomi Statüsü

A ve B ülkelerinin statik şartlar ve artan maliyet şartları altında uzmanlaşma ve birbirleriyle ticaret yapması yukarıdaki şekillerde özetlenmiştir. A ülkesi X malı, B ülkesi Y malı üretiminde uzmanlaşıp üretimlerini arttırıp ticarete başladıklarında üretim ve tüketim noktaları konumlarında farklılık görülür. Yani A ülkesinde üretim noktası yani P noktası P' ye, tüketim noktasında C noktası da PPF dışında C' ' ye kayar. B ülkesinin durumunda şekilde görüldüğü gibi üretim noktası üzerinde V' den V' ne kaymış, tüketim noktası ise dönüşüm eğrisinin dışında bir nokta olan R' de konumlanmıştır. Oluşan ticaret üçgenleri A ülkesi için C'HP' ve B ülkesi içinde V'JR' dir. Böylece A ülkesi B ülkesine HP' kadar ihracat karşılığında ondan HC' kadar Y

malı ithal etmektedir. B ülkesi ise A ülkesinden JR' kadar X malı ithalatı karşılığında JV' kadar Y malı ihraç eder. Böylece her iki ülkede de uzmanlaşma ve dış ticaret sonrası refahlarında bir artış gözlenmiştir (C' ve R' noktaları). Dikkat edileceği gibi ticaret öncesi her ülkenin iç ticaret hadleri farklıdır (d ve h eğrilerinin eğimleri). Oysa ticarete girişikten sonra ortak bir dış ticaret haddinde anlaşmış olduklarından dönüşüm eğrileri çizilen TT eğrilerinin eğimleri birbirlerine eşittir.

Görülüyor ki herhangi bir kaynak artışı ya da teknolojik gelişme olmaksızın her iki ülkede statik şartlar altında üretimde uzmanlaşmaya gitmiş ve karşılıklı ticarete başlamışlardır. Böylece üretim ve tüketim denge noktaları $P=C$ ve $R=V$ noktalarında uzmanlaşmış, konumları değişmiştir. Böylece oluşan dış ticaret üçgenleri her iki ülkenin karşılıklı olarak birbirinden yaptıkları ithalat ve ihracatlarını göstermektedir. Önemli bir noktada bu açıklamada her iki ülkenin de aynı üretim imkânları eğrisi üzerinde hareket ettikleri ve sadece üretim denge noktalarının değişmesi ve üretim fazlalarının değiş tokuşudur. Sonuç olarak C' ve V' den görüldüğü üzere her iki ülkede toplum refahı artmıştır. Ayrıca dikkat edilirse, A ülkesinin X malı ihracatı B ülkesinin ithalatı olmaktadır. B ülkesinin ihracatı da A ülkesinin ithalatı olmaktadır, ceteris paribus.

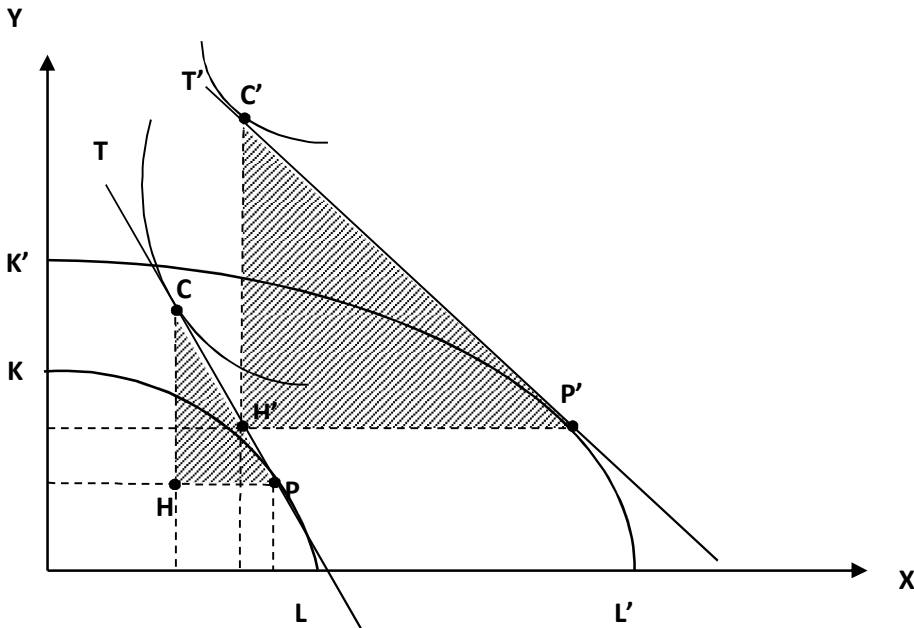
2.2.2.Dış Ticaretin Açıklanmasında Dinamik Yaklaşım

Dinamik yaklaşımın özünü mevcut üretim kaynaklarının artması ya da teknolojik bir gelişme sonucu ortaya çıkan üretim miktarı ve üretilen malın kalitesindeki ve çeşidindeki değişimler oluşturur ki buna inovasyon ve araştırma geliştirme sonucu icat edilen, ticarileşen ve ticarete konu olan mallar dahildir. Ayrıca fiziki malların yanında fiziki olmayan malların (fikri haklar ve hizmetler şeklinde) ancak dinamik yaklaşımlar çerçevesinde analiz edilmesi gerekir. Bu tür mallara önceleri bilgi birikimli sermaye malları (knowledge- based- capital- KBC) denilmekteydi. Son zamanlarda bu tür mallar için dokunulmaz mallar/varlıklar ya da sermaye (intangible assets) denilmektedir. Günümüzde (son 10- 15 yıldır) sanayileşmiş ülkelerdeki trend fiziki mal üretimlerinin artmasının yanında bu tür malların (yani görünmez, dokunulmaz malların ya da fikri haklardan olan bilgilerin) üretimlerinin uluslararası ticarete ön plana geçtiği yönündedir. Bu malların hızlı gelişmesinde en önemli faktör araştırma/geliştirme, inovasyon/teknolojik ilerlemelerin olduğu görüşü yaygındır.

Zira önceki bölümlerde incelediğimiz statik üretim, tüketim ve ticaret ile ilgili açıklamalar o anda ya da o dönemde elde mevcut tüm kaynaklarda hiçbir değişme olmadığı varsayımına dayandırılmıştır. Ve yine bunları etkileyebilecek tüm diğer faktörler ya da değişkenler de göz ardı edilmiş, birer parametre olarak kabul edilmiştir.

Dinamik analiz yaklaşımında tüm faktörler göz önünde bulundurulmakta birer, ikişer fonksiyonlara değişken olarak girmekte, üretim-tüketim ve ticarete etkileri araştırılmakta ve gelecek için üretim, tüketim, hacim ve yönü ticaret hadleri gibi konularda tahminlerde bulunmaktadır.

O halde konumuz açısından ilk ele alınacak ve açıklanacak olan PPF eğrisinin kaymalarından sonra ortaya çıkan dengesizliklerin analizi, yeni dengelere ulaşma süreci ve oluşacak yeni dengelerin açıklanmasıdır.

Şekil 5: Teknolojik Gelişme Sonrası Dış Ticarete Açılma Durumu

Yukarıdaki şekilde bir A ülkesinde X yatırım/sanayi malları üretiminde oluşabilecek (yeni) teknolojik gelişme sonrası değişmeler grafik olarak açıklanmıştır. Özetlersek normal şartlar altında;

- KL dönüşüm (transformasyon ya da üretim imkanları) eğrisi K'L' olarak kuzeydoğu yönünde kaymış ve bu kayma X ekseninde nisbi olarak (Y malı eksenine göre) daha büyüktür. Bunun sonucu olarak X malı üretim

potansiyeli Y malı üretimine göre daha fazla artmıştır. (Y malı üretiminde görülen KK' artışı X malının artan üretiminde gerekli Y malı input üretimini karşılayabilecek kadar artmış olabilir.) (Şekilde $LL' > KK'$).

- Dış ticaretin hacmi büyümüştür. Bunu oluşturan yeni ticaret üçgeninden anlıyoruz.
- Söz konusu ülkenin sosyal refahı artmıştır. Bu husus C tüketim denge noktasının yeni denge noktası C' ye yani daha üst bir sosyal kayıtsızlık eğrisine kaymasından anlaşılıyor.
- Dikkat edilecek olursa teknolojik gelişme (ya da yeni kaynakların bulunup üretime sokulması sonrasında) daha fazla artık değer yaratma imkânı artmıştır. Artan miktarda ihracat potansiyeli karşılığında da daha fazla Y malı satın alma imkânı yaratılmıştır. Sonuçta teorik olarak bu ülkede teknolojik bir değişim sonucu ekonomik büyüme reel anlamda milli gelirden artışın olduğu, ticaret hacminin büyüdüğü ve dolayısıyla sosyal refahın artmış, olabileceği söylenebilir.

2.3.BÜYÜMEDE ETKİLİ OLAN SANAYİLEŞME STRATEJİLERİ

2.3.1. Dış Ticaret Politikası Açısından Sanayileşme Stratejileri

Dış ticaret açısından sanayileşme stratejileri ithal ikamesi (import substitution policy) ve ihracata dönük (export oriented) sanayileşme diye iki ana grupta toplanabilir. Bir ülkede büyümeyi harekete geçiren faktörler üretim bakımından ithal ikamesi, ihracat (dış talep) ve tüketim yönünden de iç talepteki artışlar olmak üzere üçe ayrılabilir. İlk ikisi dış ticareten doğan etkililerdir; üçüncüsü ise tamamen yurt içi nitelikli harcamalarla ilgilidir.

2.3.1.1.İthal İkamesine Dayalı Sanayileşme

Toplam yurtiçi talebin ithal mallarından yerli mallara doğru kaydırılmasını esas alır. Yani ithal edilen malların büyük bir kısmının yerli imkân ve kaynaklarla yurtiçinde üretilmesine yönelik bir stratejidir. Temel olarak iç dinamiklerinin ve potansiyellerinin harekete geçirilmesi ve üretimin bunlara dayanmasını ve ithalatın zaruri olanlar dışında yapılmaması ya da azaltılmasıdır. Böylece yerli üretimde kullanılacak hammadde ve input ithalatında azalma görülecek ve bunlar yerli üretimle (kaynaklarla) ikame

edilecektir. Sonuçta ülkeden döviz çıkışı azalacağı için döviz tasarrufuna yol açacaktır. Ayrıca iç imkânların, kaynakların kullanılması istihdamı arttıracak ve milli geliri yükseltecektir. Artan iç üretim öncelikle iç piyasaya arz edileceği için ithal tüketim mallarından yerli mallara bir talep kayması da görülür ki yine sonuçta ülke döviz tasarrufu etmiş olur.

Eğer bu strateji ile üretilen yerli mallar ihraç da ediliyorsa döviz tasarrufuna ek olarak döviz kazancı da sağlanmış olur. Ayrıca bu stratejinin bir başka özelliği üretim, pazarlama, dağıtım ve dizayn şeklinde yeni teknolojilerin de ülkede geliştirilmesi mümkün olur. Keza ülke dışa bağımlı olmaktan kurtulur. Esasında ithal ikamesi stratejisi sanayileşme ve büyümenin de kurucu ya da hazırlayıcı faktörlerindedir. Yani son iki husus uzun dönemde ülkenin büyüme ve gelişmesi açısından daha farklı bir önem arz eder.

Teorik ve pratik olarak sanayileşme olağanüstü gayret, fedakarlık, tutarlılık, çalışkanlık isteyen ve relatif olarak uzun dönem isteyen sosyolojik, ekonomik ve politik faaliyetler bütünüdür. Bu sürecin temel kaynağı bunu isteyen, özleyen ve başarmak için azmetmiş bir toplum yapısıdır ki buna vizyon sahibi liderler, sanayiciler, iş adamları, akademisyen araştırmacılar da dahildir. İthal ikamesine dayalı politika ve stratejilerde tüm bu elemanların ortaklaşa kararlarının bir ürünü olarak ortaya çıkar. Ayrıca araştırma-geliştirme olmadan teknolojik gelişmede olmaz. Oysa teknolojik gelişmede sanayileşmenin “olmazsa olmaz” şartıdır.

Bu çerçevede sosyo ekonomik ve siyasal yapının sürecini başlatabilmek için toplumun aydınlatılması, iç dinamiklerin arz ve talep yönünden harekete geçirilmesi, toplumun hazırlanması gerekir. Burada önemli bir konuda toplumsal fedakarlığın muhtemel uzun dönem alternatif maliyet ve avantajlarının (benefit/cost analysis) kesin ve net olarak hesaplanması ve açıklanması gereğidir ki toplum düşünce ve fikir yapısı olarak atılan adımları kabul edebilsin, strateji ve politikaları destekleyebilsin.

Diğer taraftan İthal ikamesi politikası sanayileşme sonrası ülkenin uluslararası ticarete açılmasının bir başlangıcını oluşturabilir. Yani ülke sanayileşmenin altyapı dinamiklerini böylece başlatmış olur ve daha sonra iç talebin karşılanmasının ötesinde ihracat başlayabilir ve ülke daha üst düzey teknolojik mallarda uzmanlaşma ve dış ticarete yönelebilir.

Sanayileşmenin ister ithal ikamesi yönlü sanayileşme, ister ihraç yönlü sanayileşme olsun her aşaması iç tasarrufların artmasıyla sermaye birikimi ve teknoloji geliştirmeyi zorunlu kılar. Tasarruf ve sermaye birikimi potansiyeli olmadan girişken bir sanayileşme hamlesinin başarı şansı düşüktür.

Yukarıdaki ifadeyi biraz daha genişletirsek görürüz ki sermaye birikiminin de temelinde iç kaynaklarla yapılan yatırımlar ve yatırımların temelinde de iç tasarruflar vardır. Dıştan gelen tasarruflar, yatırımlar ve kredilerin hiçbir zaman yerli tasarruf ve yatırımları ikame etmesi, onların yerine geçmesi mümkün değildir. Hiçbir toplumda da bu görülmemiştir. Çünkü yabancı sermayenin temel amacı yatırımların getirisini (return) arttırmaktadır.

Öyleyse her ne şekil ve modelde olursa olsun yatırımların artmasında ve sanayileşme sürecinde asıl besleyici kaynak ülkenin iç tasarruf oranının yükseltilmesidir. Bunun da ötesinde bu tasarrufların yine ülkenin öz/kendi finansman kurumları aracılığıyla sermaye birikimi yapılması, yatırımlara dönüştürülmesi, üretim potansiyelinin arttırılması, genişletilmesi şarttır. Bu üretim imkânları sınırının iç dinamiklerle dışa doğru kayması demektir. Aslında dış piyasalarda karşılaşılan tüm kısıtlama zorluklar ve rekabet konusundaki zayıflıklar bu ülkeyi iç dinamiklerini harekete geçirmeye zorlar.

Ayrıca tasarruf, yatırım ve sermaye birikimi sürecinde teknolojik yenilik, ilerleme ve gelişmede yeni malların icadının geliştirilmesi de sürecin ayrılmaz bir parçası olarak düşünülmelidir. Görülüyor ki sanayileşme ve sanayiye bağlı üretim yapılanması ve ortaya çıkan mal ve hizmet ticareti statik değil dinamik bir süreçtir ve bu dinamizm araştırma geliştirme ve inovasyonla iç içedir, bir bütünün ayrılmaz parçaları ve organları gibi.

Bir başka konu da sanayileşme bağlamında (bunun ithal ikamesi ya da ihraç yönlü olup olmaması hiç fark etmez) ülke ekonomisinin oluşturan sektör ve sektörlerde yer alan endüstrilerin entegrasyon seviyelerinin derecesi ve yüksek entegrasyon katsayılarına ulaşmak için temel altyapı sistemlerinin oluşturulmasıdır. Birbirine sıkı sıkıya bağımlı endüstri ve sektörler ancak bir bütün halinde hareket ederek etkileşim (interaction) ve geri besleme (feedback) yaratır, üretim ve ticarete yenilikler yaratmada başarılı olurlar.

Başka bir ifade ile böylesi bir yapısal ortamda maliyetler düşürülebilir, yüksek ölçekli üretim mümkün olur, içsel ekonomiler yaratılabilir ve topluca dışsal ekonomilere ulaşılabilir. Bunun sonucunda rekabetçi bir fiyat sistemi gelişebilir ki amaçta zaten bu yolla üretimi arttırmak iç ve dış piyasalarda rekabet gücü kazanmaktır. Bu arada etkinlik ve verimliliğin artması kalitenin yükselmesi de rekabet gücüne ilave güç verebilecektir. Bir ekonominin potansiyelini arttırması ve dış rekabete açılıp başarılı olması beklenemez.

Bu açılardan bakıldığında iç entegrasyonlarını sağlam temeller üzerine oturtan ekonomilerin üretim, büyüme ve ticarete daha başarılı oldukları görülmektedir. Ayrıca ithal ikamesi için yapılan yatırımlar büyümeyi tümüyle ülkeyi dışa bağımlı olmaktan kurtarabilir.

O halde özetlemek gerekirse ithal ikamesinin özellikleri;

Genellikle az gelişmiş ülkelere mahsus bir sanayileşme stratejisidir. Bu ülkelerde genellikle teknoloji ve sanayileşme düzeyi düşüktür. O halde bir strateji geliştirmek mecburiyetindedirler.

- İthal edilen malların büyük bir kısmının genellikle yurt içinde üretilmesi ile döviz tasarrufun da bulunurlar ve bu döviz de üretemeyecekleri malların (input ve teknolojilerinin) üretiminde ve onların ithalatında kullanırlar.
- Ülke ithal ikamesi yaparak malların üretimi için gerekli olan teknolojiyi geliştirmek zorundadır. Ya da dışarıdan alınıp teknoloji ülke şartlarına adapte edilir. Ayrıca ülkenin zamanla kendi teknolojisini geliştirmesi beklenir.
- İthal ikamesi yapılan malların temel hammaddelerini ülke mümkünse kendi içinden çıkarmalı ara malları kendisi üretmelidir. Dışarıdan getirilerek ithal ikamesi yapılmaz. Aksi halde hammadde ve inputlarda dışarıya bağımlılık olur.
- İthal ikamesi başlangıçta iç pazara yöneliktir. Yani halkın ihtiyaçlarının karşılanması için yapılır özellikle temel mallarda. Mesela, tarımsal üretimlerde olduğu gibi.

- İthal ikamesinin başarılı olabilmesi için dış rekabetten korunması şarttır. Hatta gerekiyorsa devlet eliyle/yönetiminde monopoller oluşturulabilir. Belirli bir süre rekabet edilebilir duruma gelinceye kadar bütün kalkınmış ülkeler bunları yapmıştır. (ABD ve Japonya gibi).

Bir bakıma ithal ikamesi stratejisi korumacı stratejidir. Devlet kurumları ve kanunlar, ticaret politikası, gümrük vergileri ve kota gibi tedbirlerle yerli üreticileri dış üreticilerin rekabetine karşı korur. Ne zamanki iç üreticiler devlet veya özel sektör maliyet şartları bakımından rekabet edilebilecek duruma gelir ancak o zaman bu sanayi dalları rekabete açılabilir. Böylece ülke içindeki yerli üretim yeni teknolojileri geliştirmek ve piyasa şartlarını oluşturmak için zaman kazanmış olur. Yani bu durumda ebedi bir korumacılık yoktur.

Korumacılık politikaları arasında gümrük tarifeleri ve kotalar başta gelir. Yani ithal mallarına karşı gümrük tarifeleri ve kotalar konulması gerekir. Ayrıca farklılaştırılmış kur politikaları uygulanabilir. Mesela; ithalatı zaruri olan inputların ya da hammaddelerin (tabii yerli üretimde kullanılacak olan) ithalatında daha düşük bir kur uygulanabilir. Amaç; yerli üretimi teşvik etmek ve desteklemektir. Demek oluyor ki ithal ikamesi stratejisi korumacı bir stratejidir. Ayrıca devletin öncülük etmesi gereken bir politikadır. Çünkü az gelişmiş ülkelerde özel sermayenin gücü ve sanayisi zayıftır. Bu bakımdan devletin öncülüğün destek ve teşvikine ihtiyacı vardır.

Bir başka özelliği ithal ikamesine giden ülkeler genellikle dışa bağımlı olmaktan kurtulurlar ve kendi öz kaynaklarına güvenen bir strateji izlerler (iç dinamiklere dayalı bir sanayileşme politikası izlerler, izlemek zorundadırlar).

Bu durumda daha bağımsız durumda olan ülkeler döviz tasarrufu yolu ile ödemeler bilançosunda özellikle cari işlemler hesabında artık değer verebilir ya da en azından dış ticaret açıkları azaltılmış olur. Bundan da önemlisi sanayileşmek için bir altyapı oluşturulmuş, kendine güven gelmiş ve dışa bağımlılığı azalmış olur.

İthal ikamesi tezinde yukarıda arz edilen görüş ve temenniler ithal ikamesi stratejisi uygulayan bir ülkenin dış ilişkilerini askıya alması anlamına gelmez, ülke bu durumda dahi zaruri olan hammadde, ara mal ve teknolojiyi bir süre daha ithal etmek

zorunda kalabilir. Ancak bu onun alternatif kaynaklar yaratmasını yani teknolojiler geliştirmesini engellememeli.

2.3.1.2. İhracata Dönük Sanayileşme Modeli ve İthal İkamesi Stratejisi ile İlişkisi

İhracata dönük sanayileşme ise dış talepten kaynaklanır. Bu tür sanayileşmenin en belirgin özelliği, üretimin iç talep karşılandıktan sonra ilave üretimin dünya piyasaları için yapılması ve ihracatı arttırmanın ana hedef olmasıdır. Yani ticarete yönelik üretimi gerçekleştirecek dışa yönelimli bir stratejidir ve amaç ülkenin döviz kaynaklarının arttırılmasıdır. Hatırlanacağı üzere ithal ikamesi politika ve stratejisinde ülkeden döviz akışı azalmakta yani döviz tasarruf edilmekteydi. Burada ise döviz kazandırıcı (export earning) ya da arttırıcı bir temel amaç özelliği vardır. Bu durumda ülke kendisinin üretmediği ara mal, hammadde ve yatırım mallarını kolaylıkla ithal edebilecektir.

Ancak ne var ki bu iki strateji her ne kadar birbirine alternatif ya da zıtlmış gibi görünse de temelde birbirini tamamlayan ve hatta destekleyen stratejilerdir. Ayrıca bir ülke ithal ikamesi altyapısını oluşturup uzmanlaşmadan pek çok ithal mallarını ülkesinde üretmeden ihraç yönlü gelişme stratejisine başvuramaz ya da başvurmaması gerekir. Başvurduğu takdirde başarı şansı da yüksek değildir.

Yani bir bakıma ithal ikamesi stratejisi ihraç yönlü gelişmeye bir öncü (pioneer) ya da hazırlık dönemidir, altyapı oluşturmaktadır. Ancak bu yolla hangi malın ihracatında yoğunlaşması gerektiği, üretimi arttırıp dış piyasalara açılması, pazar payının arttırılması gerektiğini planlayabilir ve kaynakların dağılımı da ona göre yapılabilir. Bir başka ifadeyle üretim faktörlerinin başlangıçta ithal ikamesine yoğunlaştırılması sonraki safhalarda ve pahalı teknolojilerin geliştirilmesiyle ihraç yönlü gelişmeye geçişin bir bakıma ön şartı budur. Böylece ülke teknolojik gelişmesini sağlayabilir ki endüstrileşmenin ön şartıdır ve yine ödemeler bilançosunda (özellikle cari işlemlerde) fazla yaratabilir, istihdamı arttırıp ekonomik büyüme hedeflerine kısmen ulaşabilir. Yoksa ani bir karar ve strateji ile hiçbir ülke ihraç yönlü gelişme potansiyeline normal şartlarda başvuramaz. O halde ithal ikamesi ya da stratejisi ithalatı iç üretim ile ikame ederek hem üretim yaratmakta hem de döviz kazancı sağlamakta,

ülkede refahı arttırırken altyapıyı da oluşturmakta ve ülkeyi dışa bağımlı olmaktan kurtarmaktadır. Ayrıca bu strateji altında ülke kendi teknolojisini de geliştirme imkânına başvurabilir.

Bir ülkenin böyle davranabilmesi yani ihraç yönlü sanayileşme stratejisi oluşturması ve uygulaması için ön şart dış talep ve bu talebin esnekliğidir. Buna ek olarak ihraç yönlü gelişme stratejisini benimseyen ülkenin arz esnekliğinin bulunduğu yani üretim potansiyelinin varlığı şarttır ve yeni dış talebin kendi başına varoluşu yetersizdir. Başka bir ifadeyle bu konuda arz ve talep elastikyetleri birbirini tamamlar. Eğer ihracatçı ülkede arz elastikyeti zayıf ise yani plan, proje ve strateji bakımından yetersiz ise ve temel hammadde ve enerji kaynaklarından ve de teknik işgücünden yoksun ise ihraç yönlü gelişmelerin başarı şansı yoktur.

Bu konuda bir diğer nokta, tüm bu gelişmelerin hem ithal ikamesinde hem de ihraç yönlü sanayileşme/ büyümede asıl olan ülkenin yerli/iç dinamik faktörlerinin ya da potansiyellerinin harekete geçirilmesi, hızını arttırması noktasıdır. Başka bir ifade ile hiçbir ekonomik plan ve program dıştan gelen devşirme teknoloji ve sermaye ile ebediyen süreklilik kazanamaz. Herhangi bir durumda dış kaynak ve kolaylıkların zayıflaması ya da kurulmasıyla söz konusu ülke sadece darboğazlarla karşılaşmaz, tam tersi elde ettiği, ulaştığı seviyeyi de kaybedebilir. Yani ekonomisi bununla beraber siyasi ve sosyal yapısıyla da tam bir durgunluk ve hatta depresyona girebilir. Vizyon sahibi bir ülke böylesi bir stratejiye kendisini bağlayamaz. Bu vizyonu da ülkelerin lider ve yönetim kadroları, plan ve program yapıcıları, iş adamları ve araştırma /geliştirme ve fikir üreten akademisyenler yaratır.

İhracata dayalı sanayileşme stratejisini özetlemek gerekirse, ihracatı büyümenin ve gelişmenin kaynağı olarak gören ve sanayi ürünleri ihracatında uzmanlaşmayı öneren kalkınma planı ve stratejisine **ihracata yönelik sanayileşme stratejisi** denir. Bu tür stratejisinin özünde sanayi mallarında uzmanlaşma ve yüksek oranlarda ihraç ile sanayileşme ve büyüme hedefleri vardır. Bu strateji ithal ikamesinin karşıtı gibi görünmekte ve ihracata dayalı sanayileşme veya ihracatın özendirilmesi stratejisidir. Bu yaklaşım dinamik karşılaştırmalı üstünlüklere uygun bir sanayileşme modeline dayanır. Sanayileşme de seçicilik ana ilkedir ve sektörler arası seçicilik önem kazanır.

Dolayısıyla sektörlerin tümünün sanayileşmede ve gelişmede ele alınması yerine belirli sektörlere öncelikler tanınır.

Kaynakların büyük bir bölümü bu sektörlerin oluşumu ve ilerlemesine tahsis edilir. Ancak seçilen sektörlerin üretimde etkinliği ve verimliliği arttırması, dış üreticilerle rekabet edilebilecek yapı, kapasite ve organizasyona kavuşturulması gerekir. Yani ihracata dönük stratejide temelde iç dinamiklerin hareketlendirilmesine, potansiyellerinin oluşturulmasına dayanır. Yine ithal ikamesinde olduğu gibi bu stratejide de bu konuda çalışan yerli üreticilerin korunup desteklenmesi, teşvik edilmesi ve uluslararası rekabete hazırlanması şarttır. Ayrıca, madem ki strateji çeşitli sanayi dalları arasında seçici davranmak zorundadır, o halde hangi sanayi kollarının buna uygun olduğu, gelecek vaat ettiği ülkenin makroekonomik perspektif planlarını düzenleyenler tarafından belirlenmelidir. Buna hizmet etmeyecek sektörlerin öncelikler listesine alınması kaynakların israf edilmesi demektir.

Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda ithal ikamesi politikalarının ekonomik dar boğaz yaratması, neo-klasik iktisatçıları, bu ülkelere ihracata dayalı sanayileşme stratejilerini önermeye yöneltmiştir. Ancak ne var ki bu stratejinin başarılı olması teknik ve kaynaklar bakımından (seçilen sanayi dallarında) altyapılarının oluşturulması gerekir ki bunu her az gelişmiş ülke başaramaz. Başarılı gibi görünen ithal ikamesinde bile dar boğazlarla karşılaşan bir ülke ihraç yönlü bir gelişme de, daha büyük darboğazlarla karşılaşma olasılığı daha yüksektir. Zira ithal yönlü stratejinin hitap ettiği yerli /iç talep ve tercihler/ihtiyaçlardır. Bu bir bakıma yönlendirilebilir. Aynı yönlendirme ihraç mallarında mümkün olmaz çünkü ihraç malları dış ülke talepleri dikkate alınarak üretilmekte ve rekabete daha açık durumdadır ki bunların yönlendirilmesi Monopol olmadıkça söz konusu az gelişmiş ülkeler açısından mümkün değildir. Küreselleşme sırasında bir az gelişmiş ülkenin yabancı iştiraki olmadan uluslararası piyasalara açılması ve rekabet edebilme olasılığı sıfır ve hatta sıfırdan da küçüktür. Kaynakların yok olması söz konusudur.

İhraç yönlü gelişmede ünleri sıkça geçen ülkelerarasında Güney Kore, Tayvan, Singapur, Hongkong gibi ihraç yönlü gelişmede de her ülkenin kendine mahsus (özel) şartları vardır. Bir kere yukarıda adı geçen ülkeler de son derece vizyon sahibi sanayici ve hükümetler tarafından optimal olarak kullanılmıştır. Üçüncüsü, bu ülkeler özellikle

Güney Kore ve hatta bizzat Japonya (bugünlerde de Çin) kendilerine mahsus teknoloji, geliştirmişler ve iç kaynaklarını harekete geçirmişlerdir. Bir başka özellikleri de üniversite (eğitim kurumları), devlet ve sanayi/iş adamları ortaklıkları vardır. Ürettikleri malları ihraç edebilecekleri güvenilir dış alımcıları /ticaret ortakları vardır. Altyapılarını oluşturup uluslararası rekabete açılincaya kadar da devletin koruması altında faaliyet göstermişlerdir. Ayrıca bu ülkeler böylesi bir gelişme çizgisi izlerken iç ve dış piyasalarda kendilerine sahip çıkabilecek ülke ve firma sayısı da çok azdı. Üstelik bu ülkelerde üretimlerini, dış ticaretini, organizasyonu ve kontrolü yönünden de oldukça ileri düzeye ulaşmış ve tecrübe kazanmışlardır. İhraç yönlü gelişmede görülüyor ki sadece bir üretim meselesi değil, aynı zamanda bir pazarlama ve dağıtım, daha da önemlisi bir dış talep meselesidir.

Diğer taraftan ister ithal ikamesi yönlü, isterse ihraç yönlü gelişme olsun, ülkeler takip ettikleri/edecekleri strateji sonucu ekonomik yapılarında değişiklikler olacaktır. Bunun da alternatif maliyetlerinin hesaplanması ve duruma göre üretim, dağıtım, pazarlama, dış ticaret ortakları bakımından değişik ve yeni stratejiler geliştirmek gerekir. Bir başka ifade ile sanayileşmede, büyümede, ihraç yönlü strateji ithal ikamesi politikalarına nazaran daha dışa bağımlı olmaktan ve uluslararası ilişkilerin son derece yoğun ve dostane olması gerekmektedir. Sağlam ve güvenilir müşterinin olması (ihraç için) uluslararası ticaretin dış talebinin temelinde yatar. Ancak dış talebin güvenilir ve çeşitli olmasıdır ki ihraç yönlü büyüme başarılı olabilsin. Aslında sağlam ve dostane bir uluslararası ilişki/politika uluslararası piyasalarda küreselleşme sırasında serbest dış ticaret bile en önemli dış rekabet şartlarındandır. Hiçbir serbest dış ticaret kuramı herhangi bir malın kesinlikle en ucuza üreten ülkelere alınmasını önemsemez ya da pratikte geçerli olamaz. Hele böylesi bir rekabet ortamında küreselleşme sonucu ortaya çıkan üstelik böylesi bir hipotez/tez de rasyonel olmaz. Çünkü dış ticari ilişkilerde karşılıklı güven esastır. O halde stratejinin temelinde;

1. Altyapı / teknoloji
2. Uygun sanayi
3. Rekabet gücü
4. İhraç edilebilecek malı olan ülke (arz elastikiyeti)
5. İhraç piyasası (talep elastikiyeti)
6. Karşılıklı güven bulunmaktadır.

7. Mazbut bir (ticari) diplomasi

Sonuç olarak; ithal ikamesini başaramayan ülkelerin ihrac yönü sanayileşme ve kalkınmayı başarma ihtimali zayıftır, hatta hiç yoktur. Çünkü burada ülke dışına çıkmak zorundadır. Üretici ve ağır rekabet şartları vardır. Öyleyse ithal ikamesi buna bir temel hazırlama potansiyeline sahiptir. O halde kaynak kıtlığı çeken gelişmekte olan ülkelerin başlangıçta ithal yönü bir politika izlemesi ve bunu iç kaynaklarla ve tasarruflarla başarmaları, daha sonra da temel teknik, üretim dağıtım ve pazarlama altyapılarını oluşturduktan sonra ihracata da ağırlık verilmesi önerilebilir.

Görülüyor ki temelden ve kaynaklardan yoksun bir ihrac yönü gelişme stratejisinin riski çok yüksektir ve bunu gelişmekte olan ülkeler kaldırmaz. O halde ilk yapılacak olan hazırlıktır ve bu ithal ikamesi stratejisinden başlar.

2.3.1.3.Bütünleşik (Karma) Sanayileşme Stratejisi

Bu stratejinin özünde ithal ikamesi stratejisiyle ihrac yönü gelişme stratejisinin bileşkesi yatar. Başlangıçta ithal ikamesine bir bakıma ağırlık verilir ve ihrac yönü sanayileşme stratejisine hazırlık yapılır. Yukarıda da zaten ithal ikamesinin alt yapısı oluşturulmadan ihrac ikamesine geçilmeyeceği hususuna vurgu yapılmıştır, normal şartlar altında. Yani ihrac yönü sanayileşme ve kalkınma stratejisi izleyecek olan bu ülke önce ithal ikamesi stratejisi uygulamakta bir geçiş dönemi yaşamakta ve bu anda uzun dönem hazırlıkları yapmaktadır. Doğrudan ihrac yönü gelişme ancak ve ancak özel durumlarda mesela çok kıymetli petrol, gaz ve maden yataklarının keşfedilmesi durumlarında mümkün olabilir. Burada ithal ikamesi mi yoksa ihrac yönü bir strateji mi meselesi değil, mümkün olan şartların zorlanmasıdır.

O halde yukarıda belirtildiği üzere ithal ikamesi sanayileşme politikası da zaten ihrac yönü gelişmenin temellerini atmakta ülkeyi dış alemde de rekabet edilebilecek altyapıya kavuşturmayı hedeflemektedir. Salt ithal ikamesi o halde kapalı bir model yaratmak değildir. Ancak bu tür bir yapının oluşturulup meydana getirilebilmesi için maliyet ve fiyatların düşürülebilmesi ister ithal ikamesi isterse ihrac yönü strateji izlensin ülkenin yerli üreticilerini dış rekabetten koruyacak bir dış ticaret politikası da geliştirilip uygulanması şarttır. Serbest rekabet şartları altında bunun mümkün olmayacağı özellikle küreselleşme sürecinde anlaşılmiş bulunuyor. Tüm sanayileşmiş ülkeler de başlangıçta böyle yapmışlardır. Kısaca korumacı ticaret politikaları ile ithal

ikamesi ve/veya ihraç yönlü sanayileşme birbirine destekleyici ve uyum içerisinde olmak zorundadır. Demek oluyor ki yukarıda da belirtildiği gibi bu politika ya da stratejiler tamamlayıcı niteliktedir. Ayrıca, bir ülkenin ille de bu iki stratejiden sadece birini seçmek zorunda değildir. Karma (mixed) uygulamalar şartlar uygun ise her zaman mümkündür ve tercih de edilebilir.

O halde ithal ikameci ve ihracata dayalı stratejilerin birlikte çizilmesi, planlanması ve uygulanması ekonomilerdeki tıkanmalara büyüme ve gelişmede karşılaşılan problemlerin çözümüne yardımcı olacağı düşünülmelidir. Böylesi bir yaklaşım ya da strateji ülkede mevcut kaynakların kıt dahi olsa optimal dağılımının sağlanması, etkinliklerinin artırılmasını sağlayacağı için iç dinamiklerin harekete geçirilmesini içsel ve dışsal ekonomiler yaratılarak endüstriyel transformasyona geçişini hem hazırlar hem de kolaylaştırır. Yani bu iki stratejinin birlikte planlama ve uygulanması simbiyotik ve feedback etkilerinden dolayı ilave sinerji yaratır ve yüksek düzeyde endüstriyel etkileşim ve sektörler arası bağlar oluşturulup entegrasyon yaratılır. Sanayileşmenin ve kalkınmanın motor gücü ancak böylesi bir işbirliği ve koordinasyon ortamında gelişen yoldur. Nihai analizde bunlar devletin de aynı zihniyete sahip olunması şartıyla birbirlerine rakip değil tam tersine tamamlayıcı görünümündedir.

Bütünleşik strateji çerçevesinde ithal ikameci ve ihracata dayalı stratejiler birbirine tamamlamalıdır ayrıca böylesi bir yaklaşımda ülkeye iç ve dış konjonktür değişmelerine karşı esnek bir ekonomik yapı kazandırılmış olur.

Gelişme ve kalkınmanın başlangıcında eğer bir ülkede ihracat yapmasına olanak veren özel kaynakları yoksa, ithal ikameci sanayiye geliştirmesi ve korumacı politikalar uygulaması kaçınılmazdır. Ancak ithal ikameci bir sanayinin ihracatçı bir ekonomik yapıya dönüştürülmesi için uzun dönemli bir perspektifle, yeni bir dış ticaret politikasının belirlenmesi ve stratejinin çizilmesi gereklidir. Piyasa ekonomisine dayalı gerçek anlamda dışa dönük büyüme hedefleyen bir stratejide, ithal ikamesi, sanayiye ihracata yönlendirmek için bir hazırlık süreci olarak algılanmalıdır. İhraç ürünleri sanayi ise ithal ikameci sürecin bitiminden önce kurulmuş olmalıdır. Yani bu konuda paralel bir seyir izlenebilir. Başka bir deyişle ithal ikamesi, ödemeler sorunu olarak değil, bilinçli tercihler içeren bir sanayileşme yöntemi ve korumacılıkla ele alınmalıdır. Ayrıca İlerde genişlemesi beklenen iç pazarın, selektif ithal ikamesi için uygun bir ortam

oluşturduğu göz ardı edilmemelidir. Seçilmiş ürün grubu ya da gruplarıyla belli bir süre sınırlanmış ithal ikamesi, el işçiliğine dayalı üretimden sınai bir üretime ya da onların farklılaştırılmasına geçiş sürecini kolaylaştırabilecektir. İlerde ulusal teknoloji kapasitesini ve verimliliğini arttıracak endüstrilerarası bağlantılar ve potansiyel rekabet gücü kriterlerine göre seçilmiş ithal ikameci sektörler, önceden açıklanmış bir takvime bağlı ve aşamalı şekilde azaltılarak korunmak zorundadır. İthal ikameci sektörlerle dış konjoktürdeki olumsuz gelişmelerin ve dalgalanmaların olası etkileri en aza indirilirken zaruri ithalat için gerekli döviz tasarrufunda sağlanacağı beklenir. Tüm bu gelişmeler yine de temel bir varsayıma dayanıyor; ülke gerekli altyapıyı hazırlarken ekonomideki dönüşümü sağlamak için araştırma ve geliştirme faaliyetlerini ve yeni teknolojileri ülke şartlarına göre geliştirme azminde ve iradesinde de olmak zorundadır. Zira hiçbir sosyal, ekonomik ve siyasal dönüşüm (transformasyon) kendiliğinden olmaz, momentum alacağı bir kaynak gerekir.

Korumacılığın (protectionism) serbest ticaret doktrinine göre ülkede refah kaybına yol açacağı ve üretim faktörlerinin uluslararası dağılımını negatif yönde etkileyeceği özellikle vurgulanır. Ancak ne var ki bu tez ülke gerçeklerini ve uygulamaları tam olarak yansıtmaz. Zira sözü edilen refah kaybı dünya piyasalarından bir mal daha ucuza alınabilecekken yerli üretim çeşitli üretim ve teşviklerle korunmakta, maliyet ve fiyatı yüksek olan malın ülke tüketicilerine arz edilmesi ile ortaya çıkacaktır. Bu son derece kısa dönem analizi olup uzun dönemde söz konusu yerli üreticilerin maliyet ve fiyatları düşürerek rekabet edebilecek düzeye ulaşabileceğini ihmal etmektedir. Zaten korumacı tedbirlerin de bunu sağlayabilecek sanayi kollarına uygulanması gerekir. Hiçbir zaman hiçbir şekilde maliyet, fiyat ve kalite yönünden rekabet edemeyecek bir sanayi ya da sektörün korunmasına hiçbir ekonomik felsefe ve model önermez, kabul edemez. Üstelik korunan üretim dalları aynı zamanda istihdam da yaratmakta ve döviz tasarrufu sağlamaktadır. Yani, her ne şekilde olursa olsun korumacılığın aleyhinde olmanın uzun dönem için hiçbir geçerliliği yoktur. Yoksa bir ülke iç dinamiklerini nasıl harekete geçirebilir, pek çok malın üretiminde ve ithalatında başka ülkelere (sanayileşmiş) bağımlı olursa. Sanayileşmiş ülkelerin hemen hemen hepsi serbest ticaret tezini savunmalarına rağmen uygulamakta bugün bile son derece korumacıdırlar.

İthal ikamesi ve ihraç yönlü stratejilerin tartışılmasında bir diğer önemli nokta da az gelişmiş ülkelerin önceliği ve tercihi ithal ikamesine vermesinin arkasında ve temelinde ülkenin öz kaynaklarının kullanılması, istihdam yaratılması ve toplum ihtiyacı olan zaruri malların yurt içinde üretilmesidir. Bu aynı zamanda katma değer in ülke içinde kalmasını sağlayacak ve kendi üretimine kendi (iç) talebini yaratacaktır. Üretilen mallara kendi iç talebini yaratamayan bir ülke dış talebi hiç yaratamaz.

1960-1980 döneminde Türkiye ithal ikamesi stratejisine yönelmişti. Ancak bu aşırı ve uzun süreli uygulanan ithal ikamesi, kaynak dağılımını bozmuş ve ülkelerin sanayileşme ve gelişmesine ters düşen bir yapılanmaya yol açmıştır. Aynı durum 1980 sonrasında da dışa dönük ihraç sanayilerine verilen ve selektif olmayan aşırı sübvansiyonlar nedeniyle de ortaya çıkmıştır. Demek oluyor ki stratejiyi ülke çıkarlarını gözeten ve rekabet potansiyeli olan endüstrilerin varlık ve durumuna göre çizmek ve sıkı bir uygulama ve denetime tabi tutmak şarttır. Yoksa korumacılık bazı firmaların zenginleşmesinden başka bir işe yaramaz. Dünyada bunu başarıyla yürüten ve böylece sanayileşen, rekabet edebilen ülke örnekleri vardır. Mesela Güney Kore, Tayvan, Endonezya ve Malezya gibi uzak doğu ülkeleri belirli sanayileri hem korumuşlar hem de teşvik etmişlerdir. Tabloda bazı Doğu ve Güneydoğu Asya'daki ülkelerle birlikte Türkiye'nin Ekonomik Kalkınma Aşamaları gösterilmiştir. Demek ki asıl mesele sadece stratejinin değil, seçimin doğru yapılmasının yanında, stratejinin nasıl uygulandığı, yönetildiği, organizasyonu birimler arasında koordinasyon ve işbirliğinin nasıl sağlanıp kontrol edilmesidir.

Tablo:1 Gelişmekte Olan Ülkelerin İzledikleri Sanayileşme Stratejileri

ENDONEZYA	GÜNEY KORE	MALEZYA	TAYVAN	TÜRKİYE
1948-1966 İthal İkame	1948-1960 ithal ikame	1957-1970 ithal ikame	1949- 1952 toprak reformu	1946-1960 Liberalizasyon dönemi / çok partili dönem
1967-1981 İhracata dayalı	1961-1980 Bütünleşik kalkınma	1971-1985 Bütünleşik kalkınma	1953-1957 Emek yoğun sanayileşme İthal ikame si dönemi	1960 İthal ikame
1986-ve sonrası Dışa Açık Büyüme	1980- ve sonrası Dışa Açık Büyüme	1986- ve sonrası Dışa Açık Büyüme	1958-1980 sonrası Bütünleşik Kalkınma	1980-ve sonrası İhraç yönlü Sanayileşme

Kaynak: Asian Development Bank Institute Discussion No:26, Şubat 2005

Yukarıdaki tabloda yer alan Türkiye dışındaki tüm ülkelerin ortak özelliği ise ithal ikamesi ve korumacılıkla başlamış ve tutarlı bir şekilde bunu bir süre uyguladıktan sonra bütünleşik büyümeye geçmiş ve dışa açılmış olmasıdır.

Ayrıca, Asya ülkelerinde ithalattaki korumacılık ihracata zarar verilmeden yapılmıştır. Fakat aynı durumu Türkiye için söylemek mümkün değildir. Çünkü iç piyasaya yönelik üretim süreci sonucu içe dönük ithal ikamecilik benimsendiği için ihracat malı üreten sanayilerin gelişimi zarar görmüştür. Fakat Doğu ve Güneydoğu Asya ülkeleri düşük teknoloji emek yoğun sanayilere öncelik vermiş zamanla bilinçli ve selektif sanayi politikaları uygulayarak sanayi yapısını sermaye yoğun sektörler lehine değiştirmiştir.

Bütünleştirilmiş sanayi stratejisinde, belirlenmiş sektörler üzerinde uygulanan ve uzun dönemde zamanla azaltılan korumacı faaliyetlerle, korumacı olmayan dış ticaret politikasının, ulusal teknoloji kapasitesini geliştirmenin verimliliği ve sanayinin rekabet gücünü arttırma açısından olumlu katkıları olacaktır. Rekabeti arttıracak şekilde uygulanacak korumacı politikalar ile sanayinin ihracat gücü yüksek sahalarında bir sanayileşme tabanı oluşturularak ihracat atılımı gerçekleştirilebilir (Eser, 2003: 171-

172). Hatta dış rekabetten korunan sanayi dallarının zaman zaman devlet tarafından dış rekabete açılım teşebbüsleri onların başıboş bırakılmadığını gösterir ve kendilerine bir tehdit değil, uyarı yapıldığının sinyallerini verir. Teknoloji sözü (ifadesi) artık sihirli bir akademik kelimedenden çıkmış entellektüellerin de ötesinde halk kitleleri tarafından kullanılır bir terim haline dönüşmüştür. Genel bir tanım vermek gerekirse teknoloji, mal ve hizmetlerin dizaynı, üretimi, pazarlama/dağıtım ve kullanımında bilginin bilinçli ve amaçlı olarak kullanılması ve uygulanmasıdır. Bunun anlamı bilgisiz (knowledge, information) bir teknoloji olmaz demektir. Ayrıca bilinçsiz ve amaçsız bir bilgi uygulaması/ kullanımı da teknoloji geliştirmek değildir. Demek ki bilgi ve bu bilginin belirli bir hedef doğrultusunda (amaca ulaşmak için) bilinçli bir şekilde kullanılması teknolojinin özüdür, esasıdır.

Verimliliğin artırılmasının yanında kârlılığın artırılmasıysa uluslararası rekabet açısından önemlidir. Buna istinaden kamu harcamalarının ve vergilendirme düzeyinin daha optimal olması bununla birlikte borçlanmanın azaltılması, harcamaların yatırım harcamaları kalemlerinde toplanması için kamu reformu gerçekleştirilmelidir. “Asya Mucizesi” olarak tanımlanan durum tam da bu politikalar sonucunda gerçekleştirilmiştir. Bu mucizeyi gerçekleştiren ülkelerin birinci ve en önemli politikaları ekonomik kalkınmayı birinci sırada başarmış olmaları, politika ve bürokrasinin istikrarlı olmasına dayanır. Bir diğer özellik ise, serbest piyasa ekonomisinde selektif bir ekonomi politikası izlemiş olmalarıdır.

2.4.TEKNOLOJİK GELİŞME, SANAYİLEŞME ve EKONOMİK BÜYÜME

Sanayileşmeye gelince sanayileşme bir toplumun ya da ülkenin kendisini klasik ya da ananevi tarımsal toplumu üretim yapısından geliştirilen teknolojinin de yardımıyla mal ve hizmet üretimlerinin imalat sektörüne dönüşümü, milli gelir içinde sanayi kesimi üretiminin oransal olarak üstünlüğü ile geçirilmesi demektir. Ancak bu dönüşüm tarımsal üretimin fiili ve fiziken durması değil, onun milli gelir içerisindeki nisbi payının sanayi sektörüne göre azalması demektir, tarımsal üretiminde sanayi kesiminin yardımıyla fiziken artmasına rağmen

2.4.1. Sanayileşme

Demek ki sanayileşme gelişim sürecinde bir süreci ifade eder. Bu süreç, bir toplumdaki iktisadi faaliyetlerin ağırlığının sanayi kesimine kayması ulusal gelir içinde sanayi kesiminin payının artması ve ileri üretim tekniklerini kullanan otomatik makinelerle yoğunluk tanıyan teşebbüslerin yaygınlaşması yoluyla ülkenin ara ve mamul malları üretme kapasitesinin gelişme sürecidir.

2.4.1.1. Sanayileşmenin Önemi ve Ülke Ekonomisine Katkıları

XX. yy'a damgasını vuran sanayileşme ve teknolojik gelişme siyasi, toplumsal ve ekonomik dönüşümleri de beraberinde getirmiştir. 19. yy'ın sonlarında Amerika Birleşik Devletleri'nde ve bazı Batı Avrupa ülkelerinde başlayan sanayi devriminin sağladığı teknik imkanlar insan ve toplumların hayatlarında köklü değişiklikler oluşturmuş ve bu değişimin etkisi de giderek artmaktadır.

Sanayi devrimini meydana getiren ve sanayi devriminin sağladığı imkanları daha başlangıçtan itibaren kullanmaya başlayan ülkelerde hızlı bir şekilde sanayileşme ve sanayi toplumu yaratma gayreti görülmüştür. Sanayileşmenin ve sanayi toplumu olmanın beraberinde getirdiği sosyal, ekonomik ve teknik problemlerin aşılabilmesi için çözüm arayışları her gün yeni teknolojilerin geliştirilmesini ve bunun yanı sıra toplumsal hayatın yeniden oluşturulmasını zorunlu hale getirmiştir. Yeni teknolojilerle beraber insanlığa birtakım kolaylıklar sağlamanın yanı sıra bu durum aynı zamanda yeni ihtiyaçların da ortaya çıkmasına sebep olmuş ve bu ihtiyaçların giderilmesi için tekrar yeni teknolojilerin geliştirilmesi gerekmiştir. Sanayileşme sürecini çok uzun yıllar önce tamamlamış olan gelişmiş ülkeler artık "Sanayi Toplumu" olmaktan çıkmış sanayi sonrası (post-industrial) toplumu aşamasından "Bilgi Toplumu" sürecine girmiştir.

Diğer taraftan sanayi devrimi sürecinin daha önce farkında olmayan veya yakalama imkanı bulamayan ülkeler önce Birinci Dünya Savaşı ardından da 1929 Büyük Buhran krizi ve hemen ardından da İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği olumsuzluklar yüzünden sosyal ve ekonomik dönüşümlerini başlatmaları 20. yy'ın ikinci yarısına kadar mümkün olmamıştır (ki aradan geçen bunca zamana rağmen hala başarılı oldukları iddia edilemez).

Bu konuda Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşı ve onu takip eden Kurtuluş Savaşı durumu biraz farklılık arz eder. Şöyle ki, Birinci Dünya Savaşı'ndan hırpalanmış ve

ekonomisi yıkılmış durumda çıkan Türkiye Cumhuriyeti, kalkınma ve sanayileşme hamlelerine 1920'lerin başında henüz Cumhuriyetin ilan edilmediği tarihlerde başlamıştır. Buna istinaden Şubat 1923'te İzmir'de Birinci İktisat Kongresi yapılmış ve izleyen yıllarda kalkınma ve sanayileşme yolunda ciddi adımlar atılmış, 1930'larda tüm ülkeyi kapsayacak boyutta yoğun bir sanayileşme hareketi başlatılmıştır. Fakat ekonomik yetersizlikler, uluslararası siyasi dalgalanmalar ve ardından İkinci Dünya Savaşı'nın olumsuz etkileriyle sonraki yıllarda uygulanan dış yardımlara ve tüketime dayalı politikalar yüzünden kalkınma hamlesi ve hızını kaybetmiştir (TMMOB Sanayi Kongresi 2007 Oda Raporu).

2.4.1.2. Sanayileşmenin Dinamikleri ve Uluslararası Piyasalar

Sanayileşmenin amacı ülke sanayilerinin küresel değer zincirine ve küresel ekonomiye entegrasyonunu gerçekleştirerek sanayilerin rekabet potansiyelini ve verimliliğini arttırmak, dışa dönük bir yapı içerisinde ekonomik büyümeyi sağlamaktır. Sanayileşme politika ve stratejisinin de ülkelerin kendi şartlarına ve uluslararası rekabet sahasına göre tespit edilmeleri gerekir. Ayrıca tespit edilebilecek sanayi politikaları endüstriyel ileri (forward) ve geri (backward) bağlantıları güçlendirici sanayi kollarında bütünlük kapsayan maddi olan ve olmayan teşvik, yasa, kurumsal çerçeve, girdi maliyeti, üretim ölçeği gibi konuların yanı sıra dış ticaret, enerji, vergi, verimlilik, teknoloji, kalite iyileştirme, altyapı, çevre, işgücü, KOBİ gibi politika alanlarını da kapsamalıdır. Bu alanlarda sağlanan iyileştirmeler, sanayinin sürdürülebilir gelişmesine katkıda bulunur. (DPT Yayınları, 2003: 12-13)

Bu çerçevede diyebiliriz ki; sanayi, olabildiğince yerel kaynakları kullanarak harekete geçiren, çevre normlarına göre üretim yapan, tüketici sağlığını, tercihlerini önemseyen, yüksek nitelikli işgücü kullanan, stratejik ve kurumsal yönetim anlayışını vurgulayan, AR-GE ve ileri teknoloji üreterek yüksek katma değere sahip, özgün tasarım ve marka yaratarak uluslararası pazarda yerini alacak bir yapıda olmalıdır.

Tüm bunlarla birlikte görebilmekteyiz ki bir ülkenin gelişme ve büyüme sürecinde uluslararası piyasalarda rekabet gücüne ulaşabilmesi için sanayileşme süreci çok önemlidir. Zira sanayileşmenin gerçekleşebilmesi için AR-GE faaliyetlerinin olması ve bununla birlikte sanayileşme perspektifinin olması gerekmektedir.

Sanayi politikalarında teknolojinin perspektifinin bulunmaması, bunun düşük verimlilikle çalışan sanayilerin oluşmasına ve yayılmasına yol açar. Uluslararası rekabet alanında teknoloji ve verimlilik düzeyi bakımından düşük olmak, geri kalmak fakirleştirici fiyat rekabetiyle uluslararası pazarlarda yer arayışına devam etmek demektir. Aksine büyüme için gerekli ihracat artışları sanayide yüksek verimliliğe dayalı rekabet gücü arttırılarak sağlanmalıdır. Teknoloji perspektifiyle sanayinin yapısının düşük teknolojiden yüksek teknolojiye yani teknoloji düzeyinin arttırılmasına bunun sonucunda yüksek verimliliğe dönüştürülmesine ve yeni teknolojilerin özellikle yatırım malları üreten sanayilerde yoğunlaşmasıyla işgücü verimliliği ve istihdam artarken artış gösterecek ve bu da çıktı artışı olarak ekonomiye yansıtacaktır. Bununla da görebilmekteyiz ki teknoloji ve AR-GE faaliyetleri sanayileşmenin en önemli iki dinamik ayağını oluşturmaktadır.

Beşeri sermaye birikiminin belli bir seviyeye gelmesiyle ortaya çıkan ürün yenilikleri ve çeşitleri, ulusal teknolojiler ise ihracatın özünü bileşimini giderek katma değeri yüksek ürünler lehine değiştirecek ve bunun sonucunda elde edilen gelir artacaktır. Artan gelir marjinal tüketim eğilimine bağlı olarak ülkede üretilen mal ve hizmetlere olan talebi arttıracak yatırımların önünü açacak, sermaye birikiminde verimliliğe ve büyümeye katkı sağlayacaktır.

Sanayinin büyümesi, üretici hizmetlere olan talebi arttırarak, hizmetler sektörünü büyütecek eğitim alanında yapılan düzenlemelerle ileri teknoloji sanayilerinde çalışabilecek duruma gelen atıl kapasite işgücü üretimine katılacak işsizler azalacaktır. İşgücünün düşük verimlilikle çalışan tarım sektöründen, görece yüksek verimliliğe sahip olan sanayi ve hizmetler sektörüne geçmesi toplam faktör verimliliğini arttıracak ve bu durum büyümeye olumlu bir şekilde yansıtacaktır. Verimliliğin artması, enflasyonist etkileri ortadan kaldıracığı için büyüme politikasının, fiyat istikrarı hedefiyle paralel uygulanmasında yardımcı rol oynayacaktır (Demirtaş, 2007: s.33)

2.5.SANAYİLEŞME VE BÜYÜME

Sanayi sektörü, gerek diğer sektörlerle bağlantısı, gerekse yarattığı diğer katma değer ve istihdam nedeniyle ekonomik büyümede kilit rol oynar. Sanayinin gelişmesi tarım sektörü, mal ve hizmetler sektörüne de olumlu yansır. Sanayi sektörü diğer

sektörleride bünyesinde barındıran ve ekonominin diğer sektörlerinden büyük ölçüde ara girdi arz ve talep eden bir konumda olduğu için tarım ve hizmetler sektörünün gelişmesinde çok belirleyici bir unsurdur. Tarım ve hizmetler sektörü, sanayinin yarattığı yüksek gelirli tüketicilerden, ileri düzeydeki girdi ve donanımlardan, gelişmiş ulaşım ve depolama fırsatlarından yararlanır. Bu anlamda tarım sektöründe verimliliğin artmasını sağlayan tarım makineleri, zirai ilaç ve gübre gibi ürünler hizmetlerdeki verimliliğin artmasını sağlayan haberleşme, ulaşım ve bilişim teknolojileri sanayi sektörü tarafından geliştirilip üretilmektedir. Bu bakımdan incelendiğinde tarım sektörü gelişim ve büyümesini sürdürebilmesi için sanayi sektörüne ihtiyaç duymaktadır. Bu sektörden girdi almak ve aynı zamanda bu sektöre hammadde sağlamak zorundadır. Buradan da anlaşılmaktadır ki sadece tarım sektörü ya da sadece sanayi sektörü tek başına gelişim ve yükselme sürecini gerçekleştiremez. Sektörlerin ve en nihai olarak ülkenin kalkınabilmesi ve refahın artması için bu iki sektör birbirlerinden ayrı olarak değil tam tersine birbirlerini destekleyici bir şekilde, birbirlerini tamamlayarak hareket etmelidirler. Bankacılık, ulaşım, sigorta, iletişim ve reklam gibi hizmetlerin büyüme eğilimi büyük ölçüde sanayi sektöründeki etkinliğe göre biçimlenmektedir. Ayrıca sanayi sektörü ve özellikle finans teknik eğitim, tasarım, bakım, onarım ve lojistik gibi hizmet sektörlerinin gelişmesinde ve söz konusu sektörlerde teknik ve idari beceriler yaratılmasında önemli bir rol oynamaktadır (Arısoy, 2008: 3-4).

Sanayi sektörünün hızla gelişmesiyle birlikte sanayi sektörü dışındaki diğer sektörler de canlılık kazanacaktır. Sanayi sektörü sadece bununla kalmayacak içteki ve dıştaki tüm sermaye kanallarını harekete geçirerek sürekli kendini yenileyecek bir organizasyon ve yapıya sahiptir. Bu pencereden bakıldığında sanayi sektörü sosyo-ekonomik kalkınmanın ve gelişmenin temel dinamiğini oluşturduğunu görebilmekteyiz. Tüm bunların sonucunda gelişmekte olan ülkeler için kalkınmanın yolu sanayileşme aşamasına geçmeleri ve bu aşamayı olabildiğince hızlı bir şekilde tamamlayarak refahlarını arttırmaları ve tüm bunların sonucunda kalkınma süreçlerini tamamlamalarıdır.

Sanayi sektörünün refahı atılarak iktisadi büyüme ve kalkınma sürecinde sınai faaliyetlerin rolü önemlidir. Sınai faaliyetlerin büyümeye geleneksel çıktı ölçümlerinde yalnızca ölçülebilen ve gözlemlenebilen şekilde değil aynı zamanda ölçülemeyen ve gözlemlenemeyen noktalarda da katkı yapmak olmalıdır. Tüm bu etkenlerin önemini

anlayabilmek için sanayi faktörünün diğer sektörlerdeki etkileri üzerinden bakmak etkileşiminin incelenmesi gerekmektedir.

Ülkelerin gelişmesi, büyümesi ve kalkınmasında hiç şüphesiz ki sanayileşmenin sürükleyici bir rolü olduğu yadsınmaz. Nitekim Nicholas Kaldor(1966) tarafından da incelenmiş ve çalışmalarında da aktarmış olduğu gibi sanayi sektörünün iktisadi büyüme ve kalkınmada sürükleyici bir rol üstlendiğini bununla birlikte az gelişmiş ülkelerin sanayileşme ile mümkün olabileceğini savunmuştur. Kaldor (1966), OECD üyesi on iki ülkenin ekonomilerini karşılaştırarak sanayileşmenin ekonominin lokomotifini olduğunu ileri sürmüştür. Kaldor'a göre sanayi dışında kalan diğer sektörlerde istihdamın azaltılması üretim seviyesini düşürmez. Ancak sanayi sektörü dışında, diğer sektörlerde işgücü sanayi sektörüne aktarıldığında da sanayi sektöründe de işgücü verimliliği artacak ve bir bütün olarak da üretimin artacağını ileri sürmüştür.

Nicholas Kaldor'un 1966 yılında ortaya attığı üç temel önerme sanayileşmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini göstermesi adına önemlidir. Kaldor'un büyüme yasası olarak da adlandırılan üç yasası şunlardır;

1. GSYH büyümesi pozitif olarak imalat sektöründeki büyüme ile ilişkilidir. Yani imalat sektöründeki verimlilik ve artış ne kadar yüksek olursa GSYH büyümesi de o kadar yüksek olur.
2. İmalat sektöründeki verimlilik artışı yine bu sektörün büyümesiyle pozitif ilişkilidir.
3. İmalat dışı sektör büyümesi ile imalat sektörü arasında da pozitif bir ilişki bulunmaktadır.

Kaldor sanayi sektöründeki tarım sektöründeki istihdamın azalması ile doğru orantılı olduğunu belirtmektedir. Kaldor' a göre sanayi dışındaki sektörlerdeki istihdamın azalması ile doğru orantılı olduğunu belirtmektedir. Kaldor'a göre sanayi dışındaki istihdamın azalması, sanayi üretiminin artmasına neden olmaktadır. Bu nedenle sanayi gelişmişliğin, ilerlemenin ve kalkınmanın göstergesi olarak gösterilir. Bu ilişki aşağıdaki tabloda ifade edilmektedir.

Tablo:2. Ekonomik Büyümenin (Kalkınmanın) Aşamaları Arasındaki Farklar

Karakteristik Özellikler	Tarımsal, Endüstrileşme Öncesi (Pre-industrial, agrarian)	Endüstriyal
Lider Ekonomik Sektörler	Tarım	Sanayi
Baskın Teknoloji	İşçi ve doğal kaynak odaklı	Sermaye odaklı
Ana Tüketim Malları	Gıda ve tekstil	Sanayi odaklı
Ana Üretim Sürecinin Doğası	İnsan ve doğa etkileşimi	İnsan-insan etkileşimi
Ekonomik Büyümenin Ana Faktörü	Doğaya dayalı üretim (toprak, iklim, biyolojik kaynaklar)	İşçi üretimi

Kaynak: Soubbotina, 2004; s.67

Kaldor'a göre, sanayi sektörünün büyümesi sadece kendi içinde değil aynı zamanda geniş iş bölümü imkânlarıyla diğer sektörlerde de verimlilik düzeyini yükseltmektedir. Kaldor bu yüzden sanayi sektörünü "büyümenin motoru" (engine of growth) olarak kabul etmektedir. Bu noktada da sanayi sektöründeki büyüme oranını neyin belirlediği önem kazanmaktadır. Kaldor sınavi üretim büyümesini ancak yüksek bir büyüme oranına sahip olan dış taleple yani ihracatla mümkün olabileceğini belirtmiştir. Kaldor'a göre ihracatın belirlediği üretim büyüme oranı ne kadar yüksekse ekonomide verimliliğin düşük olduğu sektörlerden sanayi sektörüne işgücü aktarımı dolayısıyla verimlilik artışı o kadar hızlı artmaktadır

Ekonomideki imalat sanayisinin gelişmesi özellikle sektörler arasında olan sanayi sektörünün gelişmesiyle paralel olmaktadır. Bunun nedeni gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş olan ülkeleri yakalama açısından oldukça büyük önem arz etmektedir. İmalat sanayilerinin ise gelişmekte olan ülkelere yapmış olduğu katkı aşağıda sıralanacak olan durumlarla özetlenebilir;

- Öncelikle sanayi sektörü ve özellikle teknoloji bazlı imalat sanayi sektörleri yeni ürünler ve teknolojiler üretmede ve bunların tüm piyasalara yayılmasında büyük öneme sahiptirler. Bu sektörler yurtdışında geliştirilmiş olan yeniliklerin

anlaşılması ve uygulanması ve kendi bulunmuş olan ülkelere adaptasyonu açısından oldukça önemlidir. Bununla birlikte imalat sanayi sektörüne yeni teknolojilerin adaptasyonunu da geliştirmektedir. Tüm bunlarla birlikte imalat sanayi sektörüne uygulanan teknolojik faaliyetler diğer sektörler için daha çok öğrenme ve üretim aşamalarında kullanılacak olan bilgi ve beceriyi yaratma açısından önemli ölçüde yayılma etkisi (spillover) ve dışsallık sağlamaktadır.

- Artan tüketici gelirlerine paralel olarak tüketici tercihlerindeki değişim ile birlikte sınıai mallarına olan talep de artış göstermektedir. Buna paralel olarak da sınıai malları uluslararası ticarete daha geniş yer tutmaktadır. Bu da gelişmiş ülkelerde özellikle sınıai mallara olan talebin tarım ürünlerine ve hizmetlere kıyasla daha fazla olduğunu göstermektedir. Bu nedenle sınıai malların piyasalarda fazlaca yer tutması ekonomik büyüme ve rekabet gücü kapsamında ciddi avantajlar sağlamaktadır. Bu nedenle imalat sanayi sektörü ekonomik büyümenin lokomotifi olarak tanımlanabilir.
- İmalat sanayi sektörü teknolojik yenilik faaliyetlerinin ana kaynağını oluşturur. Bu bağlamda imalat sanayi sektörü değişen teknoloji ve talep koşullarına uyum sağlama noktasında daha esnek bir yapıda olduğunu söyleyebiliriz. Sonuç itibarıyla sınıai üretim yapısına sahip olan ülkeler özellikle gelişmiş ülkelerin krizlerden, dış şoklardan, daha az etkilenme ve uluslararası piyasalardaki pazar paylarını koruma ve artırma noktasında daha güçlü olduğunu söylemek mümkündür. Tüm bunlar yapılırken yani sınıai üretime önem verilerek yapılan yenilikler ve bunun sonucunda ortaya çıkan artışlarla birlikte diğer sektörler üzerinde de yenilikler yapılmalıdır. Tarım ve hizmetler sektöründe kullanılan makine ve teçhizatın geliştirilmesi sınıai üretimi destekler nitelikte olacaktır.

Her alanda yoğun rekabetin yaşandığı günümüzde teknolojik ilerleme ve yenilik faaliyetlerinin rekabetçi kalabilmenin bununla beraber iktisadi büyümenin ana unsurlarından biri olduğu genel kabul görmektedir. Bir ekonominin refah düzeyinin gelişmesini ve artışı sağlayan en önemli etkenlerden birisinin de teknolojik gelişme olduğu söylenebilir. Bunu mümkün kılan durumun ise imalat sanayi sektörüdür. Yukarıda da bahsedildiği üzere imalat ve sanayi sektörü ile birlikte tarım ve hizmetler sektöründe de uygulanacak olan teknolojik gelişme özellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomisinin büyümesinde ve uluslararası dış ticarete sözü geçer bir ülke konumuna

gelmesinde tüm bunlarla birlikte de refah artışlarının sağlanmasında önemli rol oynamaktadır. (Unido, 2002-2003: Endüstriyel Gelişme Raporu).

Gelişmekte olan ülkelerin hızlı bir şekilde büyümesi ve kalkınmasını sağlayabilmeleri için özellikle imalat sanayi sektörünün girişimlerine öncelik vermeleri gerekmektedir. Bununla beraber teknoloji yatırımlarla desteklenen rekabetçi sanayileşme politikaları ile gelişmekte olan ülkeler sanayileşmede ve ekonomik büyümede başarılı olabilirler. Ekonomilerinin tarım sektörüne olan bağılıklarını azaltabilir ve böylece uluslararası piyasalarda dış ticaret hadlerinin büyümesini sağlayabilirler (Terzi ve Oltulular, 2004: 220-221).

Bu görüş, sanayileşmenin ekonomik büyümeyi doğrudan etkilediği hipotezine dayanır. Ancak son zamanlarda sanayi sektörünün ekonomideki kilit rolünün etkisiyle birlikte, dış ticaretin serbestleşmesi ile birlikte sanayi sektörü de dünya toplumlarının talebindeki değişmelere ve artışlara daha duyarlı hale gelmektedir. Bu da teknoloji de meydana gelecek olan yapısal bir takım değişiklikler yaratacaktır. Bu doğrultuda sınai üretimin ve dış ticaretin teknolojik yapısının da sınai ve iktisadi gelişmede çok hayati bir öneme sahip olduğu söylenebilir (Kılıçaslan ve Taymaz, 2004: 27).

2.5.2. Sanayileşmenin Dış Ticaret Politikalarına Etkisi

2.5.2.1. Dış Ticaret Yapısında Sanayiye Yönelik Dönüşüm: Faktör ve Ürün Seçimi, Verimlilik ve Büyümeye Yansıması

Asya'da yaşanan sanayi devrimi uluslararası sanayi değişim ve gelişimine yeni bir perspektif kazandırmıştır. Çin'in ardından Brezilya, Hindistan, Rusya ve Güney Afrika gibi gelişmekte olan ülkelerin artan ticaret kapasitesi bu ülkelere yönelik teknoloji transferini ve doğrudan yabancı yatırımlarını arttırarak söz konusu ülkelere adeta bir ticaret patlamasına yol açmıştır, gelişmiş ülkelere yapılan ticaretin şekil değiştirmesini sağlamıştır.

Gelişmekte olan ülkelere temel emtia ürünleri ihracatı, gelişmiş ülkelere ise sanayi malları ihracatını içeren geleneksel global ticaret modeli yerini daha kompleks bir modele bırakmıştır. Gelişmekte olan ülkelerin sanayi performansı incelendiğinde makroekonomik ortam, yatırım şartları, hükümet politikaları, doğrudan yabancı yatırımlar, politik ve sosyal istikrar, teknoloji, altyapı gibi çok faktörlü bir altyapıdan etkilendiği görülmektedir. Belirtilen ülkeler incelendiğinde ilk

başta teknolojiyi dışarıdan almış özel sektör, devlet ve üniversitelerin desteğini alarak sistematik, uzun vadeli teknolojik inovasyon yaratmışlardır. Pek çok Doğu Asya ve Latin Amerika ülkeleri ihracat yapılarını değiştirerek yüksek teknolojlili ürünler üretir hale gelmiş ve toplam ihracatlarının yarısını bu tür ürünler oluşturduğu için gelişmiş ülkelere bağımlılıkları ciddi ölçüde azalmıştır. Genel olarak tüm dünyada son yıllarda ileri teknoloji ihracatının artmasına etken olan faktörlerin, bütünsel anlamda yenilenmiş bir sanayi politikası, AR-GE yatırımları, politik ve ekonomik istikrar, dinamik bir sermaye piyasasının varlığı, eğitilmiş ve kalifiye işgücü olduğu görülmektedir. Bu bağlamda bir ülkenin küresel dünya düzeninde merkez veya çevre konumunu da belirleyen ihracat mallarının bileşimidir. Gelişmekte olan ülkelerin çoğu genellikle talebin gelir esnekliği düşük (birincil mallar) ihrac ederken (çevre ülke konumu), talebin gelir esnekliği yüksek malları (sanayi ürünleri) ithal etmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin dünya ticaret sistemindeki konumlarını değiştirmek için ihracatın mal pozisyonunun, emek yoğun ve doğal kaynak içerikli yapıdan ihracatın gelir esnekliğini ve üretim büyüme süreciyle bağlı olarak toplam faktör verimliliğini büyük ölçüde arttıracak sermaye ve teknoloji statüleri uygulamaları gerekir. (Akyüz, Ercan, Yılmaz, Akçay ve Tören, 2006: 254).

Gelişmekte olan ülkelerde esneklikler bir taraftan ihracat ve ithalatın mal bileşimini ve dolayısıyla bir ülkenin dünya ticaret sistemindeki pozisyonunu belirlerken, öte taraftan dış ticaret ve cari işlemler dengesi vasıtasıyla o ülkenin ödemeler dengesi hakkında fikir sahibi olmamıza olanak verir.

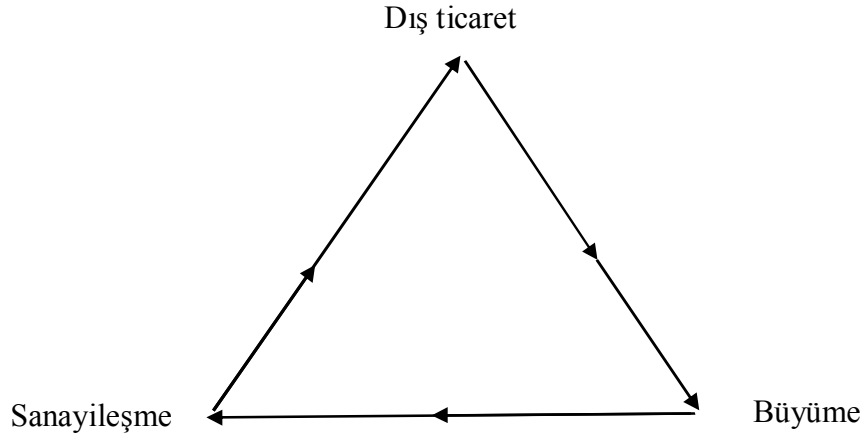
İhracatın gelir esnekliğinin yüksek olduğu gelişmekte olan ülkeler, ihracata dayalı büyüme modelleri ve yaparak öğrenmeye bağlı olarak verimlilik temelli büyümeyi gerçekleştirirler de ekonominin talep sorununa maruz kalabileceği dikkate alınmadığından (ihracat iç talepten soyutlanmış) ve ödemeler dengesinin otomatik olarak dengeye geleceği varsayıldığından kronik ödemeler dengesi ve cari açık problemleriyle karşılaşmıştır. Bu problemin temelinde ekonomideki büyüme oranının ithalatı ihracattan daha çok arttırması yatmaktadır. Bu doğrultuda bu ülkelerin sanayileşme ve büyüme süreçlerinin; fiyat ve fiyat dışı rekabet ölçüleri ile verimlilik, döviz kuru ve dış alem geliri gibi faktörlere bağlı bir kavram olan ihracattaki mal bileşiminin ve çeşitliliğinin orta ve yüksek teknolojlili ürünlere kaymasını sağlayacak üretim yapısındaki değişimin kapsamında büyüme eğiliminin hangi sektörlerde olduğu

ve uzun dönemde cari açık yaratıp yaratmadığı, ihracatın ithalatı karşılama oranı ve ödemeler dengesi kısıtı gibi unsurlarla birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Sonuçta dünya ticaretinde önemli olan sermaye ve teknoloji yoğun sektörlerdeki dış ticaret açığına karşılık emek yoğun ve kaynak temelli birincil sektörlerde elde edilen dış ticaret fazlasının hacminden çok bu fazlanın hangi mal gruplarından oluştuğu yani ticarete konu olan malların hangi özelliklere sahip olduğudur.

2.6. Sanayileşmede Dış Ticaret ve Büyüme Arasındaki İlişkilerinin Grafik Gösterimi

Önceki başlıkta bu üç kavram arasında (sanayileşme- dış ticaret- büyüme) yapısal ve fonksiyonel bir ilişkinin varlığından ve etkinliğinden söz edilmiştir. Bu ilişki grafik olarak da gösterilebilir. Basit bir modelden daha karmaşık bir modele doğru açıklama aşağıdaki gibi sıralanabilir;

2.6.1. Triangular Model

Şekil 6: Triangular Model

Bu en basit modelde, ceteris paribus şartları altında sanayileşme uluslararası ticarete o da sırasında ekonomik büyümeye sebep olmakta ve büyüme gerçekleştikçe sanayileşmenin ileri safhalarına geçilmekte ve tekrar hacim ve yön bakımından dış ticaret daha da artmakta ve ekonominin daha yüksek büyüme düzeyine ulaşmasına yol açmaktadır.

Görülüyor ki bu üç temel değişkenler arasında yüksek bir korelasyon, etkileşim (interaction) ve geri tepme (feedback) etkisi bulunuyor ve her biri diğerinin artmasına

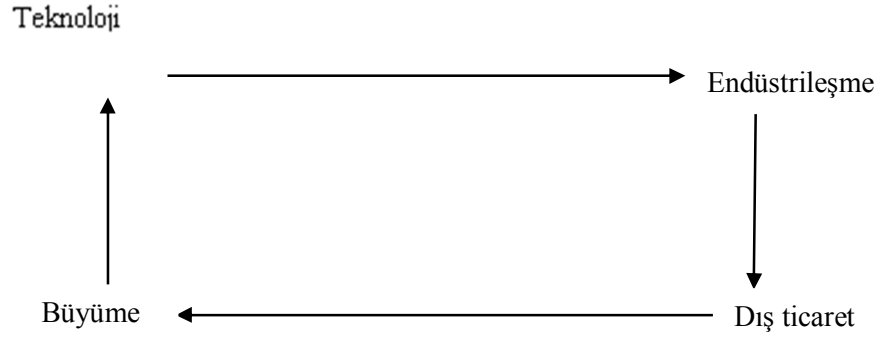
(ya da azalmasına) sebep teşkil ederek etkileşim devrini tamamlayıp yeni bir devir başlatmaktadır (okların yönü buna işaret etmektedir). Ancak hareketin başlangıç noktası olarak sanayileşmenin alınması daha makul/ rasyonel görünüyor. Burada nihai amaç büyüme yani her yıl reel üretimin artırılması ve sonuçta toplumun refahının yükselmesidir.

2.6.2. Rektangular Model

Bu modelin özelliği triangular modele bir değişkenin daha eklenmesidir. Eklenen değişken teknoloji faktörüdür. En ilkel toplumlarda bile zamanın şartlarına uygun teknolojiler mevcut idi ve üretim değiş tokuş mekanizmalarında ona göre şekilleniyordu. Kısacası teknoloji faktörü olmadan sadece el ile üretimde bulunmak imkansızdır. Üretimin ve arkasından ticaretin daha ileri düzeylere erişmesi yeni üretim faktörlerinin ve/veya teknolojilerinin bulunmasına veya ortaya çıkarılmasına bağlıdır. Öyleyse teknoloji (ve teknik), emek, sermaye, toprak gibi bir üretim faktörüdür. Hatta varoluş bakımından teknoloji ve sermaye insanlar tarafından (man-made) yaratılmışlardır. Emek ve toprak/tabiat faktörlerine gelince onlar zaten her millete en başından verilmiştir (gifted).

Toplumların gelişmelerine paralel olarak teknoloji de ilerlemiş bugünkü düzeyine ulaşmıştır. Daha da ötesi, modern üretim döneminin başlamasıyla üretim, emek ve tabiat faktörünün insiyatifinden çıkmış üretim, süreç, şekil, miktar ve kalite bakımından araştırma/geliştirme teknoloji ve sermayenin yönetim ve kontrolüne girmiştir.

O halde genel bir değerlendirmede triangular model son derece basit ve modern çağ ölçülerine göre yetersiz kalmakta ve gerçeği açıklayamamaktadır. Rektangular model bu basitliği kabaca ortadan kaldırmakta ve üretim ve ticaretin açıklanmasında gerçeğe nisbeten yaklaşmaktadır.

Şekil 7: Rektangular Model

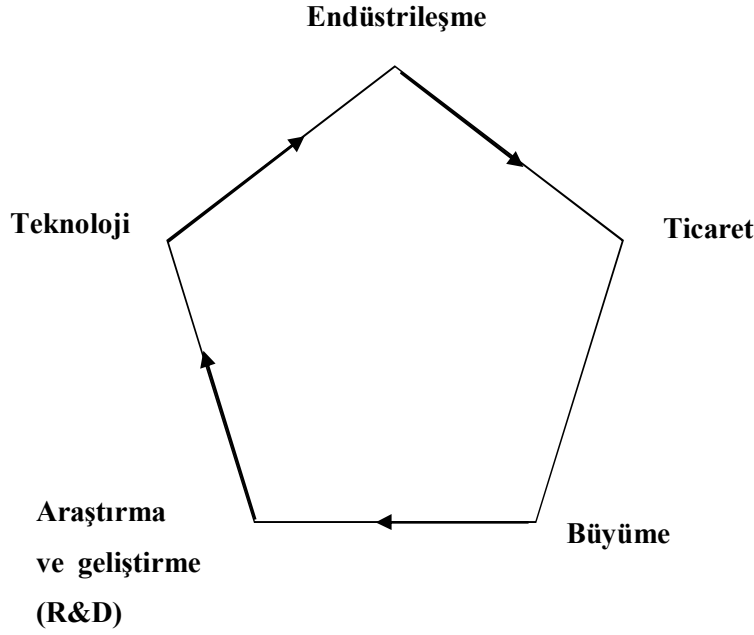
Şekilden de görüldüğü üzere sanayileşmenin yolu teknolojidendir. Teknolojiye yatırım yaparak uluslararası iktisadi, ticari ilişkiler ivme (moment) kazanıp ülkenin kazançlarını arttırabilsin ve refah düzeylerini yükseltsin.

Bu modelin biraz daha genişletilebilmesi teknolojinin nasıl ortaya çıktığını araştırmayı gerektirir. Teknoloji ve teknik ilerlemenin ve bunların tüketim ve ticarete oynadıkları rolün de temelinde Araştırma-Geliştirme (AR-GE) (Research and Development- R&D) yatmaktadır. Yani R&D olmadan hiçbir teknolojik gelişme mümkün değildir denilebilir.

R&D'nin arkasından da eğitim faktörü de yer alır, özellikle teknik konularda. Öyleyse rektangular modele bir yeni faktör/değişken daha eklemek zorunluluğu vardır. Bu bizi beş faktör içeren yeni bir (pentagonal) modele götürür.

2.6.3. Pentagonal Model

Teknolojinin temelindeki R&D'nin eklenmesiyle oluşan bu model konunun derinleşmesine, kök değişkenlerin (root factors) araştırılmasına dayanır.

Şekil 8: Pentagonal Model

Şekilden de anlaşılacağı üzere, teknolojik ilerleme yeni icat/buluşlar, innovasyonlar Araştırma- Geliştirme yapılmadan kendiliğinden ortaya çıkmazlar. Araştırma- Geliştirme faktörünün temelinde ya da arkasında eğitim (education and training) faktörü yer alır. Eğitimde de teknik eğitim ön plana çıkar ki bu da ortaöğretimden başlar ve yükseköğretimde devam eder. Özellikle fizik, kimya matematik ve biyoloji gibi ilim dalları tıp ve mühendislik gibi teknik alanlar belirleyicidir. Çünkü ilim araştırmaların uygulama alanını bunlar oluşturur. Ayrıca sosyal bilimlerdeki bu gelişmeler yönetim, organizasyon ve kontrol mekanizmalarındaki ilerlemeler ve insan kaynakları, eğitim ve staj konularında ilerlemeler fiziki ilimlerin tamamlayıcısı olarak ortaya çıkar ve teknolojik gelişmelerin ayrılmaz parçası olurlar.

Tarihsel olarak tekrar geri dönmek ve inceleme yapmak gerekirse klasik ekolde özellikle sanayi devriminden önce inceleme yapıldığında üretim yalnızca ülke iç talebinin karşılanması için sağlanıyordu. Bu durum sanayi devrimiyle birlikte değişmiş, üretimi arttırmak için sanayileşmeye gidilmiş bunun sonucunda ülke iç talep karşılandığı gibi dışarıya satış (ihracat) için fazla mallar (artık değer) üretilmiştir. Ancak

üretilen bu malların satılabilmesi için diğer ülkelerin kalıplarını ticarete açması yani ithalatın sağlanması gerekiyordu. İşte bu dönemde liberal politikalar ortaya çıkmaya başlamış ve Adam Smith'in Mutlak Avantajlar Teorisine dayanan Milletlerin Zenginliği eseri ortaya atılmıştır. Adam Smith'in ortaya attığı bu tezinde şunu savunmaktaydı. Hangi ülke hangi tür malın üretiminde başarılı ve kazançlı ise o alanda uzmanlaşmalı ve ihracat, ithalat işlemini sağlamalıdır. Böylelikle ülkeler kazançlı çıkacak, refah ve zenginlikleri artacaktır. Bu görüşte savunulan her ülke diğerinden daha ucuz maliyetle ürettiği mallarda uzmanlaşmalı ve üretimini arttırmalıdır.

Mutlak Avantajlar tezine karşılık olarak David Ricardo tarafından ortaya atılan Mukayeseli Avantajlar teorisi ülkeler tek bir mal üzerinde uzmanlaştığında üretimin artması ve sonuç olarak ithalat ve ihracatın artması ve buna istinaden ülkelerin refahının artmasına neden olacaktır ancak ülke her bir malın üretiminde uzmanlaşırsa yani mutlak üstünlüğe sahip olursa bu durumda uluslararası iş bölümü olmaz bunun sonucunda ise dış ticaret olmazdı. Ricardo'nun teorisinin özünde mevcut olan durum; bir ülke diğer tüm mallarda diğer tüm ülkelere göre daha üstün olsa da karşılaştırmalı olarak en fazla üstünlüğe sahip olduğu mallarda uzmanlaşıp daha az üstün olduğu malları ithal ederek daha çok refaha ulaşabilir. Adam Smith ve David Ricardo'nun ortaya attığı tezlerde emek faktörü esas alınarak mutlak üstünlükler teorisi buna karşılık ise mukayeseli avantajlar teorisi ortaya atılmış uzmanlaşma ve ticaret diğer tüm üretim faktörlerinin rol ve etkenlerini yok saymıştır ve klasik iktisat teorileri olarak adlandırılmıştır.

Üretim ve ticaret faaliyetlerini bir bütünlük içerisinde inceleyen ve analiz eden, başka faaliyetlere değer katan diğer faktörleri de içine alan Neo-klasik İktisat teorileri ortaya atılmıştır. Fırsat maliyetleri tezi ve Faktör Donanımları Teorisi ortaya atılmıştır. Eli Hecksher ve Bertil Ohlin diğer tüm üretim faktörlerinin de üretimde rol oynadığı ve değer yarattıklarını analiz etmişlerdir ve böylece Klasik İktisat görüşündeki eksiklikleri kısmen tamamlamıştır.

Fırsat Maliyeti teorisi, herhangi bir malın üretimini bir birim arttırmak için başka bir maldan vazgeçilmesi yani feragatta bulunulması gereken mal ve/veya kazançtır. Bir malın üretiminde uzmanlaşılması, dış ticarete açılmasında fırsat maliyeti tezine göre malın üretimine yönelindiğinde aynı kaynaklarla başka bir malın üretiminden vazgeçiliyor demektir. Buna göre vazgeçilen malın değerinin düşük olması gerekmektedir. Bu şekilde ülkeler farklı malların üretiminde uzmanlaşarak kendi

aralarında üretmiş oldukları fazlaları değiş tokuş edebileceklerdir. İthalat ve ihracatın ilk adımları başlamış olacaktır. Bunun üzerine tüm üretim faktörlerinin dahil edildiğini hesaba katarak İsveçli iki iktisatçı Faktör Donanımı teorisini ortaya atmışlardır.

Faktör Donanımları tezi aslında Mukayeseli (karşılaştırmalı) Üstünlükler teorisini varsayımları üzerine kurulmuştur. Bu görüşe göre, talep kalıpları zevk ve tercihler aynı dahi olsa, bir ülke üretim faktörü bakımından hangisinde zengin ise o kaynağı yani üretim faktörü yoğun olarak kullanan malın üretiminde bulunmalıdır, uzmanlaşmalıdır. Bir başka ifadeyle bir ülke hangi üretim faktöründe nisbi olarak zengin ise o mal üzerinde yoğunlaşmalı ve üretim yapmalı diğer faktörler üzerinde hangi ülkeler zenginse o ülkeler üretim yapmalıdır. Sonuç olarak diğer ülkelere karşı karşılaştırmalı üstünlük elde eder. Uzmanlaşma ve ticaretin temelinde üretim faktörlerinin ülkeler arasındaki nisbi dağılım önem arz eder.

2.7. MODERN/ ÇAĞDAŞ DIŞ TİCARETİ AÇIKLAYAN MODELLER

Özellikle 2. Dünya savaşından sonra dünya ticaretinde yapılan literatür çalışmaları ve ampirik bulgular sonucunda ülkelerarası yapılan uluslararası dış ticaretin yapısının değiştiği görülebilmektedir. Talep yapısı benzer ekonomiler arasında dış ticaretin artması, bilgi yoğun ticaret payının artış göstermesi şeklinde bu durum karakterize edilebilir. Dolayısıyla değişen yeni ticaret sistemini, bundan önce ki bölümlerde açıklanan klasik tezler ve hatta Geleneksel Faktör Donatımı teorisi yetersiz kalmaktadır. Geleneksel Faktör Donatımı teorisi, uluslararası ticareti farklı faktör donatımlarına ilişkin karşılaştırmalı üstünlüklere dayandırması nedeniyle gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki endüstriler arası ticareti açıklayabiliyorken yeni dünya ticaretinde gözlenen olguları açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bu bağlam da uluslararası ticarete gözlenen değişimleri açıklamak için 1960'lı yılların başlarında Yeni Dış Ticaret teorileri ortaya atılmış ve 1970'lerden sonra ivme bu yönde artmıştır. (Deviren, Nursen, 2004).

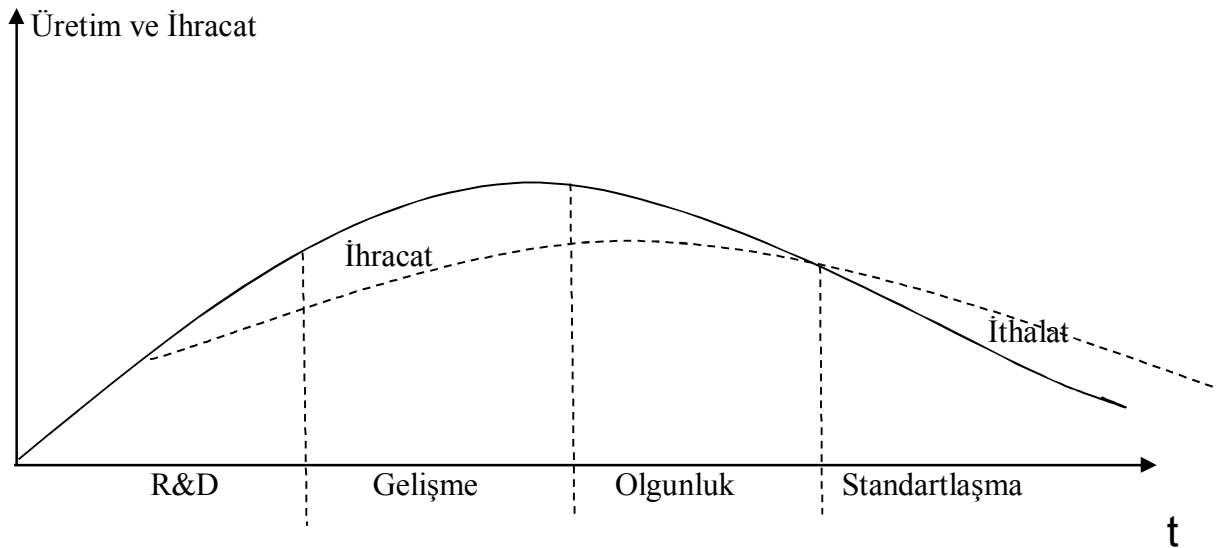
2.7.1. Araştırma- Geliştirme, Teknolojik Malların İcadı, Gelişmesi ve Sanayi Mallarında Vernon'un Hayat Devreleri Modeli (Product-Life-Cycle Hypothesis)

Malların Hayat Devreleri Modeli, aynı zamanda "Ürün Dönemleri Teorisi"olarak da adlandırılır. 1966 yılında Raymond Vernon tarafından ortaya

atılmıştır. Hecsher-Ohlin teorisinin teknolojik değişme modeline uygulanmış biçimidir. Modelde ülkeler, yenilikçi ülkeler ve taklitçi ülkeler şeklinde ayrılarak incelenir. Mallar eski mallar ve yeni mallar olarak sınıflandırılır. Yenilikçi ülkeler teknolojik yenilikler ve yeni malların geliştirildiği başta ABD olmak üzere ileri sanayileşmiş ülkelerdir. Bunun sebebi, yüksek teknolojiyi “yaratan” eğitilmiş işgücü ile yüksek düzeydeki araştırma-geliştirme harcamaları ve sermaye birikimleridir.

Teori “zaman” faktörünü dikkate alır. Uluslararası ticareti, teknolojik yenilik olgusuna bağlar ve iki aşamalı açıklar;

- Ticaret öncesi; herhangi bir sanayi malı sanayileşmiş ülkelerde yeni geliştirilen teknolojiye dayanır. Bu teknoloji o ülkelerde bol olan yüksek derecede nitelikli emek gücü ve araştırma-geliştirme harcamaları gibi faktörler tarafından geliştirilir, üretilir ve ticaret yapılır.
- Az gelişmiş ülkeler aynı malı taklit ederler; standartlaşma sürecine girilir. Bu ülkeler göreceli olarak ucuz emeğe dayalı karşılaştırmalı üstünlük elde ederler. Böylece kimi ülkeler (yenilikçi ülkelerde) yeni malların üretiminde, bazıları (taklitçi ülkeler) ise halen var olan malların (eski malların) üretiminde uzmanlaşır.

Şekil 9: Sanayi Mallarında Vernon' un Hayat Devreleri Modeli

1.Devre:

- Araştırma- Geliştirme faaliyetleri vardır.
- Yerli piyasa için üretim yapılır ama bu üretim kitle üretimi (mass production) değildir.
- Mal bu dönemde piyasaya yeni yeni çıkar. Yani yeni mal yenilikçi ülkede üretilir.
- Üretimin ticarileşmesi zaman alır.

2.Devre:

- Mal geliştirilme safhasındadır yani olgunlaşma safhasındadır.
- Kitle üretimi (otomasyon) başlar.
- Satışlar iç piyasada yapılırken, ihracatta başlar.
- Rekabet ortamı oluşur.
- Taklit malları oluşur.
- Üretici firma, yeni teknolojiye tek başına sahip olmaya devam etmektedir.

3.Devre :

- Yeni firmalar piyasaya aynı tür mallar sürerler.
- Piyasa ve kâr paylaşımı söz konusudur.
- Ülke içi üretimde düşüş başlar.
- Malı iki defa üretmeye başlayan ve piyasaya süren ülkelerin firmaları tarafından yurtdışı bölgesel üretim ve dağılım sektörleri kurulur. (Sanayileşmiş ülkelerin büyük firma ve kuruluşlarının diğer ülkelere yayılması ya da “Çok Uluslulaşması” aşaması).
- Böylece ÇUŞ’lar artar.
- Bunun sonucunda ortaya çıkan yerel kaynakların kullanılması maliyetinin düşürülmesi piyasaya hakimiyet pazarının genişlemesi, kaliteli mal ve rekabet gücünün artması durumu meydana gelir.

4.Devre:

- Mal standartlaşmıştır.
- Engeller kalkmıştır yani başka ülkeler tarafından da üretilmektedir.
- İthal ikamesine yöneliş vardır, devreye sonradan giren ülkeler ÇUŞ'larla işbirliği halinde bölgesel üretime geçiş yapmaya başlar.
- Firmalar ve ülkelerarasında rekabet artmıştır.
- İlerleyen zamanlarda piyasaya hakim olan birkaç ÇUŞ piyasayı kontrol eder ve kanunlarda değişiklik yaparak korumacılığa yönelir. (Yani piyasalar büyük firmalar tarafından paylaşılır. Oligopol/endüstriyel üretim yapısı).

Malların hayat devreleri teorisinin diğer özellikleri şu şekilde sıralanabilir; (Karluk, 2009; 170-171).

- Karşılaştırmalı üstünlük ürününün hangi dönemde olduğuna göre değişmektedir.
- Teknik bilgi kolaylıkla elde edilmez.
- Ölçek ekonomiler ve dışsal ekonomiler vardır.
- Üretim ve pazarlama yöntemleri zamanla değişebilir.
- Tüketici zevk ve tercihleri ülkelerarasında farklıdır.
- Monopol ve Oligopol piyasaları geçerlidir.
- Çok Uluslu Şirketler vardır.

2.7.2. Linder Modeli (Örtüşen Talepler)

1960' lı yıllara kadar ülkelerarasındaki dış ticaret genellikle arz faktörleri ele alınarak açıklanmıştır. Karşılaştırmalı üstünlükler teorisi ve daha sonra geliştirilen Hecsher-Ohlin-Samuelson (H-O-S) modeli, ülkelerin dış ticaret yapılarında sahip oldukları üretim faktörlerinin üzerinde durmuşlardır. Faktör Donanımı Teoremi olarak bilinen H-O-S modeli, ülkelerin zengin oldukları faktörleri yoğun olarak kullanan malların üretiminde mukayeseli üstünlüğe sahip olacaklarını öne sürmektedir. Ne var ki 1950'li yıllarda W. Leontief (1953) tarafından ABD'nin dış ticaret üzerine yapılan test analizler; tüm ülkelerarasındaki dış ticaretin H-O-S modeline uygun olmadığını ortaya koymuştur. Leontief Paradoksu diye bilinen bu konu sermaye zengini Amerika' nın

emek yoğun mal ihraç ettiğini göstermiştir. Sonradan neden böyle bir sonuca ulaşıldığı Amerika'nın ihraç mallarında çalışan eğitim düzeyi ve eğitime yapılan yatırımlarla açıklanmıştır.

Talep ve tercihlerinde benzerlik hipotezi ya da Örtüşen Talepler Hipotezi (Overlapping Demand Thesis), 1961 yılında Staffan Burenstam Linder tarafından ileri sürülmüştür. Linder, dış ticaret teorisinde talep olgusuna ilk olarak yer veren iktisatçılardan biridir. Linder teorisi tamamen arz faktörlerine bağlı olan faktör donanımı teoreminin yerini almıştır. Linder tercihlerde benzerlik teorisinin işleyiş mekanizmasını ise şu şekilde açıklamıştır;

- Sanayi ürünleri ticareti, özellikle benzer tercihlere ve gelir düzeyine sahip ülkelerarasında yoğunlaşmaktadır. Başka bir ifade ile zevkleri ve tercihleri birbirine benzer ülkelerarasında daha canlı ticaret ilişkileri kurulmaktadır. Bu anlamda tercihlerde benzerlik teorisi homojen olmayan zevklerin ve ölçek ekonomilerinin önemli olduğu sanayi ürünleri ticaretini açıklamaktadır. Zevk ve tercihlerindeki ya da talep kalıplarındaki dengesizlik ülkelerin gelişmişlik düzeyi ya da hayat standardına kültür düzeylerine bağlıdır.
- Teori incelendiğinde görülmektedir ki, taleplerin ya da tercihlerin benzerliğini ölçmede ülkelerin gelir düzeylerinin de benzer olması, birbirini yakın olmasını gerektirir. Talep ve gelir arasındaki bu ilişkiden dolayı tercihlerde benzerlik teorisine “gelir teorisi” ve “taleplerin çakışması” gibi isimlerde verilmiştir. (Atik, 2006; s.61).

Uluslararası ticaret teorisi ve Linder hipotezi incelendiğinde; tercihlerde benzerlik teorisi, dayandığı bazı varsayımlarla mukayeseli üstünlük ve faktör donatımı teorilerinden ayrılmıştır. Bu teorinin varsayımlarını sıralarsak;

1. Benzer gelir düzeyine sahip ülkeler benzer zevk ve tercihlere sahiptir.
2. Ürünler farklılaştırılmıştır. Teori homojen olmayan zevklerin ölçek ekonomilerinin özellikle önemli olduğu sanayi ürünlerini açıklamaktadır.
3. Ölçeğe göre artan verimler yasası geçerlidir.

İlk varsayımda mukayeseli üstünlük ve faktör donatımı teorilerinden ayrı olarak Linder teoreminde dış ticarete talep koşullarına yer verilmesini sağlamıştır. Böylece ülkelerarasında ticareti arz faktörleriyle açıklayan mutlak üstünlük ve faktör donatımı teorilerinin yerini, talep koşullarına da yer veren yeni bir teori almıştır. Başka bir ifade ile örtüşen talepler “Linder” modeli kendisinden önce ki hipotezler; kişi başına düşen gelir ve hayat standardı, zevk ve tercihleri(talep kalıpları) gibi değişkenleri dikkate alarak yeni bir boyut getirmiştir.

Linder teoreminden önce geliştirilen, dış ticaret teorileri ülkelerarasında dış ticareti yapılan ürünlerin homojen olduğunu varsaymaktaydı. Oysa tercihlerde benzerlik teoremi, ürün farklılıklarını vurgulamakta; homojen olmayan ürünlerinde varlığını ve dış ticaretini açıklamaktadır. Teoride ürün farklılaştırmasına yer verilmesi, zevk ve tercihleri öne çıkarmıştır.

Linder teoreminin varsayımına göre ise üretimde artan verim koşulları geçerlidir. H-O-S modeli üreticilerin ölçeğe göre azalan getiri (artan ortalama maliyetler) şartları altında üretim yaptıklarını varsaymaktadır. Linder teoremini H-O-S modelinden ayıran ölçeğe göre artan getiri durumu çoğu zaman farklılaştırılmış mallarda söz konusu olmuştur. Linder’ e göre artan getiri, ülkelerin farklı zevk ve tercihlere göre değişen malın belirli bir türünü üretmeleri sonucunda ortaya çıkacaktır. Farklılaşan ürünlerin belirli bir çeşidini üreten üreticiler bir süre iç talebi; daha sonra dış talebi karşılamak durumunda olacaklarından ölçeğe göre artan getiriden yararlanacaklardır.

Bu varsayımla beraber Linder teorisi belli kavramlara dayanmaktadır. Bunlar “benzer tercihler” ve “temsili talep”tir.

2.7.2.1. Benzer Tercihler

Benzer tercihler kavramı, bir ürünün ihracatçısı olan bir ülke ile benzer özelliklere sahip başka bir ülkede bu ürünü satın almak isteyen tüketicilerin benzerliğini ifade eder.

Linder, tüketici tercihlerinin esas itibarıyla, onların gelir düzeyleri tarafından belirlenebileceğini ileri sürmektedir. Bir ülkede kişi başına gelir düzeyi, o ülkedeki

tüketicilerin zevk ve tercihlerinin belirleyicisidir. Linder' e göre bunun nedeni şu şekilde açıklanabilir;

İlk aşamada ülkedeki tüketicilerin kişi başına gelire bağlı zevk ve tercihleri, ürünlerin talebini belirler.

İkinci aşamada ise bu ürünün benzer gelir düzeyine sahip olan ülkelere satışı gerçekleştirilir. Bu nedenle bir ülkede üretilen ürünler o ülkenin kişi başına gelirini yansıtır. (Appleyard, Field, 1992;226).

Linder' e göre kişi başına düşen milli gelir düzeyi benzer olan ülkeler, bir malın farklı türlerini üretir ve tüketirler. Bunun bir sonucu olarak da aralarında benzer ürünlerin ticaretini yaparlar. Linder kişi başına düşen gelir düzeyinin ülkede mevcut olan sermaye malları stokuyla belirlendiğini ileri sürmüştür. Genellikle daha yüksek gelire sahip olan sermaye bol bir ülke, sermaye kıt bir ülkeye göre daha ileri teknoloji içeren sermaye mallarını talep edecektir. (Borkakati, 1998; 367).

Linder tüketim mallarının benzer gelir seviyesine sahip olan ülkelerarasındaki ticaretiyle ilgili olarak üç tespitte bulunmuştur; (Borkakati, 1998;367).

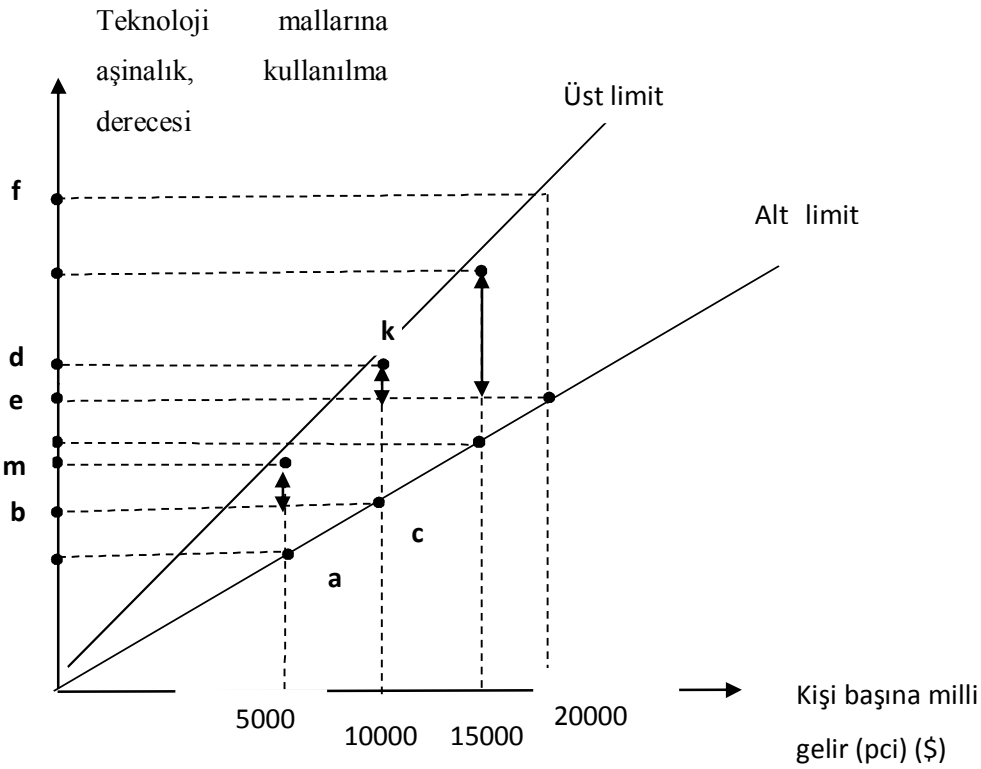
- Kişi başına gelir düzeyi arttıkça daha kaliteli ürünler genellikle daha düşük kalitedeki ürünlerin yerini alır.
- Kısa dönemde mamul malların talebinin gelir esnekliği 1'e çok yakındır. Ancak yüksek kaliteli olanların gelir esnekliği 1'den daha büyük olacaktır.
- İhraç ve ithal mallarının türlerinin dengesiz gelir dağılımı politikası farklı gelir düzeyine yol açacak ve farklı kalitelere ürünlerin talebini arttıracaktır.

2.7.2.2. Temsili Talep

Linder bir malın ihraç malı olabilmesi için yurt içinde bir talebin bulunması gerektiğini belirtmektedir. Yurtiçinde mevcut olan talep, yurt dışındaki talebin benzer olması anlamında temsili olarak adlandırılmaktadır. Hatırlanacağı üzere Vernon'un Malların Hayat Devreleri modelinde de piyasaya çıkan teknolojik bir malın ilk hitap edeceği piyasa iç talep piyasası olarak adlandırılmaktadır.

Yerli üreticiler iç piyasada kâr olanakları bulunan mallar üreteceklerdir. Görülüyor ki bu konuda Linder modeli Vernon modeli ile benzerlik gösteriyor. Başlangıçta hiçbir mal dış pazar için üretilmeyecek iç pazar da talebi olan ürünler öncelik kazanacaktır. Bir süre sonra iç pazarın doyması ve ölçüğe göre artan getiri sonucunda ürünler dış pazara sunulacaktır. İç pazardaki temsili talebin benzer bir talebe sahip ülkelerdeki pazarlara doğru ihracat yapılacaktır. (Baker, 1990;57). İşte bu benzerliği yaratan faktörler gelir düzeyindeki yakınlık, erişilen kalkınma/ gelişme seviyesi, benzer kültür, zevk ve tercih kalıpları ve teknolojik malların kullanımı aşinalığı gibi faktörlerdir.

Linder modelinin taleplerdeki benzerlik modelinin çizimine gelince;

Şekil 10: Linder'in Örtüşen Talepler Modeli

Grafik incelendiğinde;

- Geliri \$5000 olan ülke, geliri \$10000 olan ülkenin müşterek (ortak olarak) kullandığı aralık yani örtüşen aralık b-m aralığıdır.

- Yine grafik incelendiğinde \$10000 olan ülke ile geliri \$20000 olan ülkenin müşterek aralığı (ortak aralığı) d-e aralığıdır. Bu iki ülke bu aralıkta ticaret yapar. Çünkü gelir ve talep şartları bakımından bu aralıkta birbirlerine yakındırlar.
- Fakir ülkelerle zengin ülkeler birbiriyle ticaret yapamazlar. Çünkü aralarında örtüşen aralık yoktur. Hem teorik olarak hem de grafikte görüldüğü gibi örtüşen talepler modeli gelir düzeyi birbirine yakın olan ülkelerle gelir düzeyi farklı olan ülkeleri inceler. Mesela pci \$5000 olan ülke ile pci \$20000 olan ülke arasında ortak /örtüşen alan bulunmadığı için normal şartlar altında bu iki ülke arasında ticari ilişkiler alınmayacaktır. (Hatta pci \$15000 olanla bile yoktur).

2.7.3. Dış Ticaretin Açıklanmasında Yeni Bir Yaklaşım:

Rekabetçi Üstünlükler Teorisi

Porter ülkelerin uluslararası rekabetçiliklerinin nasıl oluştuğu ve dış ticaretin nasıl şekillendiği problemiğin ortaya konulmasında ülkelerin verimliliklerinin ön plana çıktığını belirtmektedir. Ülkelerin verimliliklerinin şekillendiği iktisadi birimleri olarak endüstriler üzerinde durmaktadır. Bu çerçevede Porter, “Uluslararası Rekabetçi Avantaj Modeli” adlı çalışmasında yeni bir teori ortaya koyarak, uluslararası rekabetçiliğin ve dış ticaretin nasıl şekillenebileceğini açıklamaktadır.

2.7.3.1 Porter’ın Dış Ticaret Teorilerine Getirdiği Eleştiriler

Porter uluslararası dış ticareti açıklamaya yönelik ortaya atılan teorilere birtakım eleştirilerde bulunmuştur. Bu noktada Porter; ilk olarak mukayeseli üstünlükler teorisinin ortaya attığı,

- Ölçek ekonomileri yoktur.
- Ülkelerin teknolojileri birbirine benzerdir, üretilen ürünler homojendir.
- Ülkelerin üretim faktörleri sabittir, üretim faktörleri bir ülkeden diğer ülkeye hareket edememektedir (Palgrave, 1998: s.12).

Fakat günümüzde bakıldığında üretimi yapılan birçok ürün birbirinden farklı özelliklere sahip olarak üretilmektedir. Bununla birlikte tüketici talepleri birbirinden çok farklılık göstermektedir. Bunun sebebi teknolojinin sürekli olarak değişmesi ve kendisini yenilemesi, farklı bölgelere hızlı bir şekilde yayılması kaynaklıdır (Porter, 1998: s.13). Tüm bunlarla birlikte başlıca üretim faktörlerinden olan sermaye, emek ve

üretim faktörleri arasına dahil edilen teknolojinin ülkelerarasında serbestçe geçiş yapabildiği görülmektedir (Salvatore, 2001: s.399).

Ricardo'nun ortaya attığı emek-değer teorisinde, bir malın değerini ve fiyatını belirleyen etken, o malın üretiminde kullanılan emek miktarıdır. Fakat realist olarak inceleme gerçekleştirildiğinde üretim faktörleri içerisinde emek faktörünün yanında sermaye ve toprak gibi diğer üretim faktörlerinin de dikkate alınması gerekir (Krugman, Obsfeld. 1994: s.64). Ayrıca Ricardo'nun ortaya attığı teori de emeğin ülkeler açısından homojen niteliğe sahip olduğu ve malların üretiminde sabit miktarlarda kullanıldığı belirtilir. Ancak günümüzde incelendiğinde bu durumun tam tersine emek faktörünün tek üretim faktörü olarak kullanılmadığı ve bununla birlikte ülkeler arasında üretilen ürünler açısından homojenlik arz etmediği görülür (Salvator,2001: s.41). Teori bu yönleriyle incelendiğinde günümüzdeki dış ticaret faaliyetlerinin açıklanması itibariyle yetersiz kalmaktadır.

Karşılaştırma Üstünlükler Teorisi ve bununla birlikte Faktör Donatımları Teorisi ölçeğe göre sabit getiri varsayımına dayanmaktadır. Bu teorilerin ortaya attığı varsayımlara göre üretilen mallardaki girdi sayıları ile çıktı sayıları birbirleriyle orantılı olarak gerçekleştirilir (Chacholiades, 1990: s.102).

Yeni ortaya atılan dış ticaret teorilerinden biri olan Teknolojik Açıklıklar Teorisine göre sanayileşen ve kalkınan ülkeler arasındaki ticaret ürün ve üretim yöntemlerinin geliştirilmesine bağlı olarak gerçekleştirilmektedir. Yenilikçi firma ya da ülke bir süre monopol hale gelir. Bu durum diğer ülkelerin bu düzeye ulaşması yenilikleri elde etmesi ve bunları üretmeye başlamasıyla birlikte söz konusu yeniliği getiren firmanın piyasadan çekilme durumu söz konusu olabilmektedir (Salvatore, 2001: s.185).

Porter, Teknoloji Açıkları Teorisi incelendiğinde bazı önemli soruların cevaplarının verilemediğini belirtmektedir.

- Verimlilik farklılıkları veya teknoloji açıkları neden oluşmaktadır?
- Teknoloji Açıkları Teorisinin aksine bazı ülkelerdeki bazı firmalar çok uzun süredir nasıl bu avantajlara sahip olmaktadır? (Porter, 1998: s.17)

Porter'in bir diğ er incelediğ i teori Raymond Vernon'un Malların Hayat Devreleri Modeli' dir. Vernon bu teorisinde ABD neden birç ok ürünün üretiminde başarılı olabildiğ ini açıklamaya ç alışmaktadır. Teori incelendiğ inde ABD'deki ortalama gelirin diğ er ülkelere oranla yüksek oluş u yeni ürünlerin üretilmesini sağ layacaktır. Bununla birlikte yüksek iş gücü maliyetleri ve üretimde emek faktörünün az kullanılarak sermaye yoğun yatırım mallarının üretilmesini teş vik etmektedir. (Vernon, 1966: s.203-207).

Porter'a göre Malların Hayat Devreleri teorisinin teknolojik üretimi desteklemesi ve dinamik bir yapısının olmasıyla beraber birtakım soruları da yanıt sız bırakmaktadır.

- Neden bazı ülkelerdeki firmalar bazı yeni endüstrilerde lider konumda olmaktadır?
- Yurtiç i talebin düşük olduğu ülkelerin, nasıl dünyanın önde gelen üreticileri olabildikleri,
- Vernon'un teorisinde belirtilen ülkelerin sahip olduğu avantajların birçoğ unu kaybetmesi durumunda birç ok endüstri için bu durumun geçerli olmadığı
- Bazı ülkelerin firmalarının endüstri sahasındaki avantajlarını sürdürebilirken, diğ er ülkelerdeki firmaların bunu neden yapamadıkları gibi bir takım soruları da yanıt sız bıraktığı görölmektedir.

Porter'a göre Ürün Dönemleri teorisi dinamik bir yapıya sahiptir. Bu yapıda olmasına karşın bazı belli soruları yanıt sız bırakmaktadır. Ş öyle ki; neden bazı ülkelerdeki firmalar bazı yeni endüstrilerde lider konumda?

Ölç ek ekonomileri teorisine göre, ölç ek ekonomileri ülkeye maliyet avantajları sağ lamaktadır. Ş öyle ki, faktör avantajına sahip olmayan ülkeler ölç ek ekonomileriyle ticaret yapabilirler. Ölç ek ekonomileri teorisi birç ok endüstride görölen rekabetç i avantajların açıklanmasında belirli oranda katkıda bulunmaktadır. Ama bu teorisinin dezavantajı hangi ülkedeki firmaların hangi ölç ek ekonomilerin sahip olduğu konusunda ölç ek ekonomisi maalesef yetersiz kalmaktadır (Porter, 1998; s.16).

Klasik ve dış ticaret teorilerinde yurtiçindeki piyasa yalnızca piyasa büyüklüğü ve ürünlerin ilk üretim yerleri olma durumu baz alınarak bir takım açılardan yaklaşmaktadır. Fakat Porter'ın Rekabetçi Üstünlükler tezinde piyasa içi talep artışı, niteliği ve yeni üretilen ürüne doyması gibi açılardan ele alınarak daha doğru şekilde incelenmektedir. Bu analizler sonucunda bir ülkenin uluslararası piyasalarda rekabet gücü artacaktır (Grant, 1991; s.540).

Bugüne kadar ortaya atılan klasik ve dış ticaret teorilerinin en büyük amacı hükümetlerin kendi ülke ekonomilerinin kalkınmasını sağlamak ve ekonomik büyümenin artışı, halkın yaşam standardının yükselmesi amaçlanmaktadır. Ancak Porter'ın Rekabetçi üstünlükler tezinde incelediği hükümetlerin ekonomik kalkınma ve büyümesinin sağlanması için ülkelerin sahip olduğu üretim faktörlerinin doğru yerde ve doğru şekilde kullanılarak verimliliğinin yüksek olmasını sağlamaktır. Bunun içinde ekonominin sürekli kendisini yenilemesi gerekmektedir. Endüstrilerin teknoloji kullanımlarını arttırmaları ve bunların yeni endüstri sahalarında aktif olarak kullanılmaları gerekmektedir. Tüm bu aşamalarla birlikte ülkeler dış ticarete rekabet edebilecek seviyeye hazır hale gelmiş olacaklardır. Bunun için hükümette temel eğitime ve altyapıya yatırım yapmalı özel yatırımı teşvik etmeli ve bilgi üretilmesini ve yayılmasını sağlayan düzenlemeler yapılmalıdır.

2.7.3.2.Rekabetçi Üstünlükler Teorisinin Oluşumu

Ortaya konulan teorideki temel sorun, bazı ülkelerdeki firmalar sürekli olarak verimliliği çoğaltan avantajları sağlarken nasıl oluyor da diğer firmalar bu konuda başarısız oluyorlar? (Porter, 1998;s.20).

Bu duruma cevap olacak şekilde kümeler sistematigi ile açıklamaya çalışmışlardır. Michael Porter, bazı firmaların ve bazı bölgelerin diğerlerine kıyasla başarılı olmasının nedenlerini araştırdığı çalışması ile alanında ilk olmuş ve kümelerin sistematik olarak yaygınlaşmasını sağlamıştır.

M.E.Porter'ın ifadesiyle kümeler

“Aynı faaliyet alanında hem rekabet içinde olan hem de birbirleriyle işbirliği yapan şirketlerin, belirli bir alanda uzmanlaşmış tedarikçilerin, hizmet sağlayıcıların,

ilgili sektörlerdeki firmaların ve ilgili kurumların coğrafi yoğunlaşmaları” olarak tarif eder.

Yine Porter; “Clusters and the New Economics of Competition” (Kümeler ve Yeni Rekabet Ekonomisi) adlı eserinde belirttiği gibi;

“coğrafi, kültürel ve kurumsal yakınlık, şirketlere özel erişim, daha yakın ilişkiler, daha iyi bilgi, güçlü teşvikler ve uzaktan yararlanmanın zor olduğu diğer avantajları sağlamaktadır. Dünya ekonomisi daha karmaşık bilgi temelli ve dinamik hale geldikçe, bu daha doğru olmaktadır. Rekabet avantajı, uzaktaki rakiplerin kopyalayamayacağı bilgi birikimi, ilişkiler ve motivasyon gibi yerel unsurlarda saklıdır” der (Porter, 1990; 69).

Kümelenme faaliyeti; bir küme içerisinde yer alan faktörlerin rekabetçi durumunu güçlendirmek için faaliyet gösteren çalışmalar bütünüdür.

Kümelenmenin üç temel özelliği;

- Yakınlık
- Ağ oluşturma
- Uzmanlaşma oluşturmaktadır.

Yakınlık; firmaların işgücüne erişim, bilgilerin dinamik yapısı itibariyle sürekli değişim sağlayabileceği avantajından kaynaklı birbirine yakın mesafede bulunmaları.

Ağ Oluşturma; müşteriler, rakipler, üniversiteler ve araştırma merkezleri arasındaki bağlantıları ve ortak çalışma ilişkileri oluşturur.

Uzmanlaşma; endüstriler içerisindeki iş bölümü.

2.7.3.3. Rekabetçi Üstünlükler Modeli'nin Bulgusu: “Elmas Modeli”

Michael Porter’ ın ifadesiyle;

“Rekabet edilebilirlik hız konusu değil bir maratondur.”

Bu sözünde belirttiği gibi Porter; firmaların ve ülkelerin uzun soluklu başarıyı elde etmesi içinde uluslararası rekabeti doğru analiz etmesi yatmaktadır. 1990 yılında yayınlanan “The Competitive Advantage of Nations”(Ulusların Rekabet Avantajı) isimli kitabında on ülkeden 100’ü aşkın sektörün incelenmesinin sonucunda Elmas

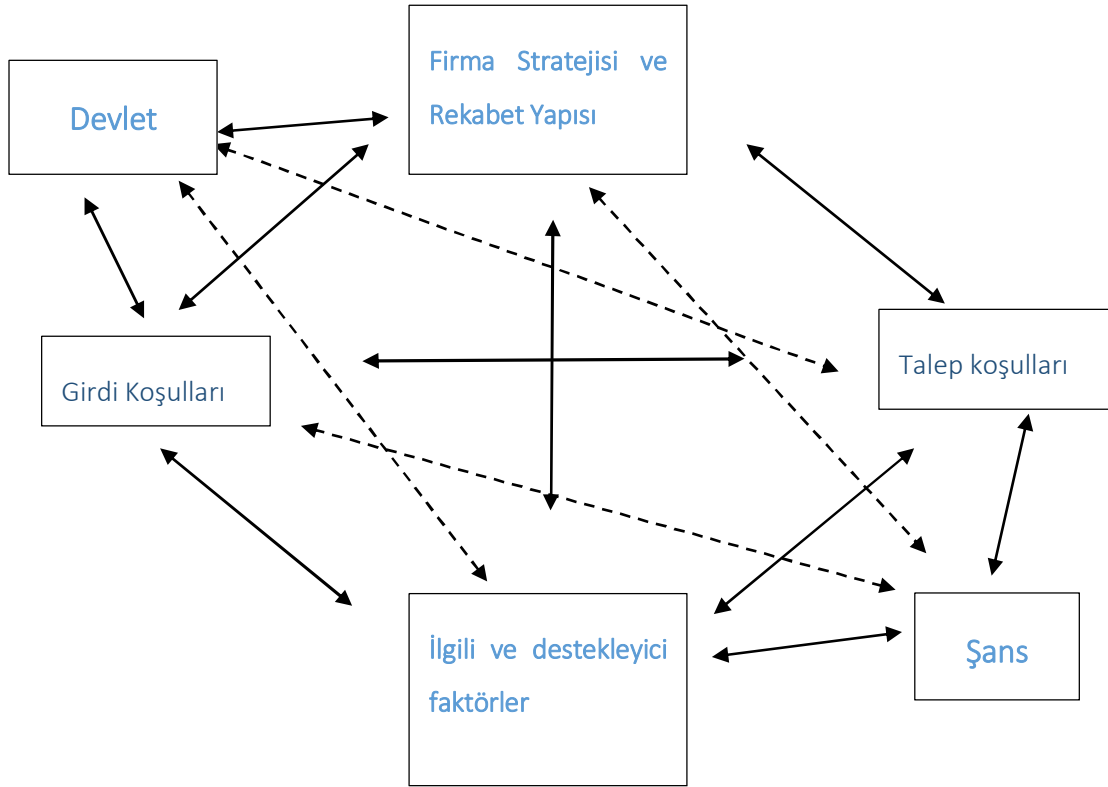
Modelini oluşturmuştur. Bu on ülkede ABD, Danimarka, İngiltere, İsveç, Japonya, Almanya, Güney Kore, İtalya ve İsviçre ve Singapur'dur.

Çalışmada ülkelerin dünya ticaretindeki ihracat, pazar payları esas alınarak her ülke için rekabet haritaları çıkarılmıştır. Yapılan bu çalışmalar sonucunda uluslararası rekabet gücünde belirleyici olan dört ana faktör ve bu faktörleri besleyen iki yardımcı faktörün analizi yapılmıştır. Porter'ın Elmas modeli bu dört ana etken ve bu etkenleri destekleyen iki yardımcı etkenden oluşur.

Porter'ın ortaya atmış olduğu Elmas modeli'nde belirli bölgenin Rekabetçi Üstünlüklerini belirleyen ve birbirleriyle etkileşim halinde olan dört ana etken

- 1.Faktör koşulları
- 2.Talep koşulları
- 3.İlgili ve destekleyici endüstriler
- 4.Firma yapısı, stratejisi ve rekabettir.

Bunları destekleyen iki yardımcı faktör Şans ve Hükümet faktörleridir. Fakat tek başlarına belirleyici özellikleri yoktur (Neven, Droger, 2001; s.4).

Şekil 11: Ulusal Rekabetçiliğin Belirleyicileri (Elmas Modeli), (Porter,1998: s.72)

Faktör (Girdi) Koşulları

Temel ve Gelişmiş Faktörler olarak ikiye ayrılır;

Temel Faktörler; Vasıfsız işgücü, hammadde ve doğal kaynaklar gibi üretimde yeni yatırım gerektirmeyecek etkenleri barındırır.

Gelişmiş Faktörler; Yeni yatırımlar ve inovasyon yoluyla güçlendirilmeye ihtiyaç duyan etkenleri barındırır (Smith, 2010; s.15).

— **Talep Koşulları**

Porter'a göre bir ülkedeki talep koşulları ne kadar çok nitelikli mal ve hizmet talep etme eğiliminde ise firmaların söz konusu istekleri karşılamaları için kendilerini geliştirmeleri gerekliliği oluşacaktır. Bunun sonucunda firmaların ürettikleri ürünlerin kalite artışı mümkün olur (Porter, 1998; s.120).

— **İlgili ve Destekleyici Endüstriler**

İlgili endüstriler, firmaların rekabetçilikle beraber değer zinciri etrafında bir arada bulunmaları ve bir ürünün üretim sürecinde belirli aşamalarında yer almalarıyla şekillenmektedir. Üretim faaliyetlerinin bölüşümü kapsamında üretimin gerçekleştirilmesi, dağıtım, pazarlama ve satış hizmetlerinin her birinde farklı bir firmanın yer alması söz konusu olur (Porter, 1998; s.95).

— **Firma Yapısı ve Stratejisi**

Farklı ülkelerdeki endüstrilerin birbirlerinden oldukça farklı nitelikler gösterdiği söylenebilir. Söz konusu bu farklılıkların ise firmaların rekabetçiliklerinde bir unsur olduğu söylenebilir. Porter ortaya attığı bu tezinde firmaların kendi aralarındaki rekabetinden bahsetmektedir. Fakat bu rekabet maliyet açısından değil, inovasyon ve kalite açısından gerçekleşir (Smith, 2010; s.11).

Porter, Elmas Modelinde bu belirtmiş olduğu dört faktöre ek olarak Şans ve Hükümet faktörlerini de dahil etmiştir. Şans faktörü; doğal afet, savaş vb. dışsal olarak gerçekleşen olayların firma ve endüstrilerin rekabetçiliklerini dönüştürmesini ifade etmektedir.

Hükümet faktörü ise, piyasadaki sübvansiyonlar, piyasa düzenlemeleri, eğitim politikaları gibi düzenlere Elmas Faktörlerini etkilemesi üzerinde durmaktadır. Porter'e göre hükümet faktörü uluslararası rekabeti artırma yönünde tek başına yeterli olmayacağını ve başarılı olma ihtimalinin zayıf olduğunu söyler (Porter, 1998, s.127-128).

Porter'ın rekabetçi üstünlükler modeli bir bütün olarak ele alındığında, bazı ülkelerin rekabetçi üstünlüklerini kaybetmeden yeni ürünler üreterek, ihracatçı konumlarını daha da arttırmalarına açıklık getirmektedir. Bunu ülkelerin yenilikçiliğe

dönük ekonomi politikaları, firmaların yeni teknolojileri kullanarak üretim yapmaları, teknoloji ve altyapı olanakları gibi etkenlerin firmaların üretimlerinde kullanması bu ülkelerin dış ticaretlerinin şekillenmesinde önemli yer tuttuğunu ifade eder

2.7.4. Uluslararası Ticareti Açıklayan Gravitasyon Modeli

Uluslararası ticaretin açıklamasında son zamanlarda popülerite kazanan bir model de Gravitasyon (Çekim) modeli olmuştur. Aslında model 1960'larda profesör Ian Tinberger tarafından bölgesel ekonomik entegrasyon teorisi ile ilgili olarak ileri sürülmüştür. Bilindiği gibi bölgesel ekonomik entegrasyonda bu oluşumu gerçekleştiren ülkeler tarafından ortak çıkarların ve toplumların refahının yükseltilmesi amaçlanmakta ve bunun da sağlanması için üretim ve ticaretin, faktör akımlarının (hareketlerinin) birlik ülkeleri içinde ve aralarında serbestleştirilmesinin şart olduğu belirtilmektedir. Ayrıca birleşmenin daha ileri safhalarında gümrük vergilerinin ve ticarete getirilen diğer kısıtların/engellerin kendi aralarında kaldırılmaları yanında ortak bir dış ticaret politikasının da uygulanması da vardır. Daha ileri aşamalarındaysa Avrupa Birliği örneğinde görüldüğü gibi ülkelerin/toplumların harmonizasyonunu ve ekonomik, mali, ticari, siyasal, sosyal benzeşmesi, uygulanan politikalarda yeknesaklık ve uyum sağlanması gerekmektedir. Hatta bu ülkeler ortak merkez bankası oluşturabilmekte ve tek bir para birimi bile kullanılabilir. Bu aşamaların temel ve yegâne amacı ya da bu amaca ulaşmanın en etkin ve verimli yolu aşamalarda sağlanan her gelişmenin üretim ve bölgesel ticareti arttırmasıdır.

Bölgesel ekonomik entegrasyonun en belirgin bir şekilde genellikle birbirine yakın (komşu) ülkelerarasında olması beklenir, aralarında binlerce kilometre mesafe bulunan ülkelerarasında değil. Klasik ve doğal düşünce sistemi bu olmakla beraber uluslararası ticaret ilişkilerinde ve uygulamada teknolojik gelişmelerin bir sonucu olarak bunun pek de öyle olmadığı görülmektedir. Söz konusu teknolojik gelişmeler ve üretim tekniklerinin değişmesi ve maliyetleri düşük yeni malların ortaya çıkmasıyla birlikte iletişim ve transport masraflarının da özellikle dış ticarete hızlı bir değişme kaydettiği gözlemlenmekte ve aralarında uzak mesafeler bulunan ülkeler aralarındaki ticaretin yoğunlaştığı ve komşu ülkeleriyle ticari ilişkilerinin üzerine çıktığı görülmektedir.

Ülkelerarasında ekonomik birleşmeler olsun ya da olmasın uluslararası ticaret vardır. Ekonomik birleşmeler üyeler arasında uyumlu politikalar geliştirmeleri kaydıyla

hem üretimi hem de ticareti arttırır. Üretim ve ticaretin artması da en başta üretim ve taşıma maliyetlerinin düşmesi ve ticarete konulan engellerin kaldırılmasına bağlıdır, ceteris paribus. Ticaret yaratan etkilerin sonucunda üretim ve dış ticaretin artması sırasında ulusal gelirin artmasına yol açmaktadır. İşte bu noktada gravitasyonun ya da ülkeleri ticari açıdan birbirine çeken, yaklaştıran, aralarında ticari ilişkiler kurmaya, ticareti arttırmaya zorlayan bir çekim gücünün doğduğu görülür. Nedir bu çekim gücü ve unsurları?

Temel olarak Gravitasyon Modelinde iki değişken başrolü oynamaktadır.

- Birincisi ticarete bulunan iki ülkenin (A ve B gibi) mili gelir düzeyleri/ seviyeleri yani GDP'leri.
- İkinci değişkende bu iki ülke arasındaki mesafe.

Ekonomik teoride, esas olarak da uluslararası iktisat teorisinde, ülkeler arasındaki mesafeden kastedilen bu iki ülke arasındaki fiziki/coğrafi uzaklık (önemli olmakla birlikte) değildir. Kastedilen ülkelerarasındaki birim başına maliyet/ taşıma masraflarıdır.

O halde model şunu iddia eder; karşılıklı ticarete bulunan iki ülke arasında, ticaretin hacim ve yönü bu iki ülkenin gerçek milli gelirleri (GDP) ile doğru orantılı, aralarındaki mesafe (ulaştırma/taşıma masrafları ile ters orantılıdır. Yani, ticaretin akımı, hızı ve hacmi başlıca bu iki değişkenin kalite ve kantitesine bağlıdır. Bu durumda denilebilir ki;

1. Ticarete bulunan iki ülkenin milli gelir düzeyi ne kadar yüksek (high income society), zevk ve talepleri birbirine ne kadar benzer ise ticaretin akım gücü de o derece yüksektir.
2. Bu iki ülke arasında ekonomik mesafelerin ölçüsü olan ulaştırma/taşıma masrafları ne kadar düşük ise ticaretin akımı da o derece güçlü ya da yüksektir.

Bu söylenenleri fizik ilminden ödünç alınan çekim kanunu ile ifade etmek mümkündür. Zira Newton'un çekim yasasına göre iki cisim birbirinin kütleleri ile doğru orantılı, aralarında mesafenin karesi ile ters orantılı olarak çekerler; Yani,

$$F = G \frac{m_1 m_2}{r^2} \quad (1)$$

Buradaki ; F çekim gücü (force)

G çekim katsayısı (coefficient)

m_1 birinci cismin kütlesi

m_2 ikinci cismin kütlesi

r iki cisim arasındaki mesafe

Ekonomik açıdan bu eşitlik

$$F = G \frac{GDP_A}{d} \frac{GDP_B}{d} = g \frac{Y_1 Y_2}{d^2} \quad (2)$$

şeklini alır.

Eğer uluslararası ticaret statik değil de, dinamik olarak algılanırsa, uluslararası ticaret her iki ülkenin ekonomik büyüklüğü (nüfus ve GDP) ve mevcut taşıma masrafları ve geçmişteki taşıma masrafları trendi ile ölçülmelidir. Bu demektir ki mekân büyüklüğünün yanında nüfus artışı hızı ile birlikte reel milli gelirin artış seyri-hızı, milli gelirin yapısı ve hatta milli gelirin dağılımı, bunları etkileyen sosyal ve siyasal gelişme stratejileri de gravitasyon modelinin dinamik unsurlarından olması gerekir.

Diğer taraftan, taşıma masraflarının modeldeki yerine ve önemine gelince;

Modelin bu değişkene verdiği ağırlık klasik modellerden oldukça farklı bir görünüm arz eder. Zira teknolojik gelişmeler sonucu uzak mesafeler yakın olmuş, ülkeler birbirine ne kadar uzak olurlarsa olsun birbirine zaman ve mekân anlamında yaklaşmışlar ve bu yaklaşmanın sonucunda birim başına taşıma maliyeti de düşmüştür. Bu düşme sadece fiziki malların taşınmasında değil özellikle dokunulamayan varlıkların (intangible assets) ülkelerarası transferinde de görülmekte hatta sıfırlanmaktadır. Ayrıca, taşıma masrafları kavramına sigorta, yükleme ve boşaltma masrafları, depolama giderleri de eklenmektedir ki bu günümüzde hizmet ticaretinde hiç görülmez, fiziki

malların ticaretinde ise oldukça düşüktür. Özetlemek gerekirse Gravitasyon modeli açısından uluslararası ticareti arttıran faktörler şöyle özetlenebilir;

- a. Piyasaların büyüklüğü/ talebi etkileyen GDP ve gelir dağılımı; nüfus hacmi (doğru orantılı olarak) ve kişi başına düşen gelir (pci),
- b. Ticaret hacmi arttıkça birim başına maliyet düşmektedir (bulk trade).
- c. Dokunulamayan mallarda ulaştırma masraflarının sifıra yakınlığı
- d. Küreselleşmenin hızlanması, Çok Uluslu Şirketlerin genişleme ve yayılmaları (payda yer alan) ve yerinde (off-share) üretim hem ticareti arttırmış hem de taşıma masraflarında düşmelere yol açmıştır (payda da yer alan).
- e. Uluslararası taşımacılıkta en düşük maliyet deniz yolu ile yapılan nakliyatlardır. Bu konuda yeni teknoloji ürünü olan yüksek tonlotulu gemi ve tankerler birim başına ulaştırma masraflarını düşürmüştür, özellikle denizaşırı ticarete.
- f. Ülkelerin birbirine bağımlı duruma gelmeleri (interdependent), aralarında işbirliğini arttırmaları, entegre olmaları, (interconnection) fiziki alt yapılarının gelişmesi, hem maliyetleri düşüren hem de ticareti arttıran faktörlerdir.
- g. Uluslararası teknoloji transferleri sermaye hareketleri, finansal sermayenin hem yaygın hem de hızlı dolaşımı, hem üretimi hem de ticareti arttırmaktadır.
- h. Tüm bunların arkasında da bilgi birikimi, sermaye birikimi ve bunların uluslararası paylaşımı (ki Çok Uluslu Şirketlerce yapılmakta) ve bunlara paralel olarak ticaret ve sermaye getirilen kısıtlamaların kaldırılması diğer modellerde görüldüğü gibi gravitasyon modelinde de daha ağırlıklı birer değişken olmaktadır. Yani bir bakıma bu model ticareti klasik dış ticaret teori ve uygulaması modelinden farklı bir yakınlıkla açıklamakta, dinamik ve kinematik açıdan olaya yaklaşmaktadır. Bu haliyle model uluslararası ticarete temel değişkenler olan GDP ve taşıma masraflarının bağlı olduğu tüm diğer değişkenleri de açıklayacak bir kapasiteye sahiptir ve bu açıdan hem nitelik hem de nicelik olarak tutarlı bir açıklama getirmektedir. Modelin temel unsurlarından birisi de bilgi

birikiminin yanında ve onunda üstünde bilgi akışının getirdiği zaman ve mekan tasarrufudur ki bu maliyetlerin düşmesini hızlandırmaktadır.

O halde, coğrafi olarak birbirine yakın ve benzer “küçük” ekonomiler aralarında ticaret yaparak bu modele göre gelişemez, büyüyemezler. Bu bölgede motor güç sağlayacak “büyük” ülkenin olması gerekiyor (Avrupa da bile bu ülke Almanya değil midir?). Ayrıca, böylesi küçük ülkeler daha korumacı davrandıkları için aralarındaki ticaret artacağı yerde azalma eğilimi görülebilir. Yine, bu ülkelerde milli gelirin büyük bir kısmı ithalata ve çoğu kere de lüks ithalata gitmekte, içerde yatırıma dönüştüğü görülmemektedir. Yani modelin küçük ülkelere uygulanması yüksek bir ihtimal değildir.

Bu bölüme sonuç olarak denilebilir ki, iktisat bilimi ve onun içerisinde bulunan uluslararası dış ticaret teorilerinde klasiklerle başlanarak onu takip eden yeni teorilerde bu teorilerin evrim süreçlerinde şu bilgilere ulaşabiliriz;

Klasik iktisat teorileri incelendiğinde; dış ticarete yönelik çalışmalarda maliyet açısından yalnızca emek faktörünü inceledikleri görülür. Fakat modern dış ticaret teorileri incelendiğinde Neo-klasik görüşlerin ve Fırsat maliyeti emeğin yanında sermaye faktörünün de olması gerektiğini ortaya koymuştur.

Heckscher- Ohlin modeli ve sonrasında gelen teoriler, ülkelerarası üretim maliyeti farklılıkları, emek ve sermaye faktörlerinde artışlar ve ticaret politikalarının refah sonuçları üzerinde dururken ülkelerarasındaki maliyet/ verim farklılıklarını emek ve sermayeden oluşan faktör donanımına bağlı olarak açıklamışlardır. Bununla birlikte Faktör donanımı test için ileri sürülen Leontief Paradoksu firmaların maliyet yapılarıyla birlikte uluslararası ticaret de rekabetini etkileyen ve bunu olumlu yönde arttırmaya başlayan “bilgi”, bilgi birikimi ve bunun ülkelerarasındaki hızlı akışı uluslararası dış ticaret teorilerine girmeye başladığını görmekteyiz.

Bilgi toplumu kavramının gelişimiyle eş zamanlı olarak 1960’lardan sonra kendisini göstermeye başlayan, nitelikli işgücü, teknoloji açığı, ürün devreleri, ölçek ekonomileri vb. kavramlara dayanan yeni teoriler ve özellikle bilgiye dayalı olarak ortaya çıkan içsel büyüme modellerinin popüler olduğu 1980’lerde şekillenen “yeni teori” araştırma-geliştirme faaliyetleri yaparak öğrenme ve teknolojik gelişmeyi esas almaktadır (Krugman, 2000: 51-71).

Yeni uluslararası ticaret kuramları klasiklerin yaklaşımları gibi değildir. Geleneksel görüş ülkelerarası ticareti, ülkelerin birbirleri arasındaki farklılıklardan fayda elde ederek kazanç ve verim sağlarken, yeni dış ticaret teorileri uluslararası ticaret ve ülkelerin başarılı olabilmesi için ar-ge faaliyetleri ve bilgiyi de üretim faktörleri içerisine almaktadır. Bununla birlikte uluslararası uzmanlaşmayı belirleyen güçlerin başında artık teknoloji “bilgi sermayesi” birikimi gelmektedir. Birçok endüstride mukayeseli üstünlüğün kaynağı artık ar-ge, tecrübe, bilgi sermayesi, bilgi ticareti ve bu konudaki rekabetçi üstünlüğün sağlanmasıdır. Başka bir ifadeyle uluslararası ticaret XX. yy’ın sonlarına doğru ve XXI. yy’da araştırma-geliştirme, bilgi teknolojisini geliştirmesi, yayılması ve ticaretidir. Fiziki mal üretiminde mukayeseli ve rekabetçi üstünlük sağlanması da artık bu sonuncu faktörlere bağlıdır. Yani ticaretin yapı, organizasyon, dizayn ve işleyişi, karar ve kontrol mekanizması da bir dönüşüme uğramıştır. Bugün uluslararası ticareti yaratan ve yönlendiren bilim ve bilim teknolojileri ve bunların yarattığı ürünlerdir (yoksa üretilen salatalık, soğan, sarımsak ya da domates, patates değildir ki artık bunlarında üretim, pazarlama ve dağıtımını da yine bilim ve teknolojiye bağımlıdır).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TEKNOLOJİ VE BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ
3.TEKNOLOJİ VE EKONOMİK BÜYÜMENİN EN TEMEL
KAYNAĞI: ARAŞTIRMA- GELİŞTİRME

Günümüzde tüm dünya ülkeleri ve o ülkelerde yaşayan ulusların hızlı bir şekilde değişen ve dönüşen uluslararası üretim, ticaret ve rekabet ortamında zevk ve tercihlerinin de hızla değiştiği görülmektedir. Firma ve işletmelerin de bu gelişmelere paralel olarak uyum sağlamak zorlanmaktadırlar. İşletmelerin ve firmaların dünyadaki yeni ekonomik rekabet ortamında ve kendi ülkelerinde var olabilmesi başarılı bir performans gösterebilmesi iç piyasa ve dünya piyasalarında rakiplerine üstünlük sağlayabilmesi için sürekli olarak sahip oldukları tüm potansiyellerini üretim faktörlerini ve ürünlerini yenilemeleri, geliştirmeleri gerekir. Bunun yolu da sürekli dinamik olmak, yeni mal ve hizmetlerin geliştirilmesi, üretilmesi ve talep yaratılması için araştırma ve geliştirme faaliyetlerine hız verilmesidir. Bu konuda başarılı olan ülke ve firmalarının geçmişleri incelendiğinde performanslarının sürekli yenilikçi olmalarına bağlı olduğu hem iç piyasalarında hem de dış piyasalarda rekabet güç ve potansiyellerini arttırdıkları görülür. Zaten ekonomilerin küreselleşmesi hem ülkeleri hem de firmaları bu konuda uyarmakta, ilerleme kaydetmelerini aksi halde piyasadan silinebileceklerini her an hatırlatmaktadır. Statik duruş sergileyen ülke ve firmaların ülke içi ve ülke dışı piyasalarda yaşama şansı yoktur. Dinamikliğin yolu da AR-GE den başlar ve geçer.

Rekabet ve Teknoloji

Rekabet günümüzde çok farklı boyutlarda anlam kazanan iktisadi, siyasi ve sosyal boyutları içerisinde barındıran bir kavramdır. Rekabet gücünü yaratan ya da veren de teknolojik gelişmedir. İşletme anlamında rekabet kavramı; “müşterilerin firmaların üretmiş olduğu ve sunduğu mal ve hizmetleri alternatifi karşılığında tercih etmesini devamlı olarak sağlayabilme yeteneğidir” (Porter, 1996: 24). Rekabet piyasaya tümüyle hakim olma anlamına gelmez. Rekabet birim üretim maliyetlerini ve dolayısıyla birim fiyatı düşürme, kaliteyi arttırmak ve piyasaya toplumun zevk ve tercihlerine uygun yeni/innovatif mal ve hizmet sunarak piyasada yer alma, yeni

piyasalar bulmak ve yaratmaktır. Tüketici ve toplumun taleplerine nezaket ve saygı ile yaklaşmak, onlarla bütünleşmekte onların unsurlarındandır.

Bu anlamda rekabet yıkıcı olarak değil rekabet sonucunda ortaya çıkacak olan büyüme ve gelişmeyi arttırıcı etkenlerin temelinde olan pozitif sonuçları doğuran gelişme durumudur. Dolayısıyla insanlık tarihine bakıldığında, avcılık ve toplayıcılıktan, tarıma oradan da sanayi toplumuna geçiş aşamalarında en temel kaynak olarak görülebilir. Hangi açıdan bakılırsa bakılsın yaratıcılık, rekabet ve teknoloji birbirini etkileyen ve birbirini tetikleyen kavramlardır.

Rekabet imkânını veren teknolojik gelişmede zaten üretim faktörlerinin, özellikle de emeğin etkinlik ve verimini arttıran, malın sayı ve çeşidini çoğaltan, kalitesini yükselten; mal ve hizmetin birim maliyetini dolayısıyla fiyatını düşüren bir faktör ve faaliyetler zinciri olarak düşünülür ki nihai amaç firmalar için kâr elde etmenin yanında toplum/insan refahının da arttırılmasıdır. Firmaların sürdürülebilir rekabet başarısını geliştirmek ve bu başarısını korumak için temel mekanik ve insani bir takım unsurlara sahip olmaları önemlidir. Stratejik etkinlik, ortaklaşa rekabet, mal ve hizmet kalitesi, maliyet azaltma, yenilik yaratma, süreklilik ve istikrar yaratma gibi unsurlardır (Tanyeri, 2005: 12). Rekabet bir anlık olmaz süreklilik ister ve bu süreklilik dinamiklik demektir. Yani rekabetin özünde rekabet şartlarını oluşturan firma içi ve dışı faktörlerde sürekli tetikte olmayı, dinamik kalmayı icap ettirir. Bunlar yerine getirilmediğinde rekabetin ömrü de kısa olur. Kısa ömürlü yarışmaya da rekabet denilemez. Rekabet uzun soluklu bir dinamizmdir. Bu unsurları sağlayabilmek için Ar-Ge faaliyet firmalar açısından önem kazanmıştır. Çünkü ancak AR-GE faaliyetlerinde ilerleme sonucu uluslararası piyasalarda ve ülkelerarasında rekabet mümkün olacaktır. Elbette AR-GE çalışmaları neticesinde ortaya çıkan teknoloji de uluslararası bir pazarda rekabet edilebilirliğin bir kaynağıdır. Bu anlamda rekabet, dinamiklik ve yenilikçilik olan teknolojik gelişme/ büyümenin uzantısı, bir parçasıdır. Yani birbirini en azından tamamlayan iki faktör.

3.1 AR – GE (Research and Development- R&D)

3.1.1 Ar-Ge'nin Tanımı:

Ar-Ge yeni işletmelerde yeni ürün ve üretim yöntemlerinin ortaya çıkarılmasına yönelik yapılan sistematik çalışmalardır. Başka bir deyişle tanımlayacak olursak Ar- Ge bilim ve teknolojinin gelişmesine yardımcı olan bilgileri elde etmek ya da mevcut bilgi ve malzeme ile yeni ürünler geliştirmek ve üretmek için yeni üretim metodları bulmak yeni organizasyon, karar mekanizmalarını geliştirmek, yönetim ve devletin biçimleri oluşturmaktır.

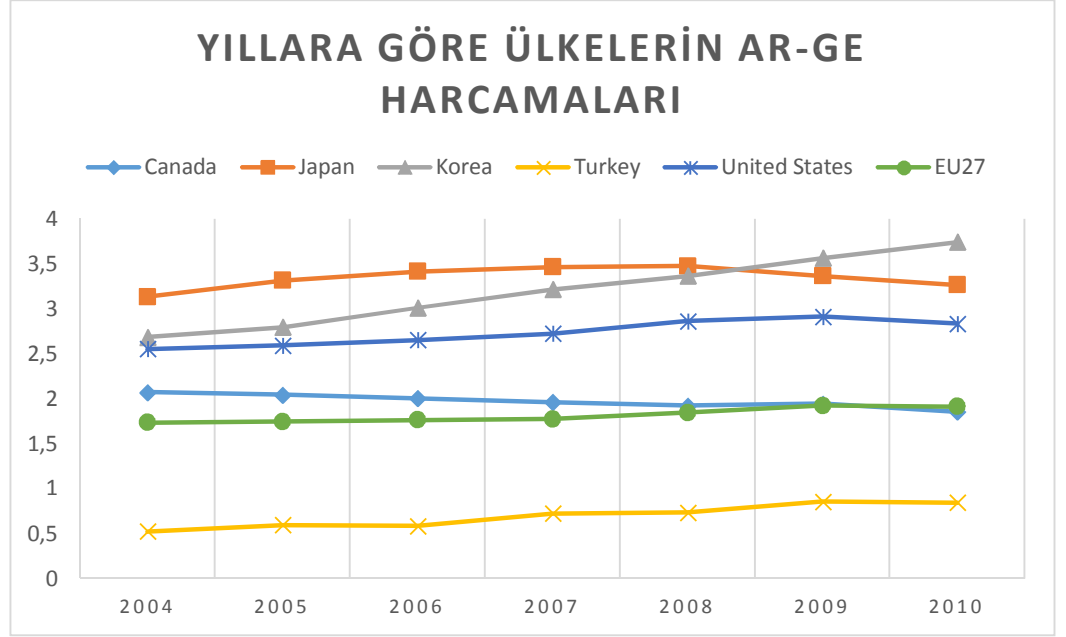
AR-GE faaliyetleri hem dünya piyasaları hem de yerli piyasalarda incelendiğinde işletmeler gelişimlerini ve sürdürülebilirliklerini yani varlıklarını devam ettirmeleri için zaruridir. Bunu başaramayan firmalar zaman içinde piyasa tarafından dışlanabilir.

Ar- Ge' nin Önemi

Ar- Ge fonksiyonunun temel amacı tüketici zevk ve tercihlerini takip etmek ve toplumun ihtiyacı olan mal ve hizmetlerin en ucuza ve kaliteli olarak nasıl üretilip sunulabileceğidir. Sürekli değişen bir ortamda işletmelerin bu değişime ayak uydurması ve canlılıklarını ve sürekliliğini korumaları gerekir. Ar- Ge'nin amaçları arasında şunlar sıralanabilir;

- Yeni ürün ve süreçleri geliştirmek
- Mevcut ürün ve malzeme için kullanım alanları bulmak
- Yeni üretim teknikleri bulmak veya mevcut üretim tekniklerini geliştirmek
- Rakip işletmelerin gelişmelerine ayak uydurarak rekabet gücünü korumak
- İşletmelerde verimliliği korumak
- Üretim maliyetlerinin düşürülmesini sağlamak
- İşveren-işçi ilişkilerinin iyileştirilmesini sağlamak
- Yönetime doğru ve gerekli bilgilerin zamanında ulaşmasını sağlayacak yönetim bilişim sistemini kurulmasını sağlamaktır.

Şekil 12:Yıllara Göre Ülkelerin Ar-Ge Harcamaları

Kaynak: OECD, <http://www.oecd.com.tr>

Yukarıdaki şekil incelendiğinde ülkelerin 2004-2010 arasındaki ar-ge'ye yaptığı harcamalar görülmektedir. Şekilden de görülebileceği gibi en fazla ar-ge harcamalarına yatırım yapan ülke Japonya olduğu, ikinci sırada ABD ve son yıllarda her alanda yükselmeye başlayan ekonomisiyle dikkat çeken Kore ülkesinin geldiğini görebilmekteyiz. Türkiye açısından değerlendirilecek olursak en alt sıralarda takip edildiği görülmektedir.

3.1.2 Ar- Ge Türleri

Araştırma türleri, temel, bilimsel (scientific, experimental) araştırmalar ve uygulamalı araştırmalar olarak ikiye ayrılmaktadır. Temel araştırmalar (basic, pure); hali hazır da var olan bilgilere yenilerini dahil etmektir. Bilim ve teknolojiye tarafsız koşullar getirmeyi gerektirdiği ve bilimin sınırlarını genişletmeyi amaç edilmektedir. Uygulamalı araştırma (implementation research) ise, mevcut var olan bilginin ya da bilimsel araştırma sonuçlarının ticari amaçla genişletilmesi, pratiğe dönüştürülmesi ve karşılaşılan problemlerin çözümlerinin araştırılmasıdır. Yani bilimsel düzeyde yapılan araştırma bulgularının gerçek hayata uygun olup olmadığının araştırılmasıdır. Çünkü laboratuvar ortamıyla gerçek hayat farklı boyutlar içerir. Başka bir ifadeyle ikinci tür

araştırma gerçek hayatta “uygulanabilirliğin” araştırılmasıdır. Spesifik bazı durumlarda sorunların çözümü için kullanılmasını sağlar. Uygulamalı araştırmalarda önemli olan ticari bir amaç ile yürütülen bilimsel çaba ve incelemeler olarak tanımlanabilir.

Geliştirme fonksiyonu; temel ve uygulamalı araştırma sonuçlarının her tür faydalı madde, araç, mamül sistem ve üretim yöntemlerini ve mevcut olanları geliştirmek olarak ifade edilebilir. Geliştirme aşamasında önemli olan yoğun deneysel araştırmaların daha yoğun olmasıdır.

3.2 Teknoloji

Teknoloji insanoğlunun ihtiyaçlarına uygun mal ve hizmetlerin üretilmesi için her türlü yardımcı alet ve araçların yapılması ya da üretilmesi için gerekli bilgi ve yeteneklerin kazanılması, arttırılmasıdır. Ayrıca sanayi de üretimde kullanılacak olan üretim yöntemlerini kullanılan araç, gereç ve aletleri kapsayan her türlü bilgi, organizasyon, yönetim, denetim ve kontrol mekanizmalarının geliştirilmesi de teknoloji kapsamında mütalaa edilir. Terim olarak, teknoloji üretim sürecinde bilginin sistematik olarak uygulamaya konulması demektir. Daha geniş anlamda, araştırma-geliştirme, üretim, pazarlama, satış ve satış sonrası hizmeti kapsayan bir üretim sürecinin, etkin ve verimli bir şekilde başarılabilmesi için kullanılacak bilgi ve becerinin toplamıdır, bileşkesidir.

Teknoloji, ülkelerin kalkınma ve büyümesini etkileyen ve uluslararası piyasalarda firmaların, birbirleriyle rekabetine etki eden önemli bir faktör olarak ortaya çıkar. Bir diğer ifadeyle değişen ve dönüşen dünya da teknoloji ülkelerin gelişmişlik düzeyini hem belirler hem de teknolojisini geliştiren ülke ve rekabette üstünlük sağlar ki XX. ve XXI. yy bunu göstermiştir. Yani rekabetçi olmayan bir toplum ya da ülkenin “bağımsızca” yaşama özgürlüğü ihtimali zayıftır.

1980’li yıllarda başlayan ekonomik değişim ve dönüşüm sonucunda uluslararasıdaki ekonomik ve siyasi sınırların yavaş yavaş ortadan kalkması ile birlikte piyasalarda özellikle çok uluslu yapılara sahip olan şirketler ortaya çıkmıştır. Oluşan bu yeni düzen “küreselleşme” olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Küreselleşme; ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel alanlarda bazı ortak değerlerin yerel ve ulusal sınırları aşarak, dünya çapında yayılmasını ifade eder. Küreselleşmenin dünya ekonomisindeki en önemli etkilerinden birisi firmalar arasındaki rekabetin küresel/

ulusal düzeye taşınmasıdır. Sanayileşmiş ülkeler ve buralardan doğan çok uluslu şirketler uluslararası pazarda sürdürülebilir rekabet üstünlüğü elde etmek için sürekli yeni teknolojiler geliştirmekte yeni ve yaratıcı fikirler ileri sürmekte ve küresel piyasalara hakim olmaktadır. Yaratıcılık yeni teknolojilerin ortaya çıkması ve ticarileşmesi rekabet gücünün artmasına, rekabet gücü de piyasaların genişlemesi ve karlılığın artmasına sebep olur. Temelde incelendiğine görülmektedir ki yaratıcılık ve teknoloji birbirini besleyen iki temel faktördür. Böylesi gelişmeler rekabet kavramıyla birlikte düşünüldüğünde yaratıcılık ve teknolojiyi uluslararası pazarda kabul edilecek olan teknolojiyi oluşturabilmeyi bununla birlikte mevcut piyasalarda pazar payını arttırmayı ve sonuç itibarıyla firmaların kârlılık oranlarıyla birlikte büyümelerini, çok uluslulaşmalarını sağlamaktadır.

3.2.1. Değişik Ekonomik Perspektiflerden Teknoloji

Teknoloji, ekonomik kalkınmanın “objektif” ve etkin bir belirleyici olduğu biliniyor ancak kimler tarafından, nasıl ortaya çıktığı sorgulanmamaktaydı. Teknolojik gelişme, ortaya çıktığı ülkeden/ toplumdaki herkes tarafından kullanılabilir/alınır, satılan meta/varlık olarak görülmekteydi. Fakat zaman geçtikçe teknoloji üreten ülkelerin ekonomik kalkınma ve gelişimine olan etkisini ve bununla beraber dünya piyasalarının belirleyicisi olduğu görülmeye başlandı. Daha doğrusu teknolojinin bir meta ya da normal bir mal olmadığı, tam aksine mal ve hizmetlerin üretimi sürecinde bilim ve bilginin kullanımı olduğu; “dokunulabilir” ve “görülebilir” olmaktan ziyade “görünmez” (intangible) bir fikri/intellektüel boyutlarının bulunduğu farkına varıldı.

Neoklasik yaklaşımda üretim bir takım girdilerin (sermaye, emek, makine ve teçhizat, hammaddeler vb.) çıktılara (mallar ve hizmetler) dönüştürülmesi/üretilmesi diye adlandırılmaktadır. Bu dönüşüm “teknoloji” ile gerçekleşir ve bu dönüşüm meselesinin sadece bir yönünü yani mal ve hizmet üretimi için, hizmet üretimini içerir, teknolojik gelişmenin diğer daha geniş etkilerinden bahsetmez. Burada teknolojinin etkisi aynı malı aynı miktarda daha az girdi kullanılarak üretme anlamında görülmektedir. Bu durumda teknolojiyi, üretim faktörlerinin verim ve etkinliğini arttıran yeni bir üretim faktörü olarak düşünülmektedir. Teknoloji, alınır satılabilir, ülkeden ülkeye transferi bir çaba ve maliyet gerektirmediği gibi ülkeden ülkeye transferinde de bir sorunla karşılaşmaz (Elster, 1983: 91-157). Yani burada teknoloji fenomenine sadece üretim açısından bakılmaktadır.

Neoklasik yaklaşımda, ekonomi tam rekabet koşulları altında tüm firmalar aynı şartlar altında hareket etmekte, mevcut faktör fiyatlarına göre girdi bileşimlerinden ve tekniklerinden kendilerine en uygun olanı seçerler ve bunların kullanıcısı olurlar. Bununla birlikte neo-klasik iktisat kuramında üretim faktörleri arasında yer almamış yalnızca üretimi maliyet yönünden azaltıcı bir faktör, daha az girdi ile üretimi arttırıcı bir etken olarak değerlendirilmiştir. Yani teknik (bu bakımdan teknolojinin önerdiği bir prosesin) sürecin üretime uygulanmasıdır.

Teknolojik yeniliğin ekonomik büyüme konusundaki önemine vurgu yapan Joseph Schumpeter olmuştur. Schumpeter “Rekabetin yeni ürünlere dayanması ve bunun içinde teknolojik yeniliğin ve gelişmenin sağlanmasını” öngörmekteydi. Yani Schumpeter ekonomik kalkınma ve gelişmenin sağlanabilmesi için teknolojik yeniliğin ve gelişiminin sağlanması bu sağlandığı sürece uluslararası piyasalarda ülkelerin rekabetçi gücünün artacağını belirtmiştir. Schumpeter’ in görüşünde “..... zayıflayan sektörlerin yaratıcı yıkımı ile ortaya çıkabilen, ekonomideki yeni teknolojilerin ve yeni endüstrilerin oluşumunu içeren evrimsel bir süreç” söz konusudur. Bu süreç büyüme ve yapısal süreç ile tanımlanan teknolojik yenilikler ile bağlantılıdır (Justman ve Teubal, 1991: s.1168). Schumpeter buna “creative destruction” “yaratıcı yıkım” demektedir.

3.2.2 Gelişme İktisadında Teknoloji

Sanayileşmiş ülkelerin var olduğu dünyada ekonomik kalkınmanın ve uluslararası piyasalarda rekabetçi olabilmenin ve bunun sürdürülebilir bir biçimde sürekliliğini sağlamanın temelinde teknolojik üstünlüğe sahip olmak yatmaktadır. Bu bağlamda gelişmiş ülkelerde meydana gelen teknolojiler, bu teknolojileri kendi ülkelerine transfer ederek sanayileşmeye çalışan ülkeleri çevre (periphery) ülkeler haline getirmektedir. Fakat teknolojik gelişmeleri yaratan ülkeler bunu yaparken kendi ihtiyaçlarına yönelik teknoloji üretimlerini gerçekleştirirler. Bu üretilen teknolojiler gelişmekte olan ülkelere transfer edildiği zaman bu teknolojik gelişmelerin adapte edilmesi hem zor hem de verimsiz olmaktadır. Bu durumun giderilebilmesi için çözüm olarak gelişmekte olan periferik ülkelerin teknoloji seçimini iyi yapması ve uluslararası pazarda rekabet güçlerini arttırabilecek teknolojiyi satın almalarını kavramaları gerekir. Bununla birlikte yabancı teknolojileri yani gelişmiş ülkelerin kendi ihtiyaçları doğrultusunda geliştirmiş oldukları teknolojileri almak yerine kendi şartlarına uygun yerel teknolojik yeteneklerinin geliştirilmesi bir zorunluluk olarak ortaya çıkar.

Gelişmiş ülkelerden, gelişmekte olan ülkelere yapılan teknoloji transferinin verimsiz üretime, gelir dağılımı dengesizliklerine yol açtığı görülür. Sermaye bakımından kıt olan ülkelerin gelişmiş ülkelere çok büyük maliyetlerle satın alınan sermaye yoğun teknolojilerin büyük oranda işsizlik yaratması ve bununla birlikte ülkelerin teknik kapasitesinin dışında uzmanlık alanları gerektirmektedir. Bununla kalmamakla beraber gelişmekte olan ülkeye ithal girdilerin artması ve teknik uzmanlar ile yöneticilerin birlikte gelmesi demektir. Tüm bu ortaya çıkan nedenlerden dolayı gelişmiş ülke teknolojileri gelişmekte olan ülkeler için uygun olmayacağından bu ülkelerin gelişmiş ülkelere (merkez) bağımlılığını arttıracaktır. Yani gelişmiş ülkelere teknoloji transferi değildir mesele, asıl mesele bu teknolojilerin ülke şartlarına adaptasyonu ve bunu sağlayacak yeterli altyapı ve bilgi birikimine sahip olmaktır.

Bir diğer yönden ele alındığında toplumların kültürel değer yargılarında kullandığı teknolojiden bağımsız olduğu düşünülemez. Gelişmiş ülkeler kendi ihtiyaçları doğrultusunda teknoloji yaratmakta ve bunu gelişmekte olan ülkelere transfer etmektedir. Bu süreçte gelişmekte olan ülkelerde sosyal yapı ve değer yargılarında bir takım değişiklikler meydana gelmekte tüketim alışkanlıklarını da içinde barındıran büyük ölçekli, sermaye-yoğun teknolojilerin transferi sorunlar yaratmaktadır (Schumacher, 1975; s.74). Demek oluyor ki teknolojik değişim zamanla toplumların sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel değişim ve dönüşümlerine yol açmaktadır. Çünkü teknoloji bizatihi kendisi dinamiktir.

Gelişmekte olan ülkeler teknoloji transferi yaparken kendi toplumlarının tüm siyasi, sosyal, ekonomik koşullarını göz önüne alarak transfer gerçekleştirmeli kendi ülkelerinde bol bulunan emek istihdamını sağlayacak emek yoğun, sınırlı pazar büyüklüğüne uygun olarak küçük ölçekli ve eğitim düzeyine uygun olarak basit teknolojileri tercih etmelidir. Daha da önemlisi kendi ihtiyaçları doğrultusunda kendi ekonomilerini geliştirmeleri ve bu doğrultuda araştırma- geliştirme yapmaları ve sui generis teknolojiler geliştirmeleri gerekmektedir.

3.2.3 Uluslararası Rekabet Açısından Teknoloji

Uluslararası rekabet gücüne ulaşma teknolojik gelişme yaratma konusunda yetkinliğe ve beceriye bağlı olduğu günümüzde kabul olunan bir gerçektir. Teknolojik

yenilik; hızlı üretim ve gelir artışının uluslararası rekabet gücünü arttıran temel belirleyicilerden biridir.

Michael Porter “Ulusların Rekabet Üstünlüğü” adlı eserinde; “bir ulusun temel ekonomik hedefi yurttaşlarına yönelik yüksek bir hayat standardı sağlamak ve bunu daha da yükselterek sürdürmektedir”. Bunu başarma yeteneği “rekabet edilebilirliğe” değil, ulusal kaynakların (işgücü ve sermaye) kullanılmasındaki prodüktiviteye bağlıdır. Prodüktivite, birim işgücü ya da sermaye başına üretilen çıktı miktarı değeridir. Bu ise hem ürünlerin kalite ve özelliklerine (ki bunlar fiyatı belirler) hem de üretimdeki verimliliğine bağlıdır. Ulusal düzeyde rekabet edilebilirlik konusunda, anlamlı olan tek kavram, ulusal prodüktivitedir. Giderek yükselen bir hayat standardı, bir ulusun firmalarının yüksek prodüktivite düzeylerine ulaşmalarına ve prodüktiviteyi zamanla arttırmalarına bağlıdır (Porter, 1991: s.21).

Sonuç itibariyle dünyamızdaki hızlı değişim büyük kısmının bilimsel ve teknolojik gelişmelerden kaynaklandığını ve yeni yeni teknolojik gelişmelerle ve üretimlerle şekillenmekte olduğunu söyleyebiliriz. Bu baş döndürücü değişimlerle birlikte ülkelerin siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan büyük değişimlerin hızlı bir şekilde teknolojik değişim ve gelişmeler paralelinde olduğunu söyleyebiliriz.

3.3. İleri Teknoloji Mal Ticareti ve GSYİH’nin Ampirik İncelenmesi

Ülkelerin GSYİH’sını belirleyen birçok faktör vardır. Neoklasik yaklaşıma göre ülkenin sahip olduğu üretim faktörlerinin miktarı ve teknoloji potansiyel milli gelir düzeyini belirlemektedir. Literatürde uzun bir süre teknoloji dışsal bir faktör olarak ele alınmıştır. (Romer, 1986) ise teknolojik ilerlemenin ekonomik aktörlerin bilinçli çabasının ürünü olduğunu iddia etmektedir. Ülkelerin beşeri sermaye ve Ar-Ge harcamalarına yaptıkları yatırımlar bu tarz bir çabanın bir göstergesidir. Bu yatırımlar bir taraftan verimliliği artırırken diğer taraftan içerisinde daha yüksek bilgi içeren üretim yöntemleri ve ürünlerin üretilmesini sağlamaktadır. Yüksek teknoloji üretim ve yüksek teknoloji ürün piyasaları rekabetçi piyasa özellikleri taşımadığından bu ürünlerin ticaretini yapan ülkelere bir rant sağlamaktadır. Bu sayede yüksek teknoloji ürün ticareti yapan ülkeler daha yüksek GSYİH düzeyine ulaşabilmektedir.

Çalışmada bu ilişki GSYİH, yüksek teknoloji mal ihracatı ve yüksek teknoloji mal ihracat oranı verileri kullanılarak analiz edilecektir. Çalışma yüksek teknolojili mal ihracatından GSYİH üzerine nedensel bir ilişkiyi araştırdığından regresyon yöntemi kullanılacaktır (Gujarati, 2009; s.69-70). Tahmin edilecek modeller şöyledir;

$$GSYIH_i = \beta YT + u_i$$

$$GSYIH_i = \beta YTO_i + u_i$$

Modelde YT_i ve YTO_i sırasıyla ülkelerin yüksek teknolojili mal ihracatını ve toplam ihracat içerisinde yüksek teknolojili mal ihracat oranını göstermektedir. Dünya Bankası'ndan elde edilen 2012 yılında 140 ülke için EKK yöntemi ile yapılan tahminin sonuçları tablo 3' de gösterilmektedir.

	Model 1	Model 2
<i>B</i>	36,3163	8,9E+10
<i>t istatistik</i>	58,2521	2,9304
<i>Prob t</i>	0,0000	0,0040
<i>R²</i>	0,9584	0,0100
<i>White Test</i>	2,7933	0,1659
<i>Prob Chi-Square</i>	0,0947	0,6838
<i>Jarque Bera Normallik Testi</i>	3478,138	29466,38
<i>Prob.</i>	0,000000	0,000000

Tablo:3 Analiz Sonuçları

Model yatay kesit verisi olduğundan ve bir adet açıklayıcı değişken içerdiğinden EKK yönteminde karşılaşılan otokorelasyon ve çoklu doğrusallık sorunlarının ortaya çıkması mümkün değildir. Bu nedenle sadece değişen varyans ve kalıntıların normal dağılması sorunları test edilmiştir. White teste göre model 1 %90 güven düzeyiyle değişen varyans sorununa sahip olmadığı ileri sürülebilir. Ancak model 2'nin olasılık düzeyi çok yüksek olduğundan bir değişen varyans sorununun var olmadığı ileri sürülemez. Jarque Bera Normallik testine göre her iki model için kalıntıların 0,99'dan daha yüksek bir güven düzeyi ile normal dağıldığı görülmektedir.

Model 1 ve model 2'nin t testlerine göre β katsayısı 0,99'dan daha yüksek bir güven düzeyinde istatistiki olarak anlamlıdır. Ancak modellerde bağımlı değişkendeki değişimin bağımsız değişkendeki değişimle ne kadarının açıkladığını gösteren R^2 katsayısına bakıldığında model 1 0,96 değeri ile çok yüksek bir açıklama ortaya çıkarırken model 2 0,01 altında bir açıklama düzeyi ortaya çıkarmıştır.

Modellerin katsayılarına iktisadi olarak bakıldığında öngörüldüğü gibi yüksek teknoloji mal ticaretinin ve bunun toplam ihracata oranının GSYİH düzeyi ile pozitif yönlü bir ilişkisi vardır. Yani model 1' e göre ülkeler arasında daha yüksek yüksek teknoloji mal ihracatı yapan ülkeler daha yüksek bir GSYİH düzeyine sahiptir. Çok düşük açıklama düzeyine ancak anlamlı katsayılara sahip model 2'ye göre ise toplam ihracat içerisinde yüksek teknoloji malların oranı arttıkça ülkenin GSYİH daha yüksek olmaktadır. Katsayıların mutlak büyüklüğüne bakıldığında ise model 1'e göre 2012 yılı verilerine dayanarak ülkeler arasında yüksek teknoloji ürün ihracatını 1 dolar arttırdığımızda yaklaşık olarak 36,3 dolar daha yüksek GSYİH'ya sahip bir ülke ile karşı karşıya kalmaktayız. Model 2'ye göre ise toplam ihracat içerisinde yüksek teknoloji ürünün payı %1 arttırdığımızda yaklaşık olarak 89 milyar dolar daha yüksek GSYİH'ya sahip bir ülke ile karşı karşıya kalmaktayız.

3.4 KÜRESELLEŞME KAPSAMINDA AR-GE FAALİYETLERİNDE BAŞARILI VE TEKNOLOJİK GELİŞMELERİNİ TAMAMLAYAN ÇOK ULUSLU ŞİRKETLER

3.4.1 Küreselleşme Süreci ve Çok Uluslu Şirketlerin Küreselleşme Sürecine Etkisi

İşletmelerin dünyanın bütün bölgelerinde hiçbir kısıtlamaya ve sınırlamaya maruz kalmadan tek bir pazar gibi faaliyet göstermektedir. Bunun sebebi küreselleşme olgusunun giderek tüm dünya genelinde etkisini göstermesi, ülkelerin ekonomik sınırlarını (gümrük vergisi, kota vb...) kaldırması dünya ticari sınırlarının da yavaş yavaş ortadan kalkmasına ve küreselleşmenin tüm dünyada etkisini göstermeye başladığının göstergesidir.

Pek çok alanda kendini hissettiren küreselleşme olgusu işletmeleri de farklı boyutlarda etkilemektedir. İşletmelerin yapıları, yönetim anlayışları ve üretim biçimleri gibi birçok açıdan hızlı bir şekilde etkisi altına aldığı yorumu yanlış olmayacaktır.

Dünya piyasalarındaki "kısmi" anlamdaki bu serbestlik ile ülkelerde üretilen mal ve hizmetler, bilgi ve sermaye hareketleri hızlanmıştır. Bu durum ise işletmelere dünyanın çeşitli bölgelerinde daha kolay ticaret yapma olanağı vermiştir. Fakat bununla birlikte ülkelerin iç piyasalarındaki yerli üreticiler bu durumdan oldukça etkilenmişler daha öncesinden yerel üretici kendi içerisindeki yerel tüketicisine hitap ederken

küreselleşmenin etkisiyle beraber ortaya çıkan bu durumdan dolayı artık doğrudan dünya piyasalarındaki Çok Uluslu işletmelerin rekabeti ile karşı karşıya kalmışlardır.

Araştırma-geliştirme faaliyetlerinde oldukça ileri olan ve bununla beraber teknolojik gelişme sürecinde başarıyla ilerleyen Çok Uluslu Şirketler ile iç piyasada varlığını sürdüren yerli küçük çaptaki işletmelere rekabet edecek güçte olmamış Çok Uluslu Şirketlerin teknolojiye sahip altyapılarını ve faaliyet gösterdikleri alanın genişliği sebebiyle, küresel alanda faaliyetlerini ve rekabet güçlerini kolaylıkla yürütebilmektedir.

3.4.1.1 Küreselleşme

Teknolojik gelişmelerin hızlı bir şekilde ilerlemesi ve yayılması ile birlikte küreselleşme olgusu hız kazanmıştır. Bilginin, hammaddenin, mal ve hizmetlerin dünya piyasalarında dolaşıma girmesiyle birlikte küreselleşme olgusunu oluşturur. Özellikle 1980'li yıllardan sonra ekonomik ilişkiler yaygınlaşmış, ideolojik farkları temel alan kutuplaşmalar çözülmüş, dünya çapında bir liberalleşme sürecine girilmiş, her ülkenin kendisine ait olan bir takım idealleri, sosyal yaşamı, küreselleşmenin etkisiyle ortadan kaldırarak birbirine benzer hale gelmiştir (Erbay, 1996: s.3).

Küreselleşme dünya ekonomisi bakımında olumlu bir durumdur. Çünkü malların uluslararası piyasalar da rahatlıkla dolaşımı sağlanabilir. Güçlü ekonomiye sahip olan ülkeler de ortaya çıkan Çok Uluslu Şirketler böylece ürünlerini diğer bütün ülkelere serbestçe satma imkan ve fırsatı bulurlar. Buna karşılık gelişmekte olan ülkeler ise üretmiş oldukları ürünlerini gelişmiş ülkelerin piyasalarına sokabilmekteki güçlükler dikkate alınırca gelişmekte olan ülkeler için küreselleşmenin olumlu yönünden bakmak güçtür. Gelişmiş ülkelerin küreselleşme noktasında bu kadar avantajlı olmasının sebebi olarak kendi ekonomilerini yüksek gümrük vergisi/ kota gibi sınırlamalarla korumasıdır.

Bununla birlikte görülmektedir ki günümüzde bu durum artarak devam etmektedir. Yani gelişmekte olan ülkeler üretim dağıtım ve pazarlama açısından teknoloji geliştirmekte gelişmiş ülkelerin oldukça gerisinde kalmaktadır. Bu şekilde pazarların küreselleşmesi taleple ilgili durumları hareketlendirilmekte, zevklerin, tercihlerin ve fiyatın gönüllü olarak artan bir şekilde evrensel bir hale gelmesidir. Talep açısından bu şekilde bir etki gösterirken arz açısından incelendiğinde ise üretilen mallar

ve hizmetlerin daha fazla standart bir şekilde üretime geçmesi ve sektörler/pazarlar arasındaki rekabetin küresel bir ölçüğe ulaşmasıdır.

3.4.1.2 Küreselleşme ve Neoliberal Politikalar (Neo-liberalizm)

Küreselleşme için sosyal bilimler farklı alanlarda farklı tanımlamalar yapmaktadır. Küreselleşmenin hız kazanmasında önemli roller üstlenen kuruluşlardan biri olan IMF’ in 2002 yılında yayınladığı “World Economic Outlook” raporunda küreselleşme en temel haliyle “ticaret ve finansın entegrasyonu” olarak tanımlanmaktadır(IMF,2002:108). Dünya bankası ise “Globalization Growth and Poverty” adlı raporda küreselleşme sürecini “dünyadaki ekonomilerin ve toplumların devam eden/sürekli bütünleşmesi” olarak tanımlamaktadır. (Collier ve Dollar, 2002:iii)

Bir başka açıdan küreselleşme; dünyadaki birçok ekonomik, politik, finansal, ulusal güvenlik, çevresel, sosyal, kültürel ve uluslararası teknolojik bağlantıları piyasalar ve bireyler yoluyla sağlayan, kıtalararası ulaşım ve iletişim mesafelerini azaltan bir ağ olarak tanımlanmaktadır. (Özdil ve Yılmaz, 2002:240). Küreselleşmeyle birlikte birçok sanayi malları çok uluslu şirketlerce, iktisadi anlamda gelişmiş ülkelere kaydırılmış “dünya ürünleri” oluşturulmuş ve böylece aynı ürünün birçok ülkede üretilmesi ve tüketilebilmesi sağlanmıştır. (Gökal, 1997:45). Ancak ne var ki bu malların ulus-ötesi üretim ve tüketimi de yine sanayileşmiş ülkelerin Çok Uluslu Şirketlerinin yönetim ve kontrolü altında olmaktadır. Daha da önemlisi sanayileşmiş ülkelerin çok ulusluları gittikleri ülkelerin tüm imkân ve potansiyellerini, kaynaklarını kullanmakta ve böylece maliyet ve fiyatları düşürerek rekabet ve güçlerini arttırmaktadır ki bu tamamen az gelişmiş ülkelerin aleyhine sonuçlar doğurmaktadır. Bu yüzden de bu ülkelerin gelişmeleri ve sanayileşmelerini engellemekte olduğu görülüyor.

Küreselleşme olgusunun arkasındaki iki temel etkenden ilki teknolojik değişimlerin yarattığı baş döndürücü devrim, diğeri ise serbest piyasa ekonomisi felsefesinin genel kabul görmesidir. (Kazgan, 2000: 21-22). Ancak söz konusu devrim de her alanda sanayileşmiş ülkelerin ve bunların Çok Uluslu Şirketlerinin tekelindedir. Ayrıca serbest piyasa ekonomik modeli de sanayileşmiş ülkelere daha ziyade azgelişmiş ülkelere empoze edilmektedir. Oysa sanayileşmiş ülkelerin

uyguladıkları ekonomik politikalarda özellikle uluslararası yatırım ve ticarete serbest dış ticaret politikasına uymadıkları, ulusal çıkarlarının korunması bakımından protektif (korumacı) bir politika izledikleri görülmektedir.

3.4.1.3 Küreselleşmenin Avantajları ve Dezavantajları

Küreselleşmenin Avantajları

- Dünya çapında yüzbinlerce yeni iş imkânları doğmuştur.
- Haberleşme ve iletişim araçları daha geniş kitlelere yayılmıştır.
- Teknoloji transferi sağlanmıştır.
- Enerji ve haberleşme altyapıları kurulmuştur.
- Çalışma koşullarında iyileştirmeler sağlanmıştır.
- Kredi ve yatırımlarda ciddi artışlar olmuştur.

Küreselleşmenin dezavantajları

- Büyük ve uluslararası çalışan şirketler ortaya çıkmıştır.
- Yoksulun sermayesi olan emek ve rekabet' in bir kolu haline gelmiştir.
- Geri kalmış olan veya gelişmekte olan ülkelerde vasıflı işgücü ücret sınırlamaları getirilerek sosyal olarak büyük farklara yol açmıştır.
- Serbest sermaye hareketleri özellikle Uzak Doğu, Latin Amerika ve Rusya gibi ülkelerde ve tabii ki ülkemizde de krizlere yol açmıştır.
- Tüm dünyada homojen bir toplum oluşmasının bir sebebi yani adetler, gelenek ve görenekler erozyona uğramıştır.
- Ulusal/ milli devletlerin varlığı tehdit altına girmiştir.
- Ticaret hacmine büyük batılı ülkeler yön vermiştir. Ticaret hacmi bunun sonucunda atmıştır.

Küreselleşmenin etkileri Türkiye açısından incelenecek olursa; Türkiye hem avantaj hem de dezavantaj sağlama noktasında arada bir konumdadır. Türkiye bir yönü ile teknoloji, yeterli mal ve hizmet üreterek küreselleşme olgusuna ciddi katkıda bulunmayan bir ülkedir. Bununla birlikte kendi ülkemizde iç doğal kaynak

potansiyellerimize, zenginliklerimize bakıldığında kesinlikle gelişmiş ülkeler safına girebileceğimiz de bir gerçektir.

Küreselleşmeyi siyasi boyut açısından incelersek; AB ile ABD açısından Batı'nın önde gelen ülkelerine nazaran bir kıyaslama yapılacak olunursa demokrasi ve siyasi boyut anlamında batılı büyük devletlere göre aksayan bir konumdadır. Demokratik hayattaki sıkıntılar, insan hakları başlığı altında iyi niyet ve kastı aşan taleplerle üniter devlet yapısına zarar veren boyutları kolayca aşamaz. İşte bundan dolayıdır ki küreselleşme gelişiminde gelişmiş ülkelere nazaran gelişmekte olan ülkeler geriden takip etmektedir. Siyasi anlamda Türkiye'nin güçlü demokratik bir yapıya sahip olması dolayısıyla Türkiye'yi küreselleşme olgusunda dünya ölçeğinde istenilen hedefe ulaştırılması, mal ve hizmetlerin iletişimde (geliş- geçişinde) kavşak konumunda olması Batı için büyük önem arz etmektedir. Bu anlamda ülkemiz tüm bu küreselleşme alanında etkin konumunda olabilmesi için zaman kaybetmeden demokratik yapılandırmayı sağlamak zorundadır.

Sosyal boyut açısından bakılacak olunursa; Batı ülkeleri ile yakın ilişki içerisinde olan tek Müslüman devlettir. Bu anlamda kendi öz kültür değerlerini evrensel boyutlara aynı iletişim teknolojilerini kullanarak ulaşabilir.

Ekonomi açısından; mal ve hizmet geliş geçişinin kavşak konumunda olması nedeniyle dünyayı dolaşan sermaye ve yatırım hamlelerinin merkezidir. Ancak ülkemizin sahip olduğu kaynakları AR- GE ile destekleyerek teknoloji ile birleştirmek ise uluslararası dünya ticaretinde diğer büyük Çok Uluslu Şirketlerle rekabet gücünde/konumunda olamayız.

Küreselleşmenin avantajlarından istifade ederek dezavantajlarından en az zararla kurtulabilmek için ekonomi, siyaset ve dış politika sahnesinde doğru politika ve stratejiler izlenmeli, titizlikle uygulanmalı ve yeni Dünya düzeninde etkin bir ülke konumunda yer almalıdır.

3.5 ÇOK ULUSLU ŞİRKETLERİN ORTAYA ÇIKIŞI

Çok Uluslu Şirketlerin ortaya çıkışı ve gelişmesine tüm dünya ülkeleri uluslararası iktisat dünyası 2. Dünya savaşından sonra tanık olmaya başlamışlardır. Bu durum elbette kendi kendine ortaya çıkan bir gelişme

olmamakla beraber birbirine güç ve destek veren gelişmiş ülkelerdeki kurumlarla birlikte uluslararası düzeyde bu gelişmeye ortam hazırlayan dinamik etkilerin bir ürünüdür.

Gelişmiş ülkelerdeki firmaların büyüme, yayılma ve uluslararası ticarete etkinlikleri dikkate alınırsa bu dönüşümün ulusal sınırları aştığı görülür. Bu durum köklü değişikliklere yol açmıştır. 2. Dünya savaşından sonra uluslararası ticaretin boyutu değişmiş tabiri caizse bir evrimleşme dönemine girilmiştir. Bunun en önemli argümanı ise dinamiklik yani sürekli olarak kendini yenilemesidir.

Çok Uluslu Şirketlerin gelişmesi birbirinin devamında birikimli olarak ilerlemiştir. Yani bir sonra ki gelişme bir önce ki durumun çekirdeğini oluşturmuştur. Bu noktada kurumlarda kendilerinden sonra ki oluşan aşamaları geliştirme özelliğine sahiptir.

Gelişmiş ülkelerde bazı firmaların ulusal sınırlar dışına çıkarak ticari faaliyetlerini genişletmeleri sonucunda bir takım değişiklikler ortaya çıkmaktadır. Bunlar;

- Uluslararası ticarete faktörlerin hareketleri hızlanmıştır. Özellikle sermaye ve teknoloji yoğun üretim faktörlerinin transferlerini/ dolaşımını hızlandırmıştır.
- Yeni uluslararası ticarete yön veren global ölçekli yönetim ve organizasyon modeli geliştirilmiştir.
- Haberleşme ve ulaşım ağında etkin bir şebeke oluşturulmuştur.
- Çok Uluslu Şirketler uluslararası ticarete yön veren dev kurum ve kuruluşlar haline gelmiştir.
- En önemlisi az gelişmiş ve gelişmiş ülkeler arasındaki ekonomik, sosyal, siyasal boyutta büyük farklar ortaya çıkmıştır.

Ortaya çıkan bu durumlar nedeniyle tüm uluslara ve ülkeler için uzun dönemler planlar yapılması oldukça zorlaşmış ve güçleşmiştir. Çok Uluslu Şirketler yaptıkları ticari faaliyetleri gereği ortak bir teori ve pratik kalıpları yoktur. Ancak yasal yollardan şirketlerin ulusal faaliyetlerini sınırlayan ya da

düzenleyen ülkeler aynı şirketlerin uluslararası faaliyetlerine böyle bir düzenleme getirmedikleri gibi birçok durumda da ortak çıkarları gereği hareket etmek durumundadırlar.

Çok Uluslu Şirketlerin temelleri geçmişe dayanır. Oluşum süreci kapitalizmin kurumsallaşmış ve yaygınlaşmış bir ürünüdür. Kapitalizm denilince Çok Uluslu Şirketler, Çok Uluslu Şirket denilince akla kapitalizm gelmektedir. Bunun nedeni Çok Uluslu Şirketleri meydana getiren sistemin kapitalizm olmasıdır. Yani kapitalizm ile Çok Uluslu Şirket kavramı özdeş bir kavram olmuştur.

3.5.1 Çok Uluslu Şirketlerin Tanımı

Çok Uluslu Şirketlerin doğması ve yayılmasına yol açan faktörlerin başında milli/ulusal bütünlüğünü tamamlamış gelişmiş ülkelere ait olan büyük ölçekli uluslararası faktör hareketlerinin coğrafi ve hukuki sınırlarını aşarak başka bağımsız ülke sınırlarının içerisinde yatırım ve üretim faaliyetlerinde bulunmaları Çok Uluslu Şirketlerin ortaya çıkmasının başında gelir.

Çok Uluslu Şirketlerin yapısı incelendiğinde; bu boyuta ulaşmış şirketlerin üretim, yatırım ve planlama, organizasyon ve yönetim (management) gibi karar alma yetki ve sorumluluklarının diğer birimler arasında dağılmış olarak kullanımda gibi görünse de bu durum kapitalist sistem içerisinde faaliyette bulunan merkez ülkenin uzantıları için geçerli olan bir durumdur. Yoksa şirketlerin uzantılarının bulunduğu az gelişmiş ülkelerdeki birimlerin herhangi bir karar alma yetkisinin devri gibi bir durum söz konusu değildir.

Çok Uluslu Şirketlerin tam olarak bir tanımlaması ne yazık ki yapılamamaktadır. Bunun sebebi ise yapılarının karmaşık heterojen olması sebebiyle oluşum süreçlerini yapılarını işlevlerini tanımlamak ne yazık ki bu durumu güçleştirmektedir. “Çok Uluslu Şirket” terimi belirli şirketleri bu kapsama alırken “uluslar ötesi şirket”, “uluslararası teşebbüs” ya da “dünya teşebbüsü” olarak tanımlamalar sağlanmaktadır.

Çok Uluslu Şirketlerin bu nitelikte faaliyet gösterebilmeleri için iki unsur taşımalarında önem vardır. Evrensel gücünü arttırarak devamlı ve sürekli

faaliyet gösterebilmeleri için Çok Uluslu Şirketlerin taşıması gereken en önemli niteliği;

- Şirketin kendini sürekli güncelleyen (update eden) üretken faaliyetlerde bulunması
- Bu üretken faaliyetlerine aynı anda birkaç ülkede birden gerçekleştirebiliyor olması

gibi önemli iki unsuru barındırıyor olmasıdır. Bu iki unsurdaki başarılı olan Çok Uluslu Şirketlerin anavatanı dışındaki (merkez ülke dışındaki) varlıklarının değerlerinin artmasına bununla birlikte dünyadaki yaygınlık derecelerine de etki etmektedir. Bu şekilde dünya üzerinde işleve sahip olan birden fazla ülke üzerinde çalışma yapan şirketler için klasik işletme yönetimi ile organizasyon yapıları düzenlenemez. Çünkü Çok Uluslu Şirketlerin faaliyet gösterdikleri ülkelerdeki siyasal, hukuki, sosyal yönden farklılık arz eden ülkelerdeki yatırım lisanslama vergilendirme ar-ge gibi değişik faaliyetleri arasındaki sıkı bir merkezi koordinasyon ve karar verme mekanizmasının bulunması gerekir. Dolayısıyla bu tarz etkin uyumlu bir işlem klasik işletme teorisinde maalesef yer almamaktadır. Bundandır ki yeni dış ticarete farklı merkezi koordinasyonu düzenleme alanında sıkı bir karar verme mekanizması bulunmalıdır. Yani Çok Uluslu Şirketlerde ön planda tutulması gereken durum operasyonlar/bölümler arası bütünlüğün sağlanması önem arz eder.

Bu şekilde yalnızca operasyonel bütünlüğün sağlanması elbette sınıflandırma da yeterli olmayacaktır. Bu tür faaliyetler yalnızca Çok Uluslu Şirket olma girişimlerinin henüz başlangıcıdır ve henüz tamamlanmış değildir. Sürecin nihai sona ermesi işletme amaç ve politikasına karar verme ve kontrol mekanizmasının merkezileşmesi ve temel faaliyetlerin entegrasyonuna bağlıdır (Behrman, 1969; s.13).

Tüm bu bilgilerle birlikte bir tanımlama yapılırsa;

“gelir yaratıcı ekonomik faaliyetlerini birden çok ülkede sürdüren ve bağlı kuruluşlar arasında, şirket bütünlüğünün sağlanması bakımından karar verme ve

kontrol mekanizması yoluyla temel faaliyetlerde entegrasyonu gerçekleştirmiş bulunan firmalara “Çok Uluslu Şirket” denilebilir (Şatiroğlu, 1984; s.16).

Bu tanımlamanın yanında ikinci bir durum olarak şirketin bütünlüğü noktasında önem arz eden üretim, teknoloji kaynaklarının kullanım ve dağılımı, rekabet ve pazarlama gibi durumlarda karar alma ve bu konularda işlem yapılması bu kararların merkezin bulunduğu ülkede saptanması ağırlık kazanıyor (Dunning, 1971; s.17).

Şirket bütünlüğüne ulaşma ve karar alma noktasında Çok Uluslu Şirketlerin uzantıları birbirlerinden bağımsız değil aksine bir vücudun parçaları gibi ya da unsurları gibi hareket etmeleri gerekir. Bununla birlikte ulusal firmalar tek bir siyasi denetimin altındadır. Çok Uluslu Şirketler açısından bu durum oldukça farklıdır. Çok Uluslu Şirketlerin uzantıları noktasında ekonomik siyasal ve hukuki yönden uzantılarındaki ülkelerinde denetimleriyle karşı karşıya kalmaktadır. Bu durumda yapı ve denetim mekanizması oluşturmak durumundadırlar.

Çok Uluslu Şirketlerin bir başka tanımlaması şu şekilde sağlanabilir;

“şirketin varlık ve bütünlüğünü ilgilendiren karar alma ve denetleme organlarındaki üst düzey yöneticiler yatırım ve üretimde buldukları ülkeleri fark gözetmeksizin kendi ülkeleri gibi kabul eden ve herhangi bir ülke ya da ulusa karşı ırk ve milliyetçilikten kaynaklanan bir davranışta bulunmazlar ise uluslararası ekonomik faaliyette bulunan bu tür şirketler “Çok Uluslu Şirket” olarak tanımlanabilir (Perlmutter, 1969; s.10).

Bu tanımlamamızda da Çok Uluslu Şirketlerin üst düzey yönetiminde “milliyetsizliği” vurgulanmaktadır. Bu tanımla anlatılmak istenen durum Çok Uluslu Şirketlerin uluslararası uzantılarına bağlı kollarında farklı ülkelerde yapmış oldukları ticari ve ekonomi faaliyetlerde başarılı olmaları ve sürekliliği noktasında faaliyette buldukları ülkelerin sosyal ve kültürel yapısına uyum sağlayan bölgenin tüm gelenek ve göreneklerin hakim ülkelerinin tüm hukuki ekonomik yapısına uyumlu stratejilere sahip karar alma mekanizmasına sahip olmalıdırlar. “Milliyetsizlik” yani “dünya vatandaşlığı” olarak

adlandırmaktadır. Çok Uluslu Şirketlerin bu özelliğinde ulusal sınırların ötesinde ekonomik faaliyette (yatırım ve üretim) bulunacak bir firmanın gelişme ve yayılmasında çok uluslu şirket özelliğini kazanmasında bu faktör çok önemlidir.

Dünya vatandaşlığı gibi bir üst yönetim özelliğinin olması tek bir ülkenin çıkarları değil şirketin faaliyette bulunduğu tüm ülkelerin çıkarları düşünülerek hareket edilecek ve faaliyet gösterilecektir. O halde Çok Uluslu Şirket şöyle tanımlanabilir;

İkiden çok ülkede bağlı şirketleri aracılığı ile gelir yaratıcı yatırım ve üretim faaliyetlerinde bulunan şirket varlık ve bütünlüğünün evrensel düzeyde ilgilendiren konularda karar alma ve merkezileşmiş üst düzey yöneticileri karar ve davranışlarında milliyetçilik ilkelerinden uzaklaşmış görünen ve ekonomik faaliyetlerinde bütünleşmiş şirketler topluluğudur.

Birleşmiş Milletlerin Çok Uluslu Şirketler Tanımına Göre;

- Ekonomik işletme birimlerinin (economic entity) hukuki şekli (legal form) ve uğraş alanlarına (sector of operation) bakılmaksızın iki ya da daha fazla ülkede faaliyet gösteren ,
- İşletme birimleri arasında evrensel stratejiyi (global strategy) oluşturmak üzere, uyumlu ve ortak (coherent and common) politikaların saptanmasına yol açan bir ya da birden fazla karar alma (decision-making) merkezlerinin efektif kontrolüne dayalı bir karar alma sistemi altında, sahiplik ya da birimler arasındaki diğer bağlar (links) yoluyla kullanıldığı,
- Bilgi(information); kaynak (resource) ticari bir teşebbüstür (commercial enterprise) (U.N., 1980; s.31-32).

3.5.2 Çok Uluslu Şirketlerin Genel Özellikleri

Çok Uluslu Şirket; birden fazla ülkede faaliyet gösteren birbirinden bağımsız da olabilen malın üretimi, dağıtımı ve pazarlamasıyla ilgili ve ekonomik faaliyetlerde bulunan güçlü bir finans kapital özelliği bulunan ulaştırma ve haberleşme imkânlarına sahip uluslararası merkezi ülke

devletlerinin bizzat ortak oldukları temel özel sermayeye dayalı şirket sisteminin ve ana ülkenin kâr/ kazançlarını ekonomik düzeyde maksimumlaştırmayı amaç edinen esnek ve dinamik yapıları ve organizasyona sahip firma ya da firmalar topluluğudur. Tüm bu tanımlamadaki argümanlarla birlikte; Çok Uluslu Şirketlerin karakterlerini sıralayacak olursak;

- Birden fazla ülkede faaliyette bulunurlar.
- Asıl faaliyet alanları bir ya da birden çok mal ve hizmetin uluslararası düzeyde üretimi, dağıtımını ve pazarlanması olup diğer ülkelerde yatırım/ yönetim ve organizasyon yaparlar.
- Yüksek teknolojili yapıya sahiptirler. Uluslararası diğer uzantıları ile olan bağılıkları merkezi karar alma organlarınınca ve şirketin evrensel stratejileri doğrultusunda yaparlar.
- Çok Uluslu Şirketlerin güçlü bir finans – kapital(sermaye yapıları) vardır.
- Alınan tüm kararlar uluslararası uzantılarında kapsama alacak şekilde bir bütünlük içerisinde hareket edilerek alınır.
- Çok Uluslu Şirketleri de merkez ülke devletleri açısından bağlantı bulunmaktadır. Bu bağ ortaklık ile kurulabileceği ekonomik destek ya da politik/siyasi destek şeklinde de olabilir.
- Şirket bütünlüğü ile ana ülke ve uzantıları arasındaki kâr/ kazancı maksimize etmek temel amaçtır.
- Temeli incelendiğinde Çok Uluslu Şirketler özel sermaye temeli üzerine kuruludur.
- Çok Uluslu Şirketler ulusal ve uluslararası ekonomik, siyasal ve sosyal vb güçlükleri etkisizleştirerek kapitalizmin göstergesi olmuştur.
- Çok Uluslu Şirketler oligopol piyasası şartları altında faaliyet gösterirler (ortak strateji). Bu strateji gelişimini oluştururken az gelişmiş ve gelişmiş ülkeler ayrımı yapmadan güçlü bir

organizasyon temeli ile bunu sağlarlar. Dolayısıyla ahde vefa prensibi (pacto sund servande) çerçevesinde hareket ederler.

- Tüm bu ve benzeri özellikleri nedeniyle üretim faktör ve imkanlarının uluslararası dağılımında şirket sistemi açısından rasyonel çerçevesinde tasarruf yapabilirler (Şatıroğlu, 1984: s.25-26).

3.6 ÇUŞ'LARIN DIŞ ÜRETİME AÇILMALARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

3.61. Dış Üretim –Lisans ve İhracat Karşılaştırması

3.6.1.1 Dış Üretimin Lisanslaşmaya Üstünlükleri

Çok Uluslu Şirketler sahip oldukları üstünlükleri ya da avantajlarının tümünü dışarıdaki üretici firmalara kiralayamaz ya da satılamaz. Bu çerçeveden bakıldığında teknolojik üstünlüklerinin yanında diğer üstünlüklerden yönetim (management), organizasyon, bilgi ve denetim mekanizmaları satılamaz/devredilemez. Bu yüzden bunların buna sahip olan şirketler tarafından kullanılması gerekir. Çok Uluslu Şirketler faaliyetlerinde uluslararası rekabette ileri gelen “gizlilik” ve “güven” ilkesi zorunludur.

3.6.1.2. Dış Üretim İhracata Üstünlüğü

Çok Uluslu Şirketler ihracatta dış ülkelerin ticarete uyguladığı sınırlamalar bulunmaktadır(gümrükler, kotalar, vb..). Bunu aşmanın yolu bu kısıtlamaları getiren üretimde bulunmalarıdır. Yerinde üretim uzantıları vasıtasıyla o toplumları daha yakından tanıma fırsatı verir. Bu tanıma arz ve talep, toplum, davranışı, kültürel yapı vs. olur ve şirketin amaçları doğrultusunda genel politikalar ve stratejiler üretilir. Bunun yanında uzantılarında üretimi yapılan malların satışı ulusal para cinsinden döviz kurları, döviz riski gibi durumlarla karşılaşmak durumunda kalınmaz. Tüm bu özellikler arasında Çok Uluslu Şirketler faaliyet gösterdikleri toplum ile bütünleşirler. Çoğu kere özellikle gelişmekte olan ülkelerde toplumlar onlarla bütünleşiyorlar. Zaten Çok Uluslu Şirketler amaçları evrensel strateji çerçevesinde homojen uluslararası toplum oluşturmaktadırlar.

İncelendiğinde görülmektedir ki dış ticarete konulan sınırlamalar dış üretimde azalmanın bir sebebi olarak görülmüştür. Bu demektir ki dış üretim ihracatın bir alternatifidir. Yani bu açıdan uluslararası faktör hareketleri dış ticaretin yerini tutar. Oysa teorik olarak doğru olan bu görüş pratikte tersi bir sonuç verir. Başka bir ifadeyle dış üretim ve ihracat birbirine rakip (iki alternatif) değildir. Aralarında tamamlayıcılık vardır. Çünkü bu ikisi simbiyotik, yapısal hatta fonksiyonel bir birlik olarak düşünülmelidir. Zira dış uzantılar ana ülkeden hammadde ve ara mal ithal etmekte ve üretimlerini yapmak zorundadırlar. Böylece üretim, teknoloji, yönetim ve denetim gibi temele üretim faktörlerinin yanında ayrıca uzantılara input sağladığı görülür. Bu durum ana ülkenin (home country) ihracatını arttırır. Dış üretim aynı zamanda uzantı türlerindeki toplumlarının zevk ve tercihlerinin değişmesine talep kalıplarının oluşmasına ve neticede bu ülkelerde sosyal ve ekonomik dönüşümlere yol açar.

Bu dönüşümler dünya çapında bir bütünleşmeyi, bir benzeşmeyi getirir. Toplumların birbirine benzeşmesi, Çok Uluslu Şirketlerin maliyetlerini düşürmekte, satış hacmini yükseltmekte ve sonuçta karlarını derinlik derecesinde arttırmaktadır. Zaten Çok Uluslu Şirketlerin amaçları da bu durumu sağlamaktır. Böylece özellikle gelişmekte olan ülkeler sanayileşmiş ülkelere ve onların Çok Uluslu Şirketlerine bağımlı duruma düşmüş olurlar (Dependency).

3.7 Çok Uluslulaşmada İtici ve Çekici Güçler

Firmaların Çok Uluslulaşmalarının arkasında önemli sosyal, siyasal, ekonomik, teknolojik vb. kökenli itici ve çekici güçler vardır. Bunlar; Çok Uluslu Şirketlerin doğması ve gelişmesi durumlarını birbirinden ayırt etmeye yarayan ayrı ve bağımsız birer faktör olarak düşünmek hatalı bir yaklaşım olur. İtici ve çekici güçler arasındaki ilişkiler incelendiğinde pozitif ve negatif tepkiler olarak ortaya çıkmaktadır.

Sınıflandırmaları yaparken firmadan firmaya, zamana ve mekana göre belirli gelişmelere bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Bu anlamda itici ve çekici güçler zaman ve mekan itibariyle topluca ya da bu faktörlerin artması ya da azalması durumunda özel ve spesifik olarak değerlendirmek gerekir. Bu noktada itici ve çekici güçlerin Çok Uluslu Şirketlerin gelişimi ve kendileriyle

ilişkileri sanıldığı gibi tek yönlü değildir. Tüm bunların sonucunda şunu diyebiliriz ki itici ve çekici güçler Çok Uluslu Şirketlerin doğuşuna yol açılmamış tam tersi Çok Uluslu Şirket olmaya aday firmalar bu şartları ya da faktörleri kendileri ortaya çıkarmışlardır (Şatıroğlu, 1984: s.30).

ÇUŞ LARIN İTİCİ VE ÇEKİCİ GÜÇLERİ

- Dışsal (Exogeneous) güçler
 - Dış ticaret sınırlamaları
 - Ekonomik entegrasyon
 - Taşıma masrafları
 - Politik ve ideolojik değişiklik
 - İmkan ve fırsatların değerlendirilmesi
- İçsel (Endogeneous) güçler
 - İç yasal engeller ve iç ekonomik tıkanıklıklar
 - Firma üstünlüklerinin değerlendirilmesi
 - Monopolistik ya da oligopolistik endüstriyel yapı ve üstünlükleri
 - Firmaların örgüt yapıları, organizasyon ve bilgileri, hacim ve imkanları (Şatıroğlu, 1984: 37).

3.7.1 Çok Uluslu Şirketlerin Faaliyet ve Uluslararası Organizasyon Yapıları

Firmaların dış faaliyet durumları ile ilgili çok uluslu şirketlerin merkezde oluşturulan birimleri ve bunların uzantılarındaki yerel birimler ile ilgili ilişkisi aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

Tablo:4 ÇUŞ' ların Faaliyet ve Uluslararası Organizasyon Yapıları

DIŞ FAALİYET DURUMU	DIŞ FAALİYET BİRİMİ	DIŞ FAALİYET YÖNETİMİ
Dolaylı ve dolaysız ihracat fakat ticaret hacmi küçük	İhracat bölümü	İhracat yönetimi, uluslararası pazarlama yöneticisine doğrudan bağlı
Firma faaliyetlerinde ihracat çok önemli	İhracat bölümü	İhracat bölümü yöneticisi
Lisans anlaşmaları ile ülke dışı üretimi	Uluslararası bölüm	Uluslararası bölüm yöneticisi
Artan uluslararası yatırımlar	Uluslararası yönetim	Ana firmada bölümle ilgili genel müdür yardımcısı bölüm müdürü olur.
Uluslararası yatırım ve üretim durumu çok önemli	Coğrafi bölge ve fonksiyonel (ya da yapısal) olarak organizasyon	Uluslararası faaliyetlerle ilgili yönetici grubu

Kaynak: W.A.Dymsza, Multinational Business Strategy, Mc- Graw –Hill Book Co. 1972, s.22 (Kadir Şatıroğlu, Çok Uluslu Şirketler, s.83'den naklen)

Oluşturulan şema üzerinde de görülebileceği gibi firma açısından da dış imkân ve fırsatları yeni, ihracatı değerlendirme aşaması firmanın kâr maksimizasyonu için oldukça önemlidir. İhracat işleminin sağlıklı bir şekilde yönetimi için pazarlama işlemi önem kazanmaktadır.

3.8 Çok Uluslu Şirketlerin Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Etkileri

Günümüzde gelişmekte olan ülkeler (GOÜ) olarak adlandırılan ekonomiler; hammaddelerini, sahip olduklarını doğal kaynaklarını ve tarımsal fazlalıklarını ihraç ederek sanayileşme aşamasına geçmeye çalışmışlar ancak ihracat faaliyetine giriştikleri

ürün grupları düşük verimde olması nedeniyle olumlu bir sonuç vermemiştir (Dulupçu, 1999; s.15-32).

Gelişimini tamamlamış ülkelerdeki getirisi düşük olan sermaye ile bir de gelişmekte olan ülkelerdeki getirisi daha yüksek olan ancak kıt kaynak olarak bulunan sermayenin değişimi yapılarak uluslararası ticaret canlanacak ve zaman içerisinde bu iki ülke birbirine yaklaşacaktır. Bu da yalnızca Çok Uluslu Şirketlerle mümkün olacaktır. ÇUŞ' lar yoluyla sermaye girişleri GOÜ' lerde hızlanacak ve böylece finansman temini kolaylaşacaktır. Bu da GOÜ' lerin daha çabuk kalkınmasına ve ekonomik büyümesine sağlamasına yardımcı olacaktır. Fakat ÇUŞ' lar yalnızca sermaye üzerine çalışan şirketler olarak görülmemeli ülke içerisinde çeşitli faaliyetlerde bulunan, ithalatçı, ihracatçı, bankacılık gibi alanlarda faaliyet gösteren kurumlar olabilirler. ÇUŞ' ların misafir gittikleri ülkede faydalı olabilmesi için ev sahibi olan (home country) ekonomik şartlarının da uygun olması gerekmektedir. Bunlar ihracata teşvik politikaları, siyasi istikrar gibi daha birçok özelliğin sayılabileceği şartların olması durumuna bağlıdır.

3.8.1 ÇUŞ' lerin GOÜ'lere Siyasi, Sosyal ve İktisadi Etkileri

Bazı bilim adamlarına göre ÇUŞ 'lar az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri kontrol altına almak için kullanılan araçlardan biridir. Yatırımın yapıldığı ülkelerdeki elit sınıfla birlikte çalışan şirketlerin amacı bu ülkeleri egemenlikleri altına almaktır. ÇUŞ' ların çıkışıyla başlayan bu durumda yeni yatırımların yapılabilmesi için gelişmiş ülkelerin finansal kaynaklarına ve bu ülkelerde (GOÜ) bulunmayan teknolojiye ihtiyaç vardır. Bunların tedariki ise ihracat sanayisinin oluşturabileceği kaynakların sınırlılığı ve teknoloji transferini hızlı bir şekilde sağlanması ile mümkün olabilecektir. Bu durumda ÇUŞ' ların yatırım yaptığı olan GOÜ 'lerin ya da az gelişmiş ülkelerin kilit sektörleri olmalıdır ki GOÜ ile ÇUŞ' lar adeta bir iş bölümü halinde hareket etmelidirler. GOÜ hammadde ve doğal kaynak arz etmeli ve nihai mal tüketicileri olarak yer almalı gelişmiş olan ülkeler ise hammaddeleri belirli işlemlerden geçirerek bunları tüketicilere sunan aktörler olarak yer almalıdır. İşte bu noktada işbölümü ev sahibi ülkedeki elit sınıf ile ÇUŞ' lar arasındaki bu işbirliğinin devamlılığını sağlar ki bu durumda uluslararası ticarete doğrudan yansır.

İkinci husus ÇUŞ' lar yatırım yapılan ülkelerin yöneticileri ve ulusal girişimcileri ile iyi bir iletişim halindedirler. Bunun temel amacı her iki tarafa da faydalı olmaktır.

Ekonomik kalkınma sürecine giren ülkeler aynı zamanda yatırımcı olan ülkeler içinde (ÇUŞ) birer Pazar olmaktadır. Bu anlamda ev sahibi ülkeye ÇUŞ' lar tarafından getirilen teknoloji büyük önem taşımaktadır.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, yatırımların yapıldığı ülkeye büyümede olumlu etkiler yapmaktadır. Az gelişmiş ve GOÜ' lerde sermaye, teknoloji, girişimcilik gibi faktörlerin ÇUŞ ' lar yoluyla sağlanması ülke kalkınmasına olumlu etki sağlar. Yatırımın yapıldığı ev sahibi ülkenin kazanç etkileri şöyle özetlenebilir;

- DYS yatırımları ile emeğin payı yükselir. Buna bağlı olarak istihdam artar.
- Tüketiciler için düşük fiyatlarla beraber ürün seçebilme olanakları daha da artacaktır. Ürün çeşidi fazlalaşacaktır.
- Yatırım yapılan ülkelerin vergi gelirleri artacaktır.

Dışsal faktörler olarak ise;

- Yabancı girişim; yerli piyasanın ürünlerinden satın alarak sanayiye katkıda bulunur.
- Problem arz eden sektörlerde yatırım yapılması ile bu sektörlerdeki girdilerde bağlı olan diğer sektörlerde üretim artar.
- ÇUŞ' larca getirilmiş yeni teknoloji, piyasa tanındıkça diğer firmalarda kullanılacak bu da maliyeti düşürürken kaliteyi arttıracaktır.

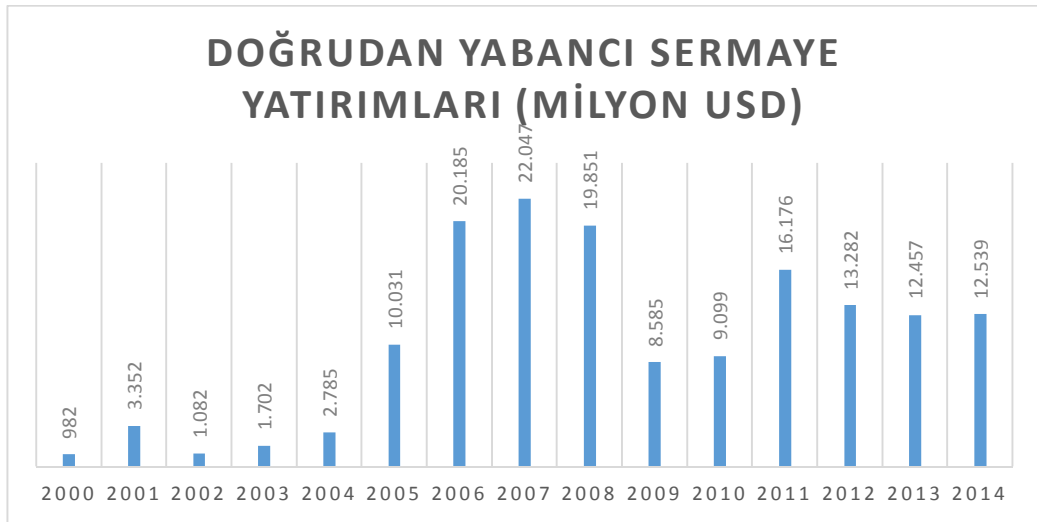
3.9 ÇUŞ' ların Türkiye Üzerine Etkileri

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde ekonomik sorunların en başında “kaynak yetersizliği” gelir. Ekonomik kalkınma sağlanması içinse yatırım yapılmalıdır. Ancak kısa süre içerisinde verimliliği arttırmak ve buna bağlı olarak kalkınmayı hızlandırmak oldukça zordur. Ancak kısa sürede toplam yatırımların artırılması buna göre oldukça kolaydır. Böylece ekonomik büyüme açıktır. Yatırım bir ekonomideki “ akım değişken”, sermaye stoğunda zaman içerisindeki değişimdir.

Sermaye yatırımları bir ekonomideki üretim faktörlerinin mal ve hizmet arttırmak buna paralel olarak tüketim ve ihracat imkanlarının da artması ve korunması açısından önem arz eder. Örn: mevcut makine ve teçhizat, bina, yol, baraj, inşaat gibi... ÇUŞ' lar yaptıkları yabancı doğrudan sermaye yatırımları içerisinde bunlar yer almaktadır.

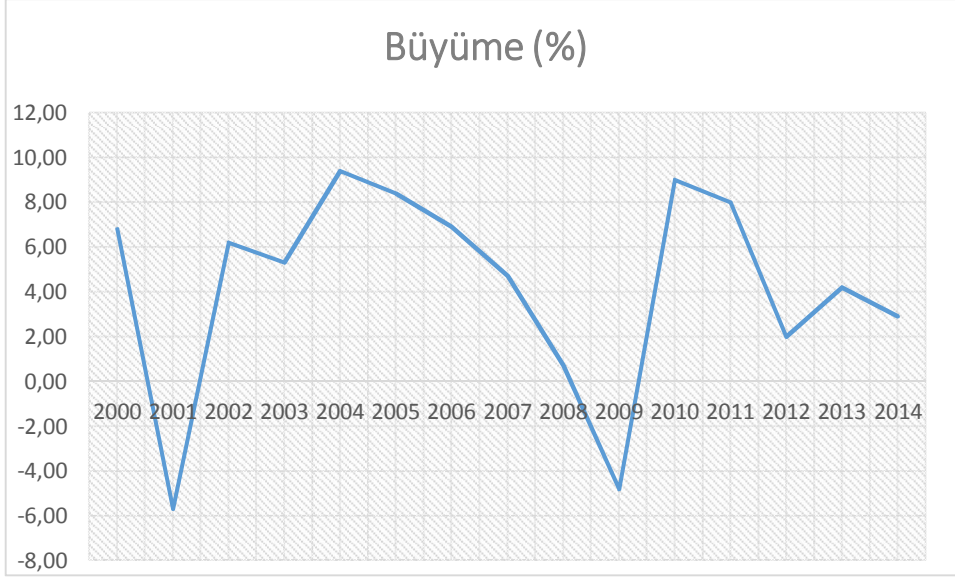
Doğrudan yabancı sermaye yatırımı (foreign direct investment); Bir ülkede bir firmayı da satın almak ya da yeni kurulan bir firmanın sermayesini arttırmak yoluyla o ülkede bulunan firmalar tarafından diğer bir ülkede firmalar teknoloji, işletmecilik, yatırımcılarında kontrol yetkisini birlikte getiren yatırım yeni ülkeler arasında sermaye transferlerinin bir piyasa işlemi olmadan bir ülkeden diğerine aktarılmasıdır (Karluk, 1997; s.112).

Yabancı sermaye akımının (yeni ÇUŞ) kabul edilmesinin sebebi ülkenin kalkınmasına yönelik olarak kullanılacak ve ülkede yeteri bulunmayan fonun sağlanmasıdır. Bu yönde yabancı sermaye yatırımlarının etkisi ülkeye olumlu yönde olmalıdır.

Şekil 13:Türkiye' nin Yıllara Göre Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (2000-2014)

Yukarıdaki şekilde Türkiye' nin yıllara göre DYS yatırımlarının milyon dolar olarak girişleri verilmiştir. Özellikle 2005 yılından itibaren artışlarını olduğu görülmektedir. En fazla yatırımın yapıldığı yıl olarak 2007 yılı görülmektedir. Bununla birlikte DYS girişleri ile yıllar içerisindeki büyüme rakamları görülmektedir.

Şekil 14: Yıllara Göre Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları İle Türkiye'nin Büyüme Oranları (%)

Yine yukarıdaki tablo incelendiğinde büyümenin en fazla 2001 yılında olduğu, ekonomik krizden sonra özellikle büyüme rakamlarında artış gerçekleştiği görülmektedir. .2009 krizi ile birlikte negatif olan büyüme seviyesinin 2010 itibariyle yükselişe geçtiğini görebiliyoruz. ÇUŞ'lar özellikle siyasi ve ekonomik istikrarın bulunduğu dönemlerde DYS girişleriyle beraber daha fazla yatırım yaptıkları görülmektedir.

3.9.1 Dış Ödemeler Bilançosuna Etkisi

Ödemeler dengesi; bir ekonomide yer alan kişi ve kurumların diğer ekonomilerle belirli bir dönemde yaptıkları ekonomik işlemleri gösteren tablodur (Kocamanoğlu, 1994; s.71). Türkiye' nin karşı karşıya olduğu ödemeler dengesi sorununun giderilmesi için uygun kur ve liberalleşme politikaları ile sermaye girişlerinin tespit edilmesidir. Özellikle liberalleşmenin doğru uygulanmadığı durumlarda DYS yatırımlarının daha da önemi artmaktadır. Yabancı sermayenin ev sahibi ülkenin siyasi istikrarına olan güveni ne kadar az ise kâr transfer arzusu ve miktarda o kadar yüksek olur. Bu bakımdan ülkemizde ekonomik ve siyasi istikrarın sağlam olması ÇUŞ' ların ülkemiz üzerindeki yatırım oranlarında artışa sahip olacaktır.

3.9.2 İstihdam Açısından ÇUŞ' ların Etkileri

Ülkemiz işsizlik sorununun yoğun bir şekilde yaşandığı bir ülkedir. İşsizliğin azalması ise yeni kurulacak olan işletmelerin açılmasıyla mümkün olacak yeni yatırım alanları da kaynak gerektirdiğinden yabancı sermaye ile birlikte yatırımlar yapılarak istihdam sorununa DYS yatırımları çözüm olmuştur. İstihdam sorunun çözümü diğer ekonomik gelişmelerden daha önemli olduğu kadar toplumsal alanlarda sağlam ve istikrarlı bir zeminin oluşturulması içinde önemlidir.

3.9.3 Teknoloji Açısından ÇUŞ' lerin Etkileri

Teknolojik gelişme daha önce de belirtildiği gibi belli miktarda maldan daha fazla çıktı/üretim elde etmeye yönelik üretim tekniklerinin geliştirilmesi ve bunlardaki değişimi ifade eder. Türkiye'ye yeni teknolojiler, yabancı sermaye akımları, teknoloji transferi sözleşmeleri ve makine teçhizat alımı ve kiralanması ile yabancı teknik personel istihdamıdır.

Fakat Türkiye'yi incelediğimizde transfer edilen teknolojinin yeni ar-ge faaliyetlerini teşvik edecek nitelikte olmadıkları görülür. Yabancı firma isminin ürün üzerine konularak reklam yapılması şeklinde görülür. Maalesef bu durum tüketici taleplerini karşılamaya yönelik olmaktan çok tüketici tercihlerini yanlış yönlendirici nitelikte olmaktadır. Yeni Türkiye'de imal edilen yabancı bir firmanın malı, kalite ve standart yönünden Avrupa ve ABD' deki üretimiyle eş değer değildir ve fiyatlarda genellikle yüksek olmaktadır.

Sonuç olarak ÇUŞ' ların Türkiye'yi tatmin edici bulduğu ve yeterli bulmadığı alanların olmasıyla beraber hammadde doğal kaynak ve ucuz işgücü gibi cezbeden yönleriyle yatırımlarını sürdüren birçok şirket olduğu aşıkardır. Bununla beraber ÇUŞ' ların ihracat açısından Türkiye' yi olumlu olarak bulduğu alanlar yüksek ve orta düzey teknoloji gerektiren malların üretimi ve ihracatı için gerekli altyapı seviyesinin olması şeklinde olumlu bulmaktadır. Fakat bir diğer yönden teknolojik mallar (makine, radyo, tv, vb..) cihazlarında Türkiye'nin yetersiz olduğu belirtilebilir. Bunun nedeni bu alanlarda yapılacak olan üretim de kullanılacak olan teknolojinin henüz Türkiye' ye transfer edilmemiş olmasından kaynaklanmaktadır (Göver, 2005; s. 33).

GOÜ ve Türkiye için ekonomik problemlerin başında "kaynak yetersizliği" gelmektedir. Bu özellikle GOÜ için teknolojik yetersizlik bu altyapının eksik oluşu ve

yapılandırılacak ve tamamlanacak bir altyapısının olmayışından kaynaklıdır. Ekonomik kalkınma bir ülke için en başta yer alan bir olgudur. Yatırım olmadan gelişme sağlanamaz buna istinaden üretim de olmaz. Bu da DYS yatırımlarının düşük seviyelerde yer alması demektir ki bunun en başlıca sebebi özellikle Türkiye için istikrarsız büyüme oranları, vergi yasalarının yetersiz olması, ticaret mevzuatı gibi konularda alınan kararların yetersiz olması anlamına gelir. Bu anlamda ülkemizde başarılı ÇUŞ' ların çıkışı ve uluslararası ticarete başlıca yer alan ülkeler arasına girme hedefine Türkiye olarak;

- Ekonomik yapı ile dünyanın entegre olması
- İhracatı arttırıcı faaliyetlerin geliştirilmesi
- Yasal mevzuatların iyileştirilmesi/teşvik edici olması
- Siyasi istikrarın sağlanması
- Bütçe açıklarının kapatılması
- Dış borç yükünün hafifletilmesi

gibi alanlarda çalışmalar yapılması halinde GOÜ konumunda olan ülkemiz gelişmiş ülkeler kategorisinde yer alacaktır.

SONUÇ

Uluslararası ticaretin iki önemli faktörü olan büyüme ve teknolojik gelişme ilişkileri bunların dış ticaretteki yeri ve önemi, bu iki faktörün meydana gelme aşamaları ve elbette bu faktörlerde başarılı olunması için ortaya atılan teorileri incelediğimiz bu çalışmamızda; ilk bölümde değindiğimiz dış ticaretin önemini belirtilen görüşleri tarihsel bir açıdan incelemeye başladık. XV. ve XVIII. yy'da feodal sistem ile kapitalist sistem arasında yer alan merkantilist dönemin en temelinde ülkenin sahip olduğu gümüş, altın ve değerli madenlerin bulunması önem arz eder. Bu açıdan incelendiğinde bir ülke zengin iken diğer ülkenin yeni ticaret ortağının fakir olması gerekir. Bu anlayış ise uluslararası ticarete uyum değil aksine çatışmayı beraberinde getirir. Öte yandan uluslararası ticaretin bugünkü temellerinin Adam Smith tarafından ortaya konulan Milletlerin Zenginliği (1776) eseriyle ortaya atıldığı bilinmektedir. Bu eserinde ileri sürülen Mutlak Avantajlar teorisinde emek faktörü tek üretim faktörü olarak kabul edilmiş, bununla beraber belirli bir malın üretiminde uzmanlaşan ve ticarete girişen ülkelerin kazançlı olacağı refah ve zenginliklerinin artacağı belirtilmiştir. Bu teoride ifade edilmek istenen durumun her ülke diğerlerinden daha ucuz maliyetle yani minimum maliyetle üretebileceği mallarda uzmanlaşacak ve üretimi ve ticareti de buna bağlı olarak artacaktır. Ancak Smith'in tezine göre eğer bir ülke her malın üretiminde mutlak üstünlüğe sahip olursa uluslararası iş bölümü, uzmanlaşma ve dış ticaret olamaz. Dolayısıyla bir ülke üretebildiği bir malda uzmanlaşmalıdır ve diğer malların üretimini karşı tarafa bırakması halinde ancak mukayeseli anlamda mümkün olacaktır. Bu görüşe istinaden David Ricardo tarafından Adam Smith'in tezine karşılık Mukayeseli Avantajlar tezi (1817) ortaya atılmıştır. Ricardo; "bir ülke diğer bir ülkeye göre karşılaştırmalı olarak daha fazla üstün olduğu malda uzmanlaşacak daha az üstün olduğu malları ithal edecek ve böylece daha fazla üretim ve refah artışı meydana gelecektir". Ayrıca böyle bir görüşe göre ticarete girişen her ülke kazançlı çıkabilecektir.

Neo-klasik dış ticaret teorileri olarak adlandırdığımız kısımda; emek faktörünün tek üretim faktörü olarak tanımlanmaması gerektiği bunun yanında sermayenin de bir üretim faktörü olabileceği konusunda çalışmalar yapılmıştır. Bu yönde ortaya atılan

Fırsat Maliyetleri ve Faktör Donanımları tezi olayı farklı boyutlardan ele almış ve diğer faktörlerin de üretimde rol oynadıklarını ve değer yarattıklarını analiz etmiştir. Yeni bir ihraç malının üretilmesi ya da ihraç malının üretim maliyetini düşürücü yenilikler biçiminde ortaya çıkan teknolojik gelişme, ihraç mallarında verimliliği arttırarak ülkenin daha fazla kazanç sağlamasına imkan verir ve karşılıklı talep ile belirlenen ithal mallarını daha ucuza elde etmesini sağlar, böylece dış ticaret kazancını arttırır. Neo-klasik katkılarla değişime uğrayan karşılaştırmalı üstünlükler kuramının yurtiçi fiyat farklılığının açıklanamayışı eksikliği üzerine Fırsat Maliyeti teorisi ortaya atılmıştır. Bu teori bir malın üretiminin bir birim arttırmak için başka bir malın üretiminden vazgeçilen miktarı gösterir.

O halde bir ülke belirli bir malın üretiminde uzmanlaşmak ve ticaret yapmak istiyorsa diğer alternatif bir malın üretiminden kaynakları çekmektedir. Bu görüşe göre vazgeçilen malın değerinin en düşük olması gerekir. İşte bu düşünce üzerinde tüm üretim faktörlerini hesaba katarak İsveçli iki iktisatçı Eli Heckscher ve Bertil Ohlin tarafından Faktör Donanımı Faktör oranları teorisi ortaya atılmıştır. Esasında H-O modeli Mukayeseli Üstünlükler tezini ve varsayımlarını kabul etmesinin ötesinde her ülkenin nispeten bol, ucuz olan üretim faktörünün yoğun olarak kullanıldığı malların üretiminde uzmanlaşılmasını, ihraç etmesini ve çok kıt kaynakla ülke içinde üretilen diğer bir malı ithal etmesini önerir. Başka bir ifade ile Mukayeseli Üstünlükler tezini kabul etmesinin ötesinde bunun kaynağını araştırmaya yönelmesi bu üstünlüğün nereden ve nelerden ileri geldiği araştırması onu önemli kılar. Yani H-O modelinde üretim faktörlerinin varlığı ve birbirlerine oranı ve bu durumun diğer ülkelerle karşılaştırılması sonucu üretim ve dış ticarete mukayeseli uzmanlaşma meydana gelmektedir, talep şartları aynı bile olsa.

Uluslararası ticaret, sanayileşme, teknolojik gelişme ve ekonomik büyümeyi teorik olarak statik ve dinamik şartlar altında tezimizin ikinci kısmında inceledik. Statik şartlar altında malların en düşük maliyetle üretilmesi ve mevcut üretimi azaltmadan; üretimde etkinlik ile varolabileceği ve üretilen malların toplumun üretilmesini istediği mallar olması, yani dağılımda etkinlik unsuru varsayımları ile olabileceği belirtilmiştir. Açık ekonomi şartları altında bu iki faktör ile üretimin sağlanabileceği bu şekilde ülkenin daha avantajlı olduğu malın üretiminde uzmanlaşmaya gidebileceği ve üretimini arttırıp dış ticarete açılabilceği sonucuna ulaşmıştır.

Dinamik şartlar altında üretim ve dış ticaret analiz ve yorumları ise daha ziyade mevcut üretim kaynaklarının artması ya da teknolojik bir gelişme sonucu ortaya çıkan üretim miktarı ve üretilen malın kalitesindeki ve çeşidindeki değişimler içerir ki bu durum mevcut mal ve hizmetlere ilave olarak innovasyon ve ar-ge sonucu icat edilen, ticarileşen ve uluslararası ticarete konu olan mallara yöneliktir. Bu yüzden hem fiziki hem de fiziki olmayan (fikri haklar ve hizmetler gibi..) malların günümüz şartlarında statik değil ancak dinamik yaklaşımlar çerçevesinde analiz edilmesi ile ancak gerçeğe yaklaşılabileceği, açıklanabileceği ya da gerektiği çalışmamızda vurgulanmıştır. Önceleri uluslararası ticarete konu olan mallar sermaye malları olarak bilinmekteydi. Ancak son zamanlarda bu tür mallara dokunulmaz mallar (intangible assests)/ products) ve daha ziyade “knowledge based” yani bilgi birikimli ya da “bilgiye bağlı” mallar denilmektedir. Tezimizde incelenmiş olan dinamik analiz yaklaşımında tüm üretim faktörlerinin göz önünde bulundurulmuş ve üretim, tüketim ve ticarete etkileri incelenmiştir. Diğer taraftan ticarete başarılı olabilmek, ülkelerin refah ve kalkınmasını sağlayabilmesi teorik ve pratik olarak sanayileşme gelişme ve seviyesine bağlıdır; yani gelişme olağanüstü gayret, fedakârlık, tutarlılık, çalışkanlık isteyen ve relatif olarak uzun dönem sosyolojik, ekonomik ve politik faktörlerin bileşkesi olarak ortaya çıkar. Bu bakımdan dış ticaret politikası açısından ithal yönlü sanayileşme ve ihraç yönlü sanayileşme stratejileri tüm bu elemanların ortaklaşa uygulamalarının bir ürünüdür. İthal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisinde esas olan, pek çok ithal malları üretiminin yerli mallara doğru kaydırılmasıdır. Yani ithal edilen malların ve kaynakların büyük bir kısmının yerli imkân ve kaynaklarla yurt içinde üretilmesine yönelik bir stratejidir. Başka bir ifadeyle bu strateji temel olarak iç dinamiklerin ve potansiyel kaynakların harekete geçirilmesi ve üretimin bunlara dayandırılması ithalatın zaruri olmayan mallar dışında yapılmaması ve azaltılması temeline dayanır. Bunun sonucunda istihdam artacak ve milli gelir yükselecektir. Böylece ithal tüketim mallarından yerli üretime talep kayması görülecek olup bu şekilde döviz tasarrufu da sağlanmaya başlanmış olacaktır.

Sanayileşme de bir başka strateji de ihraç yönlü sanayileşme stratejisidir. Bu stratejinin esası da üretim kaynaklarının büyük bir kısmının ihraç malları üreten sektörlere kaydırılması ve bu malların üretimlerinin arttırılması ve ihraç edilmesidir. Ancak bu stratejinin en zayıf tarafı dış talep şartlarına bağlı olmasıdır. Bu şartlara

elverişli değilse başarılı olma şansı düşüktür. İthal yönlü sanayileşme stratejisinde döviz tasarrufu sağlanmaktayken ihrac yönlü stratejide döviz kazancı arttırıcı özelliğe sahiptir. Tezimizin ana yapısı ya da iskeleti bu tartışmaların ışığında ve bu temeller üzerine oturtulmuştur.

Sanayileşme sürecinde ithal ikamesi stratejisi, ihrac yönlü gelişmeye bir öncü ya da adeta bir hazırlık dönemidir. Burada belirtilmek istenen hangi malın ihracatında yoğunlaşmalı, üretimini arttırıp dış piyasalara açılmalı, hangi malın pazar payını arttırmalı? Bu hususlar üzerine inceleme yapılır. Tezimizde ithal ikamesi ve ihrac yönlü sanayileşme stratejileri aslında birbirine zıt yönlü gibi görünse de temelde birbirini destekleyici stratejiler olduğu gösterilmek istenmiştir. Üretim faktörlerinin başlangıçta ithal ikamesine yoğunlaşması, sonraki safhalarda pahalı teknolojilerin geliştirilmesiyle beraber ihrac yönlü gelişmeye geçilmesi bu şekilde sanayileşmenin etkinleşmesi gerektiği belirtilmiştir. Sanayileşme ister ithal yönlü ister ihrac yönlü olsun her aşaması ülkenin kendi iç potansiyeli kullanması ve bu arada özellikle iç tasarrufların arttırılması, sermaye birikimi ve teknolojiyi geliştirmeyi zorunlu kılar. İthal ikame stratejisi ile ihrac yönlü sanayileşme stratejisinin birbirini desteklemesi ile bütünleşik (karma) sanayi stratejisi ortaya çıkar.

Sanayileşmenin başlangıç döneminde sanayi, dış ticaret ve büyümenin birbirleri ile ilişkilerini gösteren Triangular modelden bahsedilmiştir. Bu üç temel değişken arasında yüksek bir korelasyon ve geri tepme (feedback) etkisi bulunuyor ve her biri diğerinin artmasına (ya da) azalmasına sebep teşkil ederek etkileşim devrini tamamlayıp yeni bir devir başlatmaktadır.

Triangular Model' e bir değişken daha eklemek gerekir ise bu değişken teknoloji olur. En ilkel toplumlarda bile zamanın şartlarına uygun teknolojiler mevcuttur, üretim ve ticarete ona göre şekilleniyordu. Üretimin büyümesi ve gelişmesi bununla birlikte ileri seviyelerde dış ticaretin artması teknoloji faktörünün artmasına ve bulunmasına bağlıdır. Teknoloji ve teknik ilerlemenin ve bunların tüketim ve ticarete oynadıkları rolün de temelinde Araştırma- Geliştirme (AR-GE) gelmektedir. Başka bir ifadeyle AR-GE olmadan hiçbir teknolojik gelişme mümkün değildir denilebilir ki onun temelinde yer alan faktör "eğitim" faktörüdür. Böylece klasik etkenlere teknoloji faktörü ile birlikte AR-GE' nin de eklenmesiyle sanayileşme, gelişme süreci pentagonal modele

dönüşüyor. Bu son iki etkenin temelinde de eğitim faktörü vardır ve burada da teknik eğitim, yönetim ve organizasyon ağırlıklı faktörler olmaktadır.

Modern/ çağdaş dış ticaret teorilerini açıklayan modeller özellikle 2. Dünya savaşından sonra dünya ticaretinde yapılan literatür araştırmaları, çalışmaları ve ampirik bulgular sonucunda ülkelerarası yapılan uluslararası dış ticaretin yapısının değiştiği görülebilmektedir. Bu anlamda İkinci Dünya Savaşına kadar geliştirilen ve ortaya atılan geleneksel dış ticaret teorileri yeni düzende ortaya çıkan gelişmeleri açıklamakta yetersiz kalmıştır. Bunun üzerine 1960 sonrası gelişmeler üretimin ve ticaretin yaygınlaşması yeni teoriler ve yeni modellerin ortaya atılmalarını zorunlu kılmışlardır. Bunlardan ilki 1966 yılında Raymond Vernon tarafından ileri sürülen Malların Hayat Devreleri Modelidir. Ürün Dönemleri Teorisi olarak da adlandırılan teoride Heksher-Ohlin teorisinin teknolojik değişme modeline uygulanmış biçimidir. Modelde ülkeler yenilikçi ve taklitçi ülkeler şeklinde ayrılarak incelenir. Mallar ise eski ve yeni mallar olarak sınıflanır. Yenilikçi ülkeler ve yeni malların geliştirildiği başta ABD olmak üzere ileri sanayileşmiş ülkelerdir. Bunun sebebi ise, yüksek düzeydeki araştırma- geliştirme harcamaları ve sermaye birikimleridir. Teori “zaman” faktörünü dikkate alır. Uluslararası ticareti, teknolojik yenilik olgusuna bağlar.

Malların hayat devreleri modeli Çok Uluslu Şirketlerin ortaya çıkışında fonksiyonel olduğu söylenebilir. Diğer taraftan Linder tarafından ortaya atılan Örtüşen Talepler modeli daha açık fert başına düşen gelir düzeyinde benzer olan ülkelerin birbirleriyle daha açık ticaret yapabileceğini önermiştir. Başka bir ifade ile gelir düzeyleri zevkleri ve tercihleri birbirine benzeyen ülkeler arasında daha canlı ticaret ilişkilerinin varlığı söz konusudur. Bu yüzden ki mesela Somali ile Belçika arasında ticari ilişkiler çok zayıf kalmakta fakat Belçika ile Almanya arasında ya da Japonya ile ticari ilişkiler daha yoğun ve hacimli olmaktadır.

Porter’in Rekabetçi Üstünlükler Modelinde incelediği hükümetlerin ekonomik kalkınma ve büyümesinin sağlanması için ülkelerin sahip olduğu üretim faktörlerinin doğru yerde ya da doğru şekilde kullanılarak verimliliğinin yüksek olmasını sağlamaktadır. Bunun içinde ekonominin sürekli kendisini yenilemesi gerekmektedir. Porter’ın ifade ettiği endüstrilerin teknoloji kullanımlarını arttırmaları ve bunların yeni endüstri sahalarında aktif olarak kullanılmaları gerekmektedir. Tüm bu aşamalarla

birlikte ülkeler dış ticarete rekabet edebilecek seviyede hazır hale gelmiş olacaklardır. Bunun için hükümette temel eğitime ve altyapıya yatırım yapmalı özel yatırımları teşvik etmeli ve bilgi üretilmesini ve yayılmasını sağlayan düzenlemeler yapmalıdır. Porter; firmaların ve ülkelerin uzun soluklu başarıyı elde etmesi içinde uluslararası rekabeti doğru analiz etmesi gerekmekte olduğunu ifade etmiştir. Çalışmasında ülkelerin dünya ticaretindeki ihracat ve pazar payları esas alınarak her ülke için rekabet haritaları çıkarılmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda uluslararası rekabet gücünde belirleyici olan dört ana faktör ve bu faktörleri besleyen iki yardımcı faktörün analizi yapılmıştır. Porter'ın Elmas Modeli bu ana etken ve bu etkenleri besleyen iki yardımcı etkenden oluşur. Bu etkenler; faktör koşulları, talep koşulları, ilgili ve destekleyici endüstriler ve firma yapısı, stratejisi ve rekabettir. Bunları destekleyen iki yardımcı faktör ise şans ve devlet faktörleridir. Bunların tek başlarına belirleyici özellikleri yoktur.

Porter'ın Elmas Modeli'ni bir bütün olarak değerlendirdiğimizde bazı ülkelerin rekabetçi üstünlüklerini kaybetmeden yeni ürünler üreterek, ihracatçı konumlarını daha da arttırmalarına açıklık getirmektedir. Bunu ülkelerin yenilikçiliğe dönük ekonomi politikaları, firmaların yeni teknolojileri kullanarak üretim yapmaları, teknoloji ve altyapı olanakları gibi etkenlerin firmaların üretimlerinde kullanması bu ülkelerin dış ticaretlerinin şekillenmesinde önemli yer tuttuğunu ifade eder.

Uluslararası ticaretin açıklamasında son zamanlarda popülerite kazanan bir modelde Gravitasyon (çekim) Modeli olmuştur. Aslında model 1960' lı yıllarda Prof. Tinbergen tarafından bölgesel ekonomik entegrasyon teorisi ile ilgili olarak ileri sürülmüştür. Ülkeler arasında ekonomik birleşmeler olsun ya da olmasın uluslararası ticaret vardır. Ancak ekonomik birleşmeler aralarında uyumlu politikalar geliştiren ülkelerde hem üretimi hem de ticareti arttırır. Üretim ve ticaretin artması da en başta üretim taşıma maliyetlerinin düşmesi ve ticarete konulan engellerin kaldırılmasına bağlıdır, ceteris paribus. İşte bu noktada gravitasyonun ya da ülkeleri ticari açıdan birbirine yaklaştıran, aralarında ticari ilişkiler kurmaya, ticareti arttırmaya zorlayan bir çekim gücünün olduğu görülür. Gravitasyon modelinde karşılıklı ticarete bulunan iki ülke arasında ticaretin, hacim ve yönü bu iki ülkenin gerçek milli gelirleri ile (GDP) ile doğru orantılı, aralarındaki mesafe (ulaştırma/taşıma masrafları) ile ters orantılı olduğu görülmüştür.

Tezimizin üçüncü ve son bölümünde ise Ar-Ge, teknoloji faktörlerinin dış ticaretteki yeri ve önemi ve küreselleşmenin oluşumu bunun sonucunda Çok Uluslu Şirketlerin ortaya çıkışı incelenmiştir. Günümüzde hızlı bir şekilde değişen ve dönüşen uluslararası üretim, ticaret ve rekabet ortamında zevk ve tercihlerinin de hızla değiştiği görülmektedir. Firma ve işletmeler bu gelişmelere paralel olarak uyum sağlamakta zorlanmaktadır. İşletmelerin ve firmaların dünyadaki yeni ekonomik rekabet ortamında ve kendi ülkelerinde var olabilmesi, başarılı bir performans gösterebilmesi, iç piyasa ve dünya piyasalarında rakiplerine üstünlük sağlayabilmesi için sürekli olarak sahip oldukları tüm potansiyellerini kullanmaları; üretim faktörlerini ve ürünlerini yenilmeleri ve geliştirmeleri gerekir. Bunun yolu da sürekli dinamik olmak, yeni mal ve hizmetleri geliştirmek ve üretilmek ve bu mal ve hizmetlere talep yaratılması için Ar-Ge faaliyetlerine hız verilmesi gerekmektedir. Çünkü yeni mal ve hizmetler yeni teknolojilerin ürünü, yeni teknolojiler de AR-GE'nin ürünüdür. Tezimiz içerisinde teknoloji geniş ve dar anlamları ile tanımlanmış olup birçok açıdan çok yönlü olarak ele alınmış ve incelenmiştir.

İşletmelerin dünyanın bütün bölgelerinde hiçbir kısıtlamaya ve sınırlamaya maruz kalmadan tek bir pazar gibi faaliyet göstermeye başlaması küreselleşme olgusunun etkisiyle meydana gelmiştir. Küreselleşmenin öncüleri hatta yaratıcıları ve uygulayıcıları Çok Uluslu Şirketlerdir. Ayrıca AR-GE ve teknoloji de onların tekelindedir. Bu sebeplerledir ki uluslararası üretim, pazarlama ve dağıtımda çok geniş çaplı bir serbestleşme ya da liberalleşme akımı vardır. Bu bağlamda çalışmamızın üçüncü kısmında küreselleşme olgusu bunun avantaj ve dezavantajları incelenmiş küreselleşme etkisiyle ortaya çıkan teknolojik gelişme, ar-ge faaliyetlerini tamamlayan sanayileşme aşamalarını tamamlayan Çok Uluslu Şirketler bunların oluşumu, yapısı ve işleyişi detaylı olarak incelenmiştir.

Özetle ifade etmek gerekirse tezimiz teknolojik gelişme, sanayileşme, uluslararası ticaret ve ekonomik büyüme konularına yoğunlaşmış, aralarındaki bağlantılar çok yönlü ve çok boyutlu bir yaklaşımla mümkün olabildiğince gösterilmek istenmiştir. Ülkelerin kalkınması, sanayileşme sürecini tamamlayarak dünya piyasalarına açılması için izlenecek yöntemler tartışılmış ar-ge, teknolojik gelişme olmadan Çok Uluslu Şirket aşamasına geçilmeyeceği incelenmiştir. Bu çerçevede tezimizin ilk bölümlerinde klasik ve neo klasik ticaret modelleri hakkında özet bilgiler

sunmakta, sonra ki bölümlerde ise sanayileşmenin temel dinamikleri, uluslararası piyasalar ve Çok Uluslu Şirketlerin üretim ve ticaretteki ağırlıklı rolleri üzerinde durmuştur.

KAYNAKÇA

- ADB, 2005, “**Institute Discussion**”, [http:// www. adp.gov.tr](http://www.adp.gov.tr) (Erişim Tarihi: 13.04.2013)
- Akyüz, Ferhat, Fuat Ercan, Koray Yılmaz, Ümit Akçay, Tolga Tören, 2006, “**Kapitalizm-Küreselleşme-Azgelişme**”, Dipnot Yayınları, 1. Baskı, ss.250-254
- Appleryard, Dennis R. Ve Alfred J. Field, 1992, “**International Economics**” Irwin, Boston, S.20, ss.226
- Arıç, Halil K., 2013, “**Yeni Bir Dış Ticaret Teorisi Olan Rekabetçi Üstünlükler Modelinin Yapısı**”, Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 4, S.5, ss.88-92
- Arısoy, İbrahim, 2008, “**Türkiye’de Sanayi Sektörü İktisadi Büyüme İlişkisinin Kaldor Hipotezi Çerçevesinde Test Edilmesi**”, Türkiye Ekonomi Kurumu, ss.3-4
- Atik, Hayriye, 2006, “**Tercihlerde Benzerlik Teorisi; Türkiye ve Bazı Komşu Ülkelerin Dış Ticareti Üzerine Bir Analiz**”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, S.61, ss.34-43
- Baker, S.A., 1990, “**An Introduction to International Economics**”, Florida, Harcourt Brace Jovonoich Publishers, ss.57
- Behrman, Samuel, 1969, “**Some Patterns in the Rise of the Multinational Enterprise**”, Research, Paper 18, Graduate School of Busssines University of North Carolina at Chapel Hil.
- Borkakoti, Jitendialal, 1998, “**International Trade: Causes and Consequences**” ss.397. (London: Palgrave Macmillian/ [http:// www.palgrave.com](http://www.palgrave.com) erişim tarihi 03.07.2013).
- Chocholiades, Miltiades,1990, “**International Economies**”, McGraw Hill International Editions, ss.102 (Alıntılayan; Halil Arıç, Yeni Bir Dış Ticaret Olarak Porter’ın Rekabetçi Üstünlükler Teorisi’nin Yapısı).
- Collier, Paul, David Dollar, 2002, “**Globalization , Growth and Proverty: Building and Inclusive World Economy**”, The World Bank, Oxford University Press, s.iii

Demirtaş, Umut, 2007, “**Teknolojik Gelişme, Büyüme ve İstihdam**”, MPM yayını, No:671.

Deviren, Nursen, 2014, “**Yeni Dış Ticaret Teorileri**”, Mevzuat Dergisi ISSN: 1306-0767, Muğla Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yıl:7, S.81, ss.1

Dulupçu, Mehmet Ali, 2001, “**Küresel Rekabet Gücü Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme**”, Nobel Yayın Dağıtım, ss.55

Dulupçu, Mehmet Ali, 1999, “**Küreselleşmede Marjinalleşen Ulusal Ekonomi**”, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, S.4, ss.15-32

Dunning, John Herry, 1971, “ **The Multinational Enterprise: The Background**”, ss.17

Ekren, Nazım, 2000, “**Bilgi ve Ekonomik Etkinlik**”, Activeline Aylık Bankacılık ve Finans Dergisi, No:6, ss.1-2

Erbay, Yusuf, 1996, “ **Küresel İşletmelerin Yönetimi ve Türk İşletmelerin Yeni Türk Cumhuriyetlerine Yönelik Faaliyetleri**”, Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, Yayın No:11, ss.3

Elster, Jason, 1983, “**Explaining Technical Change**”, Cambridge University Pres, Cambridge, S.4-5-6, ss. 91-157.

Eser, Uğur, 2003, “**Türkiye’ de Sanayileşme**”, İmge Kitabevi, ss.171-172

Gökal, İsmail,1997, “**Globalleşme**”, Dış Ticaret Dergisi,S.7, ss.45

Göver, Tuğrul Z., 2005, “**Doğrudan Yabancı Yatırımların Uluslararası Ticarete Etkileri**”, Türkiye Değerlendirmesi, Hazine Müsteşarlığı Araştırma- İnceleme Dizisi No:40

Gujarati, Damodar N., 2009, “**Temel Ekonometri**”, Literatür Yayıncılık, ss.69-70

Grant, Robert M., 1991, “ **Porter’s Competitive Advantage of Nations: An Assesment**”, Strategic Management Journal, 12, ss.535-548.

Intenational Monetary Found, 2002, “**World Economic Outlook**”, ss.108.

İyibozkurt, Erol, 1989, “**Uluslararası İktisat Teorisi**”, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayınları, ss.22.

Justman, Mashe ve Morris Teubal, 1991, “**A. Structuralist Perspective on the Role of Technology in Economic Growth and Developmen**”, World Development, S.19, ss.1168.

Kazgan, Gülten, 2000, “ **Küreselleşme ve Ulus Devlet: Yeni Ekonomik Düzen**”, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, ss.21-22.

Karluk, Rıdvan, 2009, “**Uluslararası Ekonomi**”, Beta Basım, ss.170-171.

Karluk, Rıdvan, 1997, “ **Türkiye Ekonomisinde; Tarihsel Gelişim, Yapısal ve Sosyal Değişim**”, Beta Yayınları, ss.112.

Kılıçaslan, Yılmaz, Erol Taymaz, 2004,“**Industrial Structure Productivity and Structural Convergence**”, Asia- Pasific Conference, S.27.

Kocamanoğlu, Aynur, 1994, “**Ödemeler Dengesi ve Türkiye’ deki Uygulaması**” TCMB Yayınları, ss.71.

Krugman, Paul R., ve Maurice Obstfeld, 1994, “**International Economics: Theory and Policy (Third Edition)**”, Haper Collins College Publishers, ss.64.

Muter, Naci, Tuncer Özdil ve Cengiz Yılmaz, 2002, “ **Globalleşmenin Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Etkileri**”, Kırgızistan- Türkiye Manas Üniveritesi Yayınları, 29, Kongreler Dizisi 3, ss.240.

Neven, D. Ve C.L.M. Droge, 2001, “**A Diamond for the Poor? Assessing Porter’s Diamond Model for the Analysis of Agro- Food Clusters in the Developing Countries**”. (http://www.agrifood.info/agrifood/members/congress2001_papers_/sympasivm/ Neven pdf.

OECD// <http://www.oecd.org>, “**Research and Development**”(Erişim Tarihi: 05.07.2014)

Ohlin, Bertil, 1933, “ **International and Interregional Trade**”, Harvard University Press, S. 29,

- Perlmutter, Howard V., 1969, “**The Tortous Evolution of Multinational Corporations**”, Columbia Journal of World Bussines, ss.4
- Porter, Michael, 1991, “**The Competitive Advantage of Nations**” The Macmillian Press, ss.21
- Porter, Michael, Thurow Lester, Robert Reich, 1996, “**Küresel Rekabet**”, İstanbul İz Yayınları, ss.24.
- Porter, Michael, 1998, “**The Competitive Advantage of Nations New Edition**” Palgrave,ss.16-20-95-127-128.
- Ricardo, David, 1996, “**The Principles of Political Economy and Taxation**”, Prometheus Books, ss.95.
- Romer, P.M., 1986, “**Increasing returns and long-run growth. Journal of Political Economy**” 94: 1002-1037.
- Seyidoğlu, Halil,2009, “**Uluslararası İktisat Teori, Politika ve Uygulamaları**” Güzem Can Yayınları no:24, ss.37-125 .
- Smith, Adam, 2002, “**Ulusların Zenginliği**”, Cilt 2, Alan Yayıncılık, Çeviren; M. Tanju Akad, s.21.
- Şatıroğlu, Kadir, 1984, “**Çok Uluslu Şirketler**”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, S.536, ss.16.
- Tanyeri, Mustafa, Fırat Aytekin,2005, “**Rekabet Değişkeni Olarak Dış Kaynak Kullanımı**”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 9, S. 3, ss. 12
- Taylor, T., 2002, “**The Truth About Globalization**” Liberal Düşünce, Yıl:7, S.27, ss.4, (Çeviren; Aslıhan Yenipazarlı, Ferhat B. Özgen).
- Terzi, Harun, Sabiha Oltulular, 2004, “**Türkiye’ de Sanayileşme ve Ekonomik Büyüme Arındaki İlişki**”, Doğu Üniversitesi Dergisi, S.5, ss. 220-221.
- Türkiye Makine Mühendisleri Odası Birliği Sanayi Kongresi, 2007, **Oda Raporu**
- Türkiye Sanayi Politikası,2003, “**Avrupa Birliği Üyeliğine Doğru**”, Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, Ağustos, ss:12-13.

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği,2004, “**Teknoloji Geliştirme ve Yenilik Destekleme Rehberi**”, S. 3, ss. 10.

United Nations, 1980, “ **United Nations Comission on Transnational Corporation Report on the sixth session**”, 23 june- 4 july 1980, Economic on Social Council Offical Records, S.106, ss.31-32.

UNİDO, 2002-2003 Endüstriyel Gelişme Raporu; “**Büyümenin Motoru Olarak Sanayi**”, ss12.

Ünsal, Erdal, 2005, “**Uluslararası İktisat Teori ve Politika ve Açık Ekonomi Makro İktisadi**”, İmaj Yayınları, ss.409.

Vernon, Raymond, 1979, “ **The Product Life Cycle Hypothesis in a New International Environment**”, Oxford Bulletin of Economics and Statistic 41(4), ss. 255-267.

Yılmaz, Şiir, 1992, “**Dış Ticaret Kuramlarının Evrimi**”, Gazi Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 178, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi ss. 4-13.

